

تقريظ

(داسلام اخلاقي نظام) دهغه درسي کتاب نوم دی چې محترم ورور پوهندوي سيد احمد (فاطمي) دپوهنوالی علمي رتبې ته دترفېع په منظور تالیف کړی اوماته دننگرهار پوهنتون دشرعیاتو پوهنځي دمحترم ریاست لخوا دکتني اوارزیابی لپاره رسما رالېږل شوی و. مادغه کتاب سرترپایه ولوست، کمې لږې ملاحظې په کې موجودې وې دمحترم مؤلف په تفاهم سره حل اورفع شوی. دا کتاب په گڼ شمېر څپرکیو کې تنظیم شوی او هر څپرکی دغولاندې اړوندو لوستنو ته شامل دی. په اسلامي شریعت کې داخلاقو او ادابو پېژندنه اودهغوي مقام، داسلامي معتقداتوسره ادابواخلاق، داسلامي سپېڅلي شریعت له نظره ځیني مهم اخلاق(اخلاص، دژبې ساتنه، رحم کول، دخپلول پال، دگاونډیو سره

سلوک، تقوا، صبر، سخاوت، شجاعت، مېلمه پالنه، اجازه غوښتل، سلام اچول، دخورلواوڅښلواداب، دصنف اومجلدس اداب، دسفراداب، تواضع، عفو، حياءوداسې نور) داسلامي شریعت له نظره ځیني ناوړه اخلاق(غېبت، دروغویل، نمیمت، ریاء، تکبر، تجسس، چاپلوسی اوداسې نور.

هر فصل یا څپرکی په یوه لنډه مقدمه سره پېل اوبیااړونده درسونه پکې په تفصیل سره بیان شوي اودڅپرکي په پای کې دڅپرکي داړندو مطالبو خلاصه راوړل شوی ورپسې تمرین، اودڅپرکي مربوط ماخذونه لیکل شوي دي. د کتاب دمطالبو دښې پیاوړتیا په منظور دډېر وړو او معتبرو مراجعو څخه گټه اخستل شوې ده.

داچه دهغه کتاب ددرسي کتاب دتالیف دمعیارونواوکچوسره سم تالیف شوی، په هر څپرکی کې مقدمه، اصلی مطالب، خلاصه، تیرین اوماخذونه شتون لري بعدرمنه واخلو گټې ترتنې داسلامي او علمي حیثیت

زياد کړی، په محتوا، شکل، او ظاهري بڼه کې يې هم کومه ستونزه نه ليدل کېږي، د اسلامي ثقافت د يو سمستر لپاره پوره کافي بلل کېږي. نوزه د پورتنیو نکتو په نظر کې نيولو سره د ا کتاب يو معياري درسي کتاب بولم، کوم چې د درسي کتاب د تاليف ټول معيارونه په ښه توگه پکې رعايت شوی دی، او هم يې د درسي کتاب په حيث د استفادې او چاپ وړ بولم. په پای کې گران وروړو پوهندوي فاطمي صاحب ته د پاک الله له دربار څخه د لازياتو کاميابيو او جزييل اجرغو بڼتونکې يم. په درنښت

پوهاند محمد ابراهيم نورزايي
د کابل پوهنتون د شرعياتو پوهنځي استاد

تقریظ

د شرعياتو پوهنځي محترم رياست ته
السلام عليكم ورحمة الله وبركاته
و بعد: د الله د حمد او ثنا څخه وروسته خوشحاله يم چې د محترم پوهندوي
سيد احمد "فاطمي" د تاليف په هکله خپل نظر څرگند کړم.

- ۱- محترم پوهندوی سید احمد "فاطمي" (د اسلام اخلاقي نظام) تر عنوان لاندې خپله لیکنه بشپړه کړې او د اسلام اخلاقي نظام یې په څلورو فصلونو کې په ترتیب سره خلاصه کړې په لومړي فصل کې د اسلامي اخلاقو په ارزښت او دویم فصل کې د اسلامي معتقداتو په هکله اخلاقي چلند، په درېیم فصل کې د یو لړ مهمو اخلاقي مواصفتو یادونه او په څلورم فصل کې د ځینو ناوړه اخلاقو څخه د ځان ساتلو او د ډډه کولو په اړوند په زړه پورې څېړنه کړې.
- ۲- رښتیا چې د اسلام اخلاقي نظام په اسلامي او بشري ټولنو کې هم ځانگړې مقام لري، خو افسوس چې زموږ خلک او ټولني د اخلاقو او آدابو څخه په ډېره لرې فاصله کې قرار لري او شاید چې زموږ د روانو بد مرغيو یو عامل د اخلاقو او آدابو نه رعایت کول وي.
- هیله ده چې د محترم پوهندوی سید احمد "فاطمي" دغه لیکنه زموږ د ټولني د اخلاقي کمزوریو یوه تشه ډکه کړي.
- ۳- نوموړي تالیف که د یوې خوا د یو درسي کتاب په حیث د محصلینو په گټه دی د بلې خوا په معنوي ډگر کې طبیعي خبره دی چې لوستلو او یادولو سره یې کیدای شي د محصلینو په اخلاقي سويه کې یو مثبت بدلون راولي چې دا زموږ د ټولو غوښتنه ده.
- ۴- ما نوموړي تالیف سر تر پایه ولوست او د اصلاح لپاره مې خپلې ملاحظې او نیوکې ور په گوته کړې وې، محترم "فاطمي" زما د ملاحظو په نظر کې نیولو سره خپل تالیف ته نوی بڼه ورکړه چې دادی په سلیسه او روانه پښتو ژبه ستاسو په وړاندې پروت دی.
- ۵- په لیکنه او تالیف کې یې د معتبرو علمي منابعو او ماخذونو څخه په پوره امانت داری سره استفاده کړی، د نصوصو پښتو ژباړه یې ډېره معیاري او په زړه پورې ده.

۲- که محترم پوهندوی سید احمد "فاطمي" د پوهنوالۍ علمي رتبې د ترفيع نور شرائط پوره کړي وي زه يې نوموړی تاليف د ترفيع لپاره کافي بولم او د پوهنوالۍ علمي رتبې ته يې د لوړیدو سپارښتنه کوم.

په درنښت

پوهنوال دکتور دل آقا "وقار"

د ننګرهار پوهنتون د شرعياتو پوهنځي استاد

تقریظ

د شرعياتو پوهنځی محترم ریاست ته!

د محترم پوهندوی سید احمد "فاطمي" درسي کتاب چې د عصري پوهنځيو درېیمو ټولګيو لپاره يې د پوهندوی علمي رتبې څخه د پوهنوالۍ علمي رتبې ته د ترفيع لپاره (د اسلام اخلاقي نظام) تر عنوان لاندې ليکلې دی، ستر پایه

مې ولوست او غواړم چې د نوموړي درسي کتاب په هکله خپل نظر په لاندې ټکو کې څرگند کړم:

ما د دغه کتاب ټوله محتوی له لومړۍ کرښې څخه نيولې بيا تر وروستۍ کرښې پورې، هره کرښه او کلمه په دقت سره ولوستله، په رښتيا چې محترم پوهندوی سيد احمد "فاطمي" په دې لېکنه کې ډير زيار اېستلی او نوې مفاهيم يې را برسېره کړي دي.

محترم لېکوال د لېکنې په دوران کې علامات الترقيم (ليک نښې) په پوره دقت سره مراعت کړي دي، چې لوستونکې سره د مفهوم په پوهاوي کې مرسته کوي.

د دوی دغه درسي کتاب يوه مقدمه، څلور فصلونه او په پای کې په معياري توگه د مآخذونو فهرست راوړل شوي دي، په مقدمه کې يې د موضوع مطابق خبرې کړي دي او د ليکنې اړتيا ته يې اشاره کړې ده.

په لومړي فصل کې يې د اخلاقو تعريف او د هغوي ځای او مقام په اسلام کې په مدلل توگه د قرانکریم او احاديثو په رڼا کې څيړلي دي په دويم فصل کې يې د ځينو اسلامي معتقداتو آداب او اخلاق په مفصله توگه روښانه کړي دي چې استناد يې په اسلامي شريعت کې دی او بيا په درېيم فصل کې يې د اسلامي شريعت له نظره ځينې ښه اخلاق څيړلي دي چې پېژندنه يې پر هر محصل لازم دی او په څلورم فصل کې د اسلامي شريعت له نظره ځينې ناوړه اخلاق په گوته شويدي که څه هم په اسلامي فقه او تعليماتو کې دغسې ډول، ډول کتابونه ليکل شوي او څيړل شوي خو په داسې مشخصه بڼه چې د پوهنتونونو د عصري پوهنځيو لپاره ليکنه وي، چا دا کار نه دی کړی او که کړي يې هم وي چندان معياري نه دي.

محترم پوهندوی سيد احمد "فاطمي" خپل کتاب په روانه پښتو ژبه ليکلی دی جملې يې روانې او عام فهمې دي، تعقيد لفظي او معنوي نه لري، نو په دې

د اسلام اخلاقي نظام

6

اساس که محترم پوهندوی سید احمد "فاطمي" د ترفیع نور شرایط بشپړ کړي وي، د دې اثر لیکلو سره د پوهنوالۍ علمي رتبې ته د جگېدو استحقاق لري، هیله ده لوړو مقاماتو ته پېشنهاد شي.

په درنښت

پوهنوال مسعود "نېکبخت"

د ننګرهار پوهنتون استاد

د پېل خبرې

له هر څه وړاندې دکائناتو د خالق ډیر شکر اداء کوم چې ما کمزوري انسان ته يې (د اسلام اخلاقي نظام) تر عنوان لاندې د درسي کتاب د تالیفولو توفیق راپه برخه کړ.

په دوهم قدم کې ټولو هغو ورونو ته د الله تعالیٰ څخه د دینا او اخرت بریالیتوب غواړم چې ماسره يې د دی کتاب په لیکولو کې مرسته کړې په ځانکړي توګه د کابل پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي مشر استاد محترم پوهاند

محمد ابراهيم "نورزی" صاحب او د ننگرهار پوهنتون د شرعياتو پوهنځي مشر استاد محترم پوهنوال دكتور قاري دل آقا "وقار" صاحب او د ننگرهار پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د عربي څانگې مشر استاد محترم پوهنوال مسعود "نيکبخت" صاحب.

نوموړو دريو تنو د لوړو علمي رتبو لرونکو استاذانو چې د لوړو زده کړو وزارت د لوايحو مطابق ذکر شوی درسي کتاب ورته راجع شوی ؤ، د خپلو زياتو عملي مصروفيتونو او مشغوليتونو سره، سره هر يوه په خپل وار خپل ډېر قيمتي وخت زما ددې کتاب په اصلاح کولو کې لگولی، د دې کتاب هر کرنبه او هر جمله يې په ډېر غور سره لوستې او په هکله يې ما ته ډېرې قيمتي علمي مشورې او لارښوونې کړي دي بالاخره دا دی د درسي کتاب په بڼه گرانو لوستونکو ته وړاندې شو.

بيا هم که زما په دې ليکنه کې کومه سهوه، خطاء، کمی، زياتی يا ننگرگرتيا موجوده وي درنو لوستونکو څخه په ډېر احترام غواړم چې د خپل اسلامي مئسوليت په اساس ما ورته متوجه کړي ترڅو يې اصلاح کړم.

پوهنوال سيد احمد (فاطمي)

د لومړي چاپ مقدمه

الحمد لله الكريم الرزاق، والصلاة والسلام على من بعث لاتمام مكارم الاخلاق وعلى اله وصحبه ومن تبعهم باحسان الى يوم التلاق اما بعد :

د لوړو زده کړو محترم وزارت لخوا د دولتي او شخصي پوهنتونو نو ټولو عصري پوهنځيو کې د اسلامي ثقافت مضامين د ځوانانو سالمې اسلامي روزنې په منظور درسي کړيکولم کې ځای په ځای شوي دي چې د دغه ثقافتي مضامينو له جملې څخه يو يې هم د (د اسلام اخلاقي نظام) مضمون دي چې د پوهنتونونو د عصري پوهنځيو د درېيمو ټولگيو په لمړي سمسټر کې اونی.

کې اوسمهال ديو درسي ساعت په توگه تدریسیږي دا چې په ننگرهار پوهنتون کې د نوموړي مضمون لپاره درسي کتاب وجود نه درلود او د یاد مضمون په اړه زموږ هېواد کې ډېرې لږې لیکنې شوي چې هغه هم په هغو معیارونو برابرې نه دي چې د پوهنتون د درسي کتاب په توگه ومنل شي نو د ننگرهار پوهنتون د شرعیاتو پوهنځي داسلامي ثقافت خانگی ماته دنده و سپارله چې د پوهندوي علمي رتبې څخه د پوهنوالۍ علمي رتبې ته دترفیع لپاره د(داسلام اخلاقي نظام) مضمون لپاره درسي کتاب ولیکم د یاد درسي کتاب لپاره مفردات داړوندې خانگی لخوا وټاکل شول چې دپوهنځي د علمي شورا له تائید وروسته د لوړو زده کړو د محترم وزارت د اکاډمیکو چارو محترم ریاست ته دموافقي لپاره واستول شول چې دهغوی له تائید وروسته مې د نوموړي کتاب په لیکلو پیل وکړ.

البته د اسلامي اخلاقي نظام اهمیت او ارزښت په دی کې دی چې د ټولو انسانانو نیکمړغي او بدبختي ورپورې تړل شوی هغه په دی ترتیب چې په اسلامي اخلاقو عمل کول د اخروي گټو ترڅنګ بېشمیره فردي او ټولنيزې دنيوي گټې منع ته راوړي او د اسلامي اخلاقو تر پېښو لاندې کول د گن شمېر اخروي بدبختیو بر سیره ډیر زیات فردي او ټولنيز دنيوي کړاونه زیږوي، نن سبا چې زموږ گران هېواد څه د پاسه درې لسیزې د جنگونو او کړاونو اور کې سوزي او د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ستونزو په سمندر کې لاهو دي اصلي لامل یې زموږ د هېوادوالو په عملي ژوند کې د اسلامي اخلاقو نشتوالې دی کچېرې زموږ هېوادوال خپل ژوند په اسلامي اخلاقو ودروي او د ژوند په ټولو برخو کې اسلامي اخلاق عملي کړي یقیناً زموږ هېواد او ټولنه به د ټولې نړۍ د انسانانو لپاره د ژوند په ټولو اړخو نو کې د سوکالی، پرمختګ، ورورولۍ او خوښۍ ډېره ښه بیلگه وگرځي، په حقیقت کې نن ورځ ډیرو مسلمانانو اسلامي اخلاق هیر کړي دي هغه اخلاق چې انسانان د دنيوي

او اخروي نیکمرغیو او چتو درجو او مرتبو ته رسوي او دعزت، شرف او وقار لوړ مقام ورته حاصلوي او ددی اخلاقو څخه سرغړونه او غفلت انسانان د بدبختۍ ژورې کندی ته غورځوي او د دنیوي او اخروي ذلتونو او کړاوونو بحر کې یې لاهو کوي.

د پوښتنيو ټکو په پام کې نیولو سره زه دی ته وهڅیدم چې د خپلې ټولنې په وړاندې د خپل اسلامي مسؤلیت په اساس د اسلام اخلاقي نظام عنوان لاندې خپلو گرانو محصلینو ته درسي کتاب ولیکم البته ددی درسي کتاب له لوستلو څخه مقصد دا ندی چې محصلین یواځې اسلامي اخلاق وپیژني الفاظ او معناگانې یې زده کړي بلکې اصلي هدف او مراد ور څخه دادی چې دوی خپل ټول ژوند په اسلامي اخلاقو ودروي چې په داسې کولو سره به ټولې نړۍ کې تر ټولو غوره انسانان همدوي وگرځي.

د ذکر شوي مضمون د درسي ساعتونو په نظر کې نیولو سره می ډیره هڅه کړې چې د کتاب حجم ډېر غټ نشي نو له همدی امله می اهم مسائل په لنډو ساده الفاظو شرحه کړي، هرې موضوع کې می ډېرو قراني آیتونو او حدیثونو له ذکر کولو ډډه کړې یو یا دوه قراني آیتونه او حدیثونه می د بیلگې په توگه بیان کړي دي همدارنگه هره موضوع کې می د رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابو کرامو داخلاقو ډیرې بیلگې نه دی ذکر کړي بلکې د موضوع د وضاحت لپاره می یو یا دوو مثالونو باندې بسنه کړې، د قراني آیتونو ژباړه می په ډېر دقت سره د معتبرو پښتو تفسیرونو څخه را نقل کړې او د نبوي احادیثو په ترجمه کولو کې می په پوره امانتداری د ژباړی اصولو او مقرراتو ته ځانگړی توجه کړی، موضوع پورې اړونده مسائل می د مهمو معتمدو مصادر او مراجعو څخه راټول کړي چې په دی اساس ویلی شم چې په دی کتاب کې می چې د اخلاقو په اړه هره خبره کړې منشأ یې قراني آیتونه او نبوي احادیث دي، د کلماتو او جملو په ترکیب کې می ساده او آسانه لاره خپله کړې ترڅو هر لوستونکي ورباندې په آسانې پوه شي بالاخره یاد درسي کتاب می په څلورو فصلونو کې تیار کړ په لمړي فصل کې می د اخلاقو او ادابو تعریف وکړ او د اسلام له

نظره د اخلاقو مقام او منزلت مې شرحه کړې ، په دوهم فصل کې مې ځينو اسلامي معتقداتو سره اخلاق او اداپه په گوته کړې دي په دريم فصل کې مې د اسلامي شريعت له نظره ځينې مهمه بڼه اخلاق بيان کړي دي او په څلورم فصل کې مې د اسلام له نظره ځينې مهمه ناوړه اخلاق شرحه کړې دي ، الله تعالي دى زما ټولې هغه هڅې چې ددى کتاب په ليکلو کې مې سرته رسولې د خپلې رضاء د حاصلولو لپاره وگرځوي او دغه کتاب دى د عصري پوهنځيو محصلينو او ټولو لوستونکو لپاره گټور کړي.

پوهنوال سيد احمد (فاطمې)

د ننگرهار پوهنتون ، شرعياتو پوهنځي استاد

د دوهم چاپ سريزه

د افغانستان د عام ولس او په ځانگړي توگه د بااحساسه ځوانو محصلينو وروڼو او خوښو د دين او ديني علومو سره مينه او لېوالتيا د دې لامل شوه چې قدرمن استاذ (فاطمې صېب) يې دې ته اړېسته چې د کتاب په دوهم ځل چاپ کې ځينې مطالب ورزيات کړي ، البته د استاذ زياتو علمي او اداري مصروفيتونو هغه ته د دې موقع نه ورکوله چې د غوښتونکو غوښتنو ته د عمل جامه ورواغوندي نو ما ته يې دنده وسپارله چې په دې مورد کې ورسره مرسته وکړم ، نو ما هم د الهي رضا د طلب په موخه د استاذ غوښتنه ومنله او محترم استاذ ته مې د اسلام د اخلاقي نظام د هغو مطالبو په اړه چې په افغاني ټولنه کې ورته زياته اړتيا لېدل کېده له مختلفو مراجعو څخه مواد آماده او په واک کې ورکړل ، او د دې زياتونې اصلي لامل دادى چې نن سبا د ديموکراسۍ داواز په اورېدو سره زموږ د گران اسلامي هېواد ځينو ځوانانو او پېغلو داسې ناوړه اخلاق خپل کړي دي چې نه يواځې د اسلام د سپېڅلې دين د لارښوونو پر ضد دي ، بلکې د افغاني دود او کلتور سره هم سل په سلو کې ټکر لري ، که د دغو ځوانانو لپاره د اخلاقو اړوند ديني درسونه او لارښوونې نه وي نولري نه ده

چې دغه اسلامي هېواد په داسې يو هېواد بدل شي چې ديني معيارونه به پکې تر پښو لاندې او اسلامي اخلاقو څخه به په بشپړه معنا خالي شي ، غوره اخلاق د مسلمان له ځانگړتياؤ گڼل کېږي، د مسلمان بنايست او لباس دی، نوځکه خو د اسلام د بنسټان په پوره زيرکۍ او پلانيزه توگه غواړي چې مسلمان څخه دغه لباس وباسي ، بې حيا شي او په نتيجه کې دايمان له سرمايي محروم شي، دغه کتاب چې ستاسې په لاس کې دی په روانه پښتو ژبه ليکل شوی دی قرآني ايتونه او نبوي احاديث يې زور او زېر لري او ددې لپاره چې زموږ مسلمانان ورورنه او خوښېدې يې دعربي الفاظوپه لوستلو د ثواب مستحق شي په کتاب کې ليکل شوي دي ، خو بيا په پښتو ژبه ژباړل شوي دي او د ژباړې لپاره يې ځانگړې فانت کارول شوی دی، نودهر چا د استفادې وړ دی او هر چا ته چې په لاس ورځي هيله ده چې په خپلو کورونو، مساجدو، عامو مجالسو کې ولوستل شي ځکه که د مسلمان موجوده حالت وگورو نو نه يواځې دا چې په اخلاقي لحاظ ډېرې کمۍ لري بلکې د ژوندانه په هره برخه کې له دين څخه ناخبره دي ، او په دې بڼه پوهېږي چې له دين څخه ناخبري د قيامت په ورځ د الله تعالی په دربار کې د سوال او جواب پر مهال د خلاصون عذر نه شي کېدی، نو ددغو اسلامي لارښوونو په اورېدو سره به کېدای شي الله تعالی د ځينو مسلمانانو منفي حالت مثبت لوري ته وگرځوي او د الله تعالی درحمت مستحق به وگرځي ، څرنگه چې مخکې يادونه وشوه په موجوده نوي چاپ کې نوي درسي مطالب ورزيات شوي دي نو په دې وجه د کتاب په اخر کې يو فصل زيات شوی دی ، البته دا چې دغه کتاب د افغانستان د لوړو زده کړو په درسي نصاب کې شامل او د يو سمستر لپاره د يو مضمون په توگه لوستل کېږي نو د زياتو مطالبو د ځاي پر ځاي کولو گنجائش پکې نشته.

ديادونې وړ ده چې دغه ليکنه يو انساني کوشش دی له کمۍ او خطا څخه به خالي نه وي نو له محترمو لوستونکو او په ځانگړي توگه له محترمو مدرسينو استاذانو څخه

په درنښت هيله ده چې د خطا په ليدو سره د اصلاح په خاطر پر خپل وخت قدرمن
استاذ (فاطمي صېب) ته خبر ورکړي.

په بشپړ احترام

پوهنمل شېرزاد (عزيزي)

د ننگرهار پوهنتون شرعياتو پوهنځي استاد

لومړی فصل

د اخلاقو او ادابو تعريف او حکمتونه

- ۱- د اخلاقو او ادابو تعريف
- ۲- د انسان په ژوند کې د اخلاقو او ادابو ارزښت
- ۳- د اسلام په سپېڅلي دين کې د ښو اخلاقو مقام او منزلت
- ۴- د اسلام د اخلاقي نظام ځانگړتياوې
- ۵- د ښو اخلاقو د خپلولو لارې چارې
- ۶- د اسلام د اساسي ارکانو سره د اخلاقو تړاو مخ

۱- داخلاقو او ادا بو تعريف:

داخلاقو لغوي تعريف:

اخلاق د خُلق جمع ده ، عادت ، خوي او طبيعت ته ويل كېږي (۱۷:۷۲۸).
ابو رغب اصفهاني وايي: خُلق (دخا په زور) او خُلق (دخا په پېښ سره) دواړه له
يو اصل څخه دي البته خلق دخا په زور سره دانسان ظاهري شكل او صورت ته
ويل كېږي چې په سترگو وليدل شي ، او خُلق دخا په پېښ سره دانسان خوي او
عادت ته ويل كېږي چې په بصيرت او پوهې سره دهغې ادراك كېدی شي .
(۱۲۴:۴۳)

داخلاقو اصطلاحي تعريف:

علماء داخلاقو تعريف په بېلا بېلو الفاظو سره كړي چې د ټولو تعريفونو
معنی يوه ده مونږ دلته دوه تعريفونه د بېلگې په توگه ذكر كوو.
د نړۍ نامتو عالم امام غزالي داخلاقو تعريف په دې الفاظو سره كړی دی :
اخلاق دانسان په نفس كې ټينگ ځاي په ځاي شوي حالت ته وايي چې دهغې
پوسيله فكر كولو ته له اړتيا پرته عملونه په اسانۍ ترسره كېږي . (۱۳:۴۶).
د نړۍ بل مشهور عالم دكتور عبدالكريم زیدان اخلاق په دې الفاظو سره
تعريفوي ((اخلاق د انسان په نفس كې د ځاي په ځاي شوو معانيو او صفاتو
مجموعه ده چې دهغې په رڼا كې يو فعل انسان ته ښه يا بد ښكاري چې په
نتيجه كې نوموړی فعل سرته رسوي او يا ورڅخه منع كېږي)). (۱۰:۷۹)

دادابو لغوي تعريف:

اداب دادب جمع ده چې په لغت کې دبللو په معنا راځي. (۵:۹۳).

دادابو اصطلاحي تعريف:

علماء د آدابو تعريف په بيلابيلو الفاظو سره كړي دي چې د ټولو تعريفاتو معنایوه ده مونږ دلته دوه تعريفونه د بېلگې په توگه ذكر کوو.

۱: ادب د داسې قول او فعل ترسره کولو ته وايي چې شريعت کې ستايل شوي وي. (۱۴:۲۳).

۲: بڼه اخلاق په عمل کې پلي کول ادب بلل کېږي. (۱۴:۲۳).

اخلاق او اداب په يوه معنادي:

داخلاقو او ادابو دپورتنیو تعريفاتو څخه څرگنده شوه چې اداب بڼو اخلاقو څخه راوتلو عملونو ته ويل کېږي له همدې لامله د مفسرينو، محدثينو او فقهانو له نظره بڼه اخلاق او ادابيوشان الفاظ دي ددواړو ترمنځ کوم ځانگړي توپير نه ترسترگو کېږي، يو د بل په عوض استعمالېدلی شي همدا لامل دی چې د حديثو په معتبرو کتابونو کې د (کتاب الاداب) عنوان لاندې هغه مسائل ځای په ځای شوی چې اخلاقو پورې تړلی دی، له دې برسیره امام بخاري اسلامي اخلاقو کې ځانگړی کتاب ليکلی دی چې نوم يې پرې (الادب المفرد) ايښی دی او د فقهی لویو کتابونو کې دی (کتاب آداب القاضی) په نوم یو کتاب موجود دی چې پکې هغه مسائل ځای پر ځای شوي دي چې د قاضي اخلاقو پورې ارتباط لري، لکه څرنګه چې ځينو مفسرينو د

☞ ➔ ➤ ➦ ➧ ➨ ➩ ➪ ➫ ➬ ➭ ➮ ➯ ➰ ➱ ➲ ➳ ➴ ➵ ➶ ➷ ➸ ➹ ➺ ➻ ➼ ➽ ➾ ➿ ➠ ➡ ➢ ➣ ➤ ➥ ➦ ➧ ➨ ➩ ➪ ➫ ➬ ➭ ➮ ➯ ➰ ➱ ➲ ➳ ➴ ➵ ➶ ➷ ➸ ➹ ➺ ➻ ➼ ➽ ➾ ➿ ➠ ➡ ➢ ➣ ➤ ➥ ➦ ➧ ➨ ➩ ➪ ➫ ➬ ➭ ➮ ➯ ➰ ➱ ➲ ➳ ➴ ➵ ➶ ➷ ➸ ➹ ➺ ➻ ➼ ➽ ➾ ➿

☞ ➔ ➤ ➦ ➧ ➨ ➩ ➪ ➫ ➬ ➭ ➮ ➯ ➰ ➱ ➲ ➳ ➴ ➵ ➶ ➷ ➸ ➹ ➺ ➻ ➼ ➽ ➾ ➿ (۱:د القلم سورت، ایت ۴).

اېت شريف كې "خلق" د ادب په معنا سره ژباړي او د ذكرشوي ايت داسې ترجمه كوي: اي محمد! (عليه السلام)! بيشكه چې ته دلوى ادب خاوند يې (۵۱۷:۴).

البته ښه اخلاق او اداب په اسلام كې ځانگړې حدود او اندازې لري كه چېرې دخپلو مشخصو حدودو څخه بهر شي بيانښه اخلاق او آداب په بدو اخلاقو او ادابو بدلېږي د بېلگې په توگه د شريعت په چوكاټ كې د مال مصرفول سخاوت بلل كېږي چې ښه خلق او ادب دى خو كه چېرې د مال مصرفول له شرعي حد څخه زيات شي بيا اسراف بلل كېږي چې بد خلق او ادب گنل كېږي، همدارنگه كه چېرې د شرعي حد څخه لږ شي مصرفول بخل بلل كېږي چې داهم بد خلق او ادب دى. په همدې ترتيب تواضع او عاجزي د ښو اخلاقو څخه بلل كېږي چې ځانته ټاكلي شرعي حد لري كه چېرې د خپل شرعي حد څخه زيات شي بيا سپكوالي او ذلت باندي بدلېږي چې بد خلق او ادب دى او كه چېرې د خپل شرعي حد څخه لږ شي بيا تكبر نومول كېږي چې ډير بد خلق او ادب گنل شوى دى (۵۱۹:۳).

د پورتنيو څرگندونو څخه په ډاگه شوه چې ټول هغه كارونه چې اسلامي شريعت ورته ښه كارونه ويلې دي ښه اخلاق او اداب گنل كېږي او ټول هغه كارونه چې شريعت ورته بد كارونه ويلې دي بد اخلاق او اداب نومول كېږي، چې پدې اساس نن سبا چې زمونږ په ټولنه كې ځېنې خلك داسې فكر كوي چې ښه اخلاق يواځې د پته ويل كېږي چې يو څوك چاسره نرم سلوك او په ورين تندي چلن وكړي او بد اخلاقه سړى هغه چاته ويل كېږي چې خلكو سره تنده رويه كوي په حقيقت كې دغه ډله خلك د ښو او بدو اخلاقو په مفهوم ندي پوه شوي ځكه ځېنې وختونه د ځينو اشخاصو سره نرم سلوك د ښو اخلاقو څخه نه شميرل كېږي بلكې د بدو اخلاقو څخه گنل كېږي (۱۳۲:۱۲).

همدا وجه ده چې کله اسامه بن زيد رضي الله عنه نبي عليه السلام ته د بني مخزوم د قبيلې د هغه نبخې په رابطه سفارش وکړ چې د غلا په لامل يې لاس قطع کېده نبي عليه الصلاة والسلام ورباندي ډېر په قهر شو (۲۴:۱۲). همدارنگه کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دخپل کور د يوې خونې په پردو کې د ژونديو موجوداتو تصويرونه وليدل ډېر په غصه شو او ذکر شوي پردي يې وشلولي (۲۰۰:۱۲).

د انسان په ژوند کې داخلاقو ارزښت:

د اخلاقو له تعريف څخه څرگنده شوه چې د انسان ښه او بد چلن د هغه د اخلاقو څخه سرچېنه اخلي په دې اساس ويلى شو چې د انسان ښه او بد سلوک د هغه په زړه کې د باطني صفاتو او معانيو څرگندونه کوي همدا وجه ده چې امام غزالي د اخلاقو ارزښت په اړه ويلى دي (د انسان په زړه کې چې هر راز حالت يا صفت ظهور وکړي د هغې اغېزې ضرور د هغه په ظاهري اعمالو باندي برسېره کېږي تر دې چې د انسان د ظاهري اعضاؤ هېڅ حرکت د هغه د باطن يا زړه د موافقت څخه پرته صورت نه مومي) (۴۲:۱۳).

معنا دا چې اخلاق دکارونو او ويناؤ په هکله داسې ژور فکر، تدبير، اولارو چارو ته ويل کېږي چې دانسان په دماغ او زړه کې ځاي نيولى وي بيا دهمدې فکر او تدبير پراساس له انسان څخه عملونه صادرېږي نو که دانسان په زړه کې ښه فکر او تدبير ځاي ونيسي ښه عملونه سرته رسوي او که بد فکر او تدبير ځاي ونيسي بدو چارو او ويناؤ ته اقدام کوي نو ويلاي شو چې اخلاق دانسانانو دعملونو سرچينه ده، چې دانسانانو په زړونو او دماغونو کې ځاي لري داخلاقو او عملونو مثال دانسان لپاره داسې دى لکه تخم او نبات، لکه نبات چې له تخم څخه رازرغونېږي دغسې عملونه دانسانانو په زړه کې د موجوده اخلاقو څخه راپورته کېږي نو که زړه کې ښو اخلاقو ځاي نيولى وي

ښه عملونه به ورڅخه صادرېږي او که بدو اخلاقو ځاي يولي وي بد عملونه به ورڅخه صادرېږي (۷۹:۱۰)

نو دا چې ښه عملونه په زړه کې د موجوده ښو اخلاقو څخه راوځي او بد عملونه له بدو اخلاقو سرچينه اخلي نو په دې اساس ښو عملونو ته ښه اخلاق او بدو عملونو ته بد اخلاق ويل کېږي.

نو څوک چې غواړي چې ټولنه له هر ډول فسادونو، ناراميو، اختلافاتو، جنگونو، دښمنيو او کينو څخه پاکه کړي. نو بايد چې په اسلامي تربيه د نفوسو په اصلاح باندې ټينگار وکړي، اسلام مور ته واضحه کړې ده چې دانسان د ژوند ټول حالات له نېک بختۍ او بد بختۍ اسانتيا او سختۍ، پراخۍ او تنگۍ، له سکون او نارامۍ، عزت او ذلت څخه نيولي او داسې نورو پوري ټول د نفوسو تر بدلون پوري تړلي دي الله (ج فرمايي ((إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوهُمَا بِأَنفُسِهِمْ (الرعد ۱۱)))

حقيقت داده چې الله ديو قوم حالت نه بدلوي ترڅو چې هغوي دخپلو ځانونو په گرويوگنو کې بدلون رانه ولي.

نو ځکه خو زموږ ستر لارښود اود الله تعالی استازي محمد مصطفی (صلی الله علیه و سلم) دانسانانو په اخلاقو خواري وکړه دهغوي اخلاق يې جوړ کړل نو عملونه خود په خپله جوړ شول، بيا نو د پوليسو تعقيب ته اړتيا نه وه کله به چې انساني خطا ترې صادره شوه نو په خپله به محمدي محکمې ته حاضرېدل او داخرت دورځې د حساب او پوښتنې له وېرې به يې په دنيا کې د جزا غوښتنه کوله.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ښو اخلاقو په نتيجه کې بې شمېره خلک په خپله خوښه له کفر څخه ووتل او د اسلام په سپېڅلي دين کې شامل شول، د نبي عليه الصلاة والسلام د ښو اخلاقو له امله گڼ شمېر خلک د بد بختيو له

سمندر د سوکالی ساحل ته ورسېدل ، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لاس د روزل شويو صحابه کرامو د اسلامي اخلاقو ثمره وه چې اسلام د نړۍ شرق، غرب، شمال او جنوب ته ورسېدو، په هر کلي کې د اسلام ډيوه بله او د کفرو جهالت تياره ورکه شوه ، د اسلامي اخلاقو په لباس د پوښل شوو تاجرانو د اسلامي اخلاقو برکت ؤ چې د نړۍ په ډيرو لرو برخو کې کافران په خپله خوښه لښکرې لښکرې د اسلام په دين کې شامل شول چې پدې اساس ويلې شو چې د اسلام سپېڅلې دين ته د کافرانو د جلب او جذب ډېره اهمه اغيزمنه وسيله اسلامي اخلاق دي، نن سبا چې دنړۍ مسلمانان د ستونزو سمندر کې لاهو دي اصلي لامل يې د دوي په عملي ژوند کې د اسلامي اخلاقو نشتوالي دي ، د اوسني وخت د مسلمانانو د غېر اسلامي اخلاقو له امله کافرانو د اسلام له نوم څخه کرکه راځي او ډلې ډلې مسلمانان د اسلام دين پريږدي کافران کېږي چې په دې ترتيب ويلې شو چې د نړۍ د اوسيدونکو نيکبختي او بدبختي اسلامي اخلاقو پورې تړلي هغه داسې چې که مسلمانان په اسلامي اخلاقو ځانونه ملبس کړي د نړۍ ټول انسانان به سوکاله اوارام ژوند وکړي خو که د مسلمانانو عملي ژوند د اسلامي اخلاقو څخه بې برخې وي د نړۍ انسانان به له کر اوونو څخه ډک ژوند ترسره کوي.

په اسلام کې د بنو اخلاقو مقام او منزلت:

د اسلام په سپېڅلي دين کې اخلاق زيات ارزښت او ډېر لوړ مقام لري، د دين احکام اونصوص په دې گواهي ورکوي چې د اسلام دين پر غوره اخلاقي معيارونو ولاړ دی او مسلمانان يې په بېلابېلو طريقو د بنو اخلاقو خپلولو او بدو اخلاقو څخه ځان ژغورني ته په ټينگه رابللي دي، او دهغې ارزښت يې ورته بيان کړی دی، په لاندې توگه له هغو دلايلو څخه په لنډه ډول يادونه کوو چې په کې د بنو اخلاقو ارزښت بيان شوی دی:

(۱) درسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) راتگ دنبو اخلاقو د بشپړولو لپاره:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) پخپله فرمايي: ((إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ)). (۱۳۷:۳۲). په ځينو نورو احاديثو کې صَالِحَ الْأَخْلَاقِ پر ځاي د مكارم الاخلاق الفاظ ذكر شوي دي.

يقيناً زه د دې لپاره استول شوی يم ترڅو غوره اخلاق بشپړ کړم

(۲) بنه اخلاق د قيامت په ورځ دانسان د نېکيو پله درندوي:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايي: ((مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلُ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ)) (۲۵:۴۱۹).

د نېکو اعمالو په تله کې له بنو اخلاقو پرته بل کوم شی دروند نشي کېدی.

۳- بنه اخلاق د ايمان د کمال لامل دي:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايي: ((أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا)) (۲۴، ۲۹۲).

د ايمان په اعتبار تر ټولو کامل هغه خلک دي چې بنه اخلاق ولري.

۴- الله تعالی د غوره اخلاقو لرونکو سره محبت لري

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايلي دي:

((إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الْأَخْلَاقِ، وَيَكْرَهُ سَفْسَاقَهَا)) (۲۹:۱۵۱)

الله تعالی د بنو اخلاقو څښتنان خوښوي او بد اخلاقه خلک بد گڼي.

ربه زه دې په ډېر بنه شکل جوړ کړی يم اخلاق مې هم ښکلي کړي.

۵- بنه اخلاق د غوره ايمان نښه ده:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايې:
 ((إِنَّ مِنَ الْإِيمَانِ حُسْنَ الْخُلُقِ، وَأَفْضَلُكُمْ إِيْمَانًا)) (۳۳، ۲۰۰).
 غوره اخلاق دایمان برخه ده، او په تاسې کې دغوره اخلاقو درلودونکی دغوره
 ایمان درلودونکی دی.

۲- غوره اخلاق نیکی ده:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايې:
 ((الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ
 يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ.)) (۲۳، ۴۰۳).

نیکی غوره اخلاق دي او گناه هغه ده، چې زړه دې ترې کرکه کوي او دا بد گنې
 چې خلک پرې خبر شي.

۷- بد اخلاقه انسان حقیقي مفلس دی:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) له صحابه کرامو پوښتنه کوي:
 أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ؟ قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ لَّا دَرَاهِمَ
 لَهُ وَلَا مَتَاعَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُفْلِسُ مَنْ
 أَمْتِي مَنْ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاتِهِ وَصِيَامِهِ وَزَكَاتِهِ وَيَأْتِي قَدْ
 شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا
 فَيَقْعُدُ فَيَقْتَصُّ هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ
 حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْتَصَّ مَا عَلَيْهِ مِنَ الْخَطَايَا أَخَذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ
 فَطَرِحَ عَلَيْهِ ثُمَّ طَرِحَ فِي النَّارِ (۲۳، ۴۵۹).

تاسې پوهېږئ چې مفلس څوک دی؟ هغوي ځواب ورکړ، زموږ په منځ کې مفلس هغه
 څوک دی چې پېسې او مال ونه لري، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل: زما

دامت (حقيقي) مفلس هغه څوک دی چې د قيامت په ورځ به له ډېرولمونځونو زکاتونو او روژو سره راشي، خو چا ته به يې بنکنځل کړي وي، په چا پورې به يې تهمت تړلی وي، د چا مال به يې خورلی وي، د چا وينه به يې تويه کړې وي، څوک به يې (په ناحقه) وهلی وي، نو دهغه نېکۍ به يو بل ته دغچ په توگه ورکول شي، کله چې دهغه نېکۍ مخکې له دې چې دخلکو دغچ اخستنې لري پاي ته ورسېږي ختمې شي، نو دهغوي گناهونه به راوختل شي او پرده به ورواچول شي، او بيا به دغه شخص اورته وغورزول شي.

۸- يوه بڼه دېدو اخلاقو له کبله جهنم ته ځي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ يَا رَجُلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فُلَانَةَ يُذَكِّرُ مِنْ كَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَصِيَامِهَا وَصَدَقَتِهَا غَيْرَ أَنَّهُا تُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ ((هِيَ فِي النَّارِ)) قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّ فُلَانَةَ يُذَكِّرُ مِنْ قَلَّةِ صِيَامِهَا وَصَدَقَتِهَا وَصَلَاتِهَا وَإِنَّهَا تَصَدَّقُ بِالْأَثْوَارِ مِنَ الْأَقْطِ وَلَا تُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ ((هِيَ فِي الْجَنَّةِ)) (۳۷، ۳۴۹).

ابوهريره (رضي الله تعالى عنه) روايت کوي چې يو سړي وويل اي دالله تعالى رسوله (صلى الله عليه واله وسلم) هغه فلانۍ بڼه چې دلماڼه، روژې، او صدقو نوم لري، خو په ژبه گاونډيانو ته ضرر رسوي، وې فرمايل: هغه په اور کې ده، بيا يې وويل چې فلانۍ دروژې او صدقو او لمانځه يادونه يې کمه کېږي خو گاونډيانو ته په ژبه ضرر نه رسوي، وې فرمايل: هغه په جنت کې ده.

دا او دې ته ورته نور بې شمېره نبوي احاديث په اسلام کې دښو اخلاقو په ارزښت دلالت کوي او مسلمانان دښو اخلاقو خپلولو ته سوقوي تشويقوي يې ترڅو دغوره اخلاقو په خپلولو سره ددنيا او اخرت کاميابۍ ترلاسه کړي.

د اسلام دا اخلاقي نظام ځانگړتياوې:

په دې کې شک نشته چې دامتونو او دهغوي داخلاقو ترمنځ ژورې اړيکې وي ، ځکه خو پر دغو اخلاقو سره ديو امت تمدن له نور و څخه جلا کېږي ، دمثال په ډول غربي تمدن باندې مادي جانب غالب دی او روحي جانب ته يې هېڅ توجه نشته ، په دغه ټولنه کې يو فرد په کامله معناله روحي فقر سره مخ دی ، او مثال يې هغه وږي او تېري ته ورته دی چې دخوراک او څښاک په لټه کې وي ، ترڅو خپله لوربه او تنده پرې رفع کړي ، له دې امله په دوي کې دعدم احساس مرض خپور شوی او دژوند هدف ورڅخه ورک شوی دی ، دوي دانساني ژوند هدف يواځې په دنياکې خوراک او څښاک گڼي او له مرگ څخه وروسته ژوندون باندې ايمان نه لري .

اسلامي تمدن په بشپړه معنا له غربي تمدن سره توپير لري ، په اسلامي تمدن کې مادي او روحي جانب دواړه څنگ په څنگ پرمخ وړل کېږي ، يو لوري ته پر بل ترجيح نه ورکوي ، دجسم مادي حقوق پېژني خو ترڅنگ يې روحي جانب هم له پامه نه غورزوي ، نو گورو چې اسلامي اخلاق ژوندی شکل وي چې د انساني طبيعت په مختلفو ابعادو کې مجسم کېږي ، نو ويلاي شو چې اسلامي اخلاق دځينو داسې ځانگړتياؤ څخه برخمن دي چې په نورو مذاهبو ادیانو ، فلسفو ، ټولنو او فرهنگونو کې نه ليدل کېږي ، چې په لاندې توگه له ځينو ځانگړتياؤ څخه په مختصره توگه يادونه کوو :

۱- اسلامي اخلاق له سليم فطرت څخه سرچينه اخلي :

که موږ قران ته ژور نظر واچوو وبه وينو چې په زيات شمېر ايتونو کې په فطرت باندې تکيه شوې ده ، فطرت هغه ذاتي احساس دی چې دمختلفو سلوکو ترمنځ په تمیز کولو قادر دی ، خپر له شر او عدل له ظلم څخه بېلولای شي ، ځکه چې ددې دين اساس په عدل او احسان ولاړ دی چې له هر ډول فحشاء او منکر څخه انسانان منعه کوي ، الله تعالی فرمايي :

((إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ... (النحل 90)

الله تعالیٰ په عدل او احسان کولو امر کوي..

او بل ځای فرمایي: ((قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ (الأعراف 33)

ته ورته ووايه چې زما رب هر ټول بې حيا کارونه حرام کړي دي ښکاره وي او که پټه.

دا او دې ته ورته ايتونه مسلمان له خپل وجدانه مخاطب کوي، چې له اخلاقي ضمير څخه په کار اخستنې سره د خبر او شر ترمنځ تمميز وکړي.

دقران کريم همدغو لارښوونو په رڼا کې موږ وينو چې دا اخلاقو بنسټيز قواعد چې ټولو پېغمبرانو هغې لوري ته بلنه کړې يو دي لکه: عدل، امر بالمعروف، نهی عن المنکر، احسان، صدق، امانتداري او داسې نور اخلاق چې سلیم فطرت هغې لوري ته مېلان لري او دهغې د ترسره کولو لپاره کار کوي، الله تعالیٰ انسان ته دغه فطرت ورکړ ترڅو هغه چارې پرې ترسره کړي چې مصالحو ته پرې ځان ورسوي، او ضرر پرې له ځانه دفع کړي، په ځينې څرگندو او پټو اسبابو يې هغه سره مرسته کړېده لاره يې ورته وښوده، بيا يې استازي ورلېږل، کتابونه يې ورته رانازل کړل ترڅو مشکل احکام ورته واضح، او مجمل احکام ورته په تفصيل سره بيان کړي نو په دې ځای کې دوه ستر عوامل دي چې يو بل تکميلوي، يو د فطرت عامل او بل د شريعت عامل دی، لومړی عامل چې فطرت دی د زړه دروازي د دوهم عامل (شريعت) د قېلېدو لپاره پرانيږي، ځکه چې دغه د فطرت ذاتي غوښتنه ده.

الله تعالیٰ خپل بنده گان حق پېژندنې او خبر سره د محبت پر اساس پېدا کړي دي، تر ټولو لومړی د الله تعالیٰ معرفت او دهغه په ربوبيت باندې د اقرار محبت دانسان په فطرت کې اچولی دی، ځکه د الله تعالیٰ معرفت د هر خبر او هر حق پېل گڼل کېږي، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمایلي دي: ((مَا مِنْ

مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبْوَاهُ يَهُودَانَهُ أَوْ يُنَصِّرَانَهُ أَوْ
يُمَجِّسَانَهُ كَمَا تَنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بِبَهِيمَةٍ جَمْعَاءَ هَلْ تُحْسِنُونَ فِيهَا
(مَنْ جَدَّعَاءَ) (١٩، ١٤٣).

((هرمولود چي تولد ڪبري پر سڀڀڻي فطرت تولد ڪبري، (پرفطري ايمان سره
تولد ڪبري) مور او پلاري، يا يهودي، يا نصراني، اوياء مجوسي جو پوي، لکه
يو خاڙو چي له مور خخه روغ جو تولد ڪبري، چي هيڻ ڪمي پڪي نه ليدل
ڪبري (وروسته بيا خلڪ دهغه غوري لکي پر ڪوي)).

که بيا وروسته فطرت دفساد لاره غوره ڪوي، او يا له حق خخه گرڻي او
ياد معرفت لاره ورکوي دابه ديو خارجي عارض لامل وي لکه رسول الله (صلي
الله عليه وسلم) چي ورته اشاره ڪري ده، ((فابواه يهودانه ...)).

يعني مور او پلار دهغه دبي لاري لامل گرڻي، تربيه او روزنه هم دفطرت په
تغي ڪي ستر لامل گڻل ڪبري.

په حديث قدسي ڪي رسول الله (صلي الله عليه وسلم) دغه موضوع داسي
توضيح ڪوي،

الله تعالى فرمايي ((وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ ، وَإِنِّي
أَتَّهُمُ الشَّيَاطِينَ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ ، وَحَرَمْتُ عَلَيْهِمْ مَا
أَحَلَلْتُ لَهُمْ ، وَأَمَرْتَهُمْ أَنْ يُشْرِكُوا بِي مَا لَمْ أَنْزِلْ بِهِ
سُلْطَانًا) (٢٣، ٢٤).

((ما خپل ټول بنده گان پر سپېڅلي فطرت پېدا کړي دي، شېطانان ورته راځي او له خپل دين څخه يې گرځوي، کوم شيان چې ما ورته حلال کړي دي هغه پرې حراموي، او کوم شيان چې ما پرې حرام کړي دي هغه ورته حلال گرځوي، هغوي ته امر کوي چې ماسره هغه څوک شريکان کړي چې ما پرې هيڅ دليل نه دی رالېږلی)). (۹۶-۲۰۰:۴۳)

۲- پر اخلاقي بنسټونو التزام د اسلامي عقيدې غوښتنه ده: ددې جملې مطلب دادی چې اخلاقي کمزوري دايماني کمزورئ نښه ده پردين کلکه عقیده ددې غوښتنه کوي چې مسلمان بايد دغښتلو ښو اخلاقو څښتن وي، د اسلام دمقدس دين له ځانکړتياؤ څخه داده چې مسلمان په غوره اخلاقو دالتزام لوري ته رابولي، او اخلاقي مبادي ددين له بنسټونو او امر و نه څخه گڼي، يعنې هغه څه چې اسلامي اخلاق له نورو جلا کوي يو هم اخلاقو سره ددين ټينگه او پياوړي اړيکه ده، همدا لامل دی چې دلغت پوهان په زياتره ځايونو کې اخلاق په دين سره تعبيروي او زيات شمېر مفسرين چې ددې ايت (وانک لعلی خلق عظیم) معنا کوي، نو ليکي چې (انک لعلی دين عظیم)، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) څخه چا ددين په هکله پوښتنه وکړه، هغه ورته په ځواب کې وويل: ((الإسلام حسن الخلق)). (۴۰، ۳۲۴). اسلام ښه اخلاق دي

الهي او امر مسلمان پر غوره اخلاقو مڪلفوي په اخرت کې د ثواب لامل يې گڼي داهمال او مخالفت په صورت کې د عذاب وړ ، مورځو روو چې د غوره اخلاقو ستر مبادي لکه (عدل، وفاء، صدق او امانت) او ورسره په څنگ کې د دغو مباديو تفرعات يو شرعي مڪلفيت گڼي چې مسلمان پرې ماموره شوی دی ، دغه معنا په دې حديث کې ښه څرگنده شوې ده چې فرمايي: (انما بعثت لاتمم مكارم الاخلاق)

يعني: زما دبعثت اساسي موخه دغوره اخلاقو تکميلول دي. دالله (جل جلاله) رسول پر غوره اخلاقو چلېدل دايمان د بشپړتيا يو لازمي شرط گڼي او دغه غوښتنه مورځو در رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په زيات شمېر احاديثو کې ويناو چې د بېلگې په توگه لاندې يو احاديث ذکر کوو:

۱- رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايلي دي: **عَدَلْتُ شَهَادَةَ الزُّورِ بِالْإِشْرَآكِ بِاللَّهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ** (۴۹۸، ۲۴).

د درواغو گواهي د شرک سره برابره ده، درې ځل يې وفرمايل.

۲- **مَنْ عَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا** (۲۲، ۲۲۵).

چا چې مورځو سره خيانت وکړ له مورځو څخه نه دی.

۳- **لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ** (۱، ۲۱).
په تاسې کې يو هم کامل مؤمن نشي کېدی ترڅو چې کوم شی د ځان لپاره خوښوي د بل لپاره يې خوښ نه کړي.

۵- **إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهُ لَا يُؤْمِنُ قَالُوا وَمَا ذَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ**

الْجَارُ لَأَيَّامِنُ جَارُهُ بَوَائِقُهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا بَوَائِقُهُ قَالَ
(شَرُّهُ) (٨٠، ٣٤).

رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وفرمايل: په الله تعالى مې دې قسم وي
مسلمان نه دی، بيا وفرمايل مسلمان نه دی، بيا يې وفرمايل: مسلمان نه دی
، صحابه کرامو وفرمايل: داڅوک دی يا رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ، وې
فرمايل: هغه گاونډي چې بل گاونډي دهغه له ضرر څخه په امن نه وي

٢- قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ((الْحَيَاءُ وَالْإِيمَانُ قَرْنَانَا
جَمِيعًا ، فَإِذَا رُفِعَ أَحَدُهُمَا رُفِعَ الْآخَرُ)) (٢٩، ٤٧).

((ايمان او حياء دواړه يوبل سره تړلي دي کله چې کله چې يوله منځه ځي بل هم
ورسره له منځه ځي)).

٧- لِكُلِّ دِينٍ خُلُقٌ وَخُلُقُ الْإِسْلَامِ الْحَيَاءُ ((٣١، ٣٨٨)).

هر دين ځانگړی اخلاق لري او داسلام اخلاق حياء ده.

٨- مَا آمَنَ بِي مِنْ بَاتٍ شَبَعَانًا وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ
يَعْلَمُ بِهِ)) (٣١، ٣١٤).

هغه څوک چې په خپله مور ویده کېږي او دې ښه پوهیږي ترڅنگ يې گاونډي
وېږي وي نو هغه په ما ايمان نه دی راوړی.

٩- مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ
وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ)) (٢٨، ٤٥٧).

(خوک چې په الله تعالى او اخرت ورځ ايمان لري نو دخبر خبرې دي وکړي يا دې چپ کېني او خوک چې پر الله او اخرت ورځ ايمان لري دگاونډي اکرام دې وکړي او خوک چې په الله تعالى او اخرت ايمان لري هغه دې دمېلمه عزت وکړي.

دا او دې ته ورته بې شمېره احاديث ثابتوي چې غوره اخلاق دايمان برخه او د ايمان غوښتنه ده، يعنې غوره اخلاق خپلول په اسلام کوم نفعي عمل نه، بلکې فرض او لازمي دي. (۲۰۰-۹۲:۴۳)

۳- اسلام په عامه توگه بنو اخلاقو لوري ته بلنه ورکوي.

داسلام داخلامي نظام له ځانگړتياؤ يو هم عاموالي او تفصيل دی دعاموالي څخه هدف دادی چې اسلام دنېکو اخلاقو لوري ته عامه بلنه ورکوي او په عامه توگه له نواھيو او منکراتو څخه منعه کوي: لکه په لاندې ايتونو کې چې ورته اشاره شويده:

كَمْ مِّنْ اِنْسَانٍ عٰمَدَ عَلَىٰ عَهْدِي فَجَاءَ مَدِيْنَتَهُ فَجَاءَ خَالِدًا وَّ قَدِيْرًا ۝۱۰۳ ﴿۱۰۳﴾ كَمْ مِّنْ اِنْسَانٍ عٰمَدَ عَلَىٰ عَهْدِي فَجَاءَ مَدِيْنَتَهُ فَجَاءَ خَالِدًا وَّ قَدِيْرًا ۝۱۰۳ ﴿۱۰۳﴾ كَمْ مِّنْ اِنْسَانٍ عٰمَدَ عَلَىٰ عَهْدِي فَجَاءَ مَدِيْنَتَهُ فَجَاءَ خَالِدًا وَّ قَدِيْرًا ۝۱۰۳ ﴿۱۰۳﴾ كَمْ مِّنْ اِنْسَانٍ عٰمَدَ عَلَىٰ عَهْدِي فَجَاءَ مَدِيْنَتَهُ فَجَاءَ خَالِدًا وَّ قَدِيْرًا ۝۱۰۳ ﴿۱۰۳﴾ كَمْ مِّنْ اِنْسَانٍ عٰمَدَ عَلَىٰ عَهْدِي فَجَاءَ مَدِيْنَتَهُ فَجَاءَ خَالِدًا وَّ قَدِيْرًا ۝۱۰۳ ﴿۱۰۳﴾

کټیټ سورت بنی اسرائیل، ۵۳، ۱۰۳

ای محمده (صلى الله عليه وسلم) زما بندگانو ته ووايه چې تل ښه او غوره خبره وکړئ، په رښتيا چې شيطان دهغوی په مینځ کې دنښمنې اچوي ځکه چې شيطان دانسان ډانگ پيلي دښمن دی.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ
(النحل 90)

الله تعالى د عدل بسپښي او خپلوی پالنې حکم کوي او له بدی، بې حیایې او
زور، ظلم، خځه منع کوي هغه تاسې ته نصیحت کوي ترڅو تاسې درس واخلي

نبي کریم (صلى الله عليه وسلم) هم په عامه توگه بنو اخلاقو لوري ته بلنه
کوي او فرمایې: (اتق الله حيثما كنت وأتبع السيئة الحسنة
تمحها وخالق الناس بخلق حسن) ((۲۶:۲۲۲.

یعنې: هر چیرته چې اوسي له الله تعالى څخه وویږېده، له بدی څخه
وروسته حتماً نیکې کوه، ځکه نیکې بدی له منځه وړي او خلکو سره بڼه
سلوک کوه.

او د تفصیل مطلب دادی چې بڼه اخلاق بشپړ تفصیل سره په اسلام کې بیان
شوي دي، له فردي ژوند څخه نیولې، تر ټولنیزو اړیکو، اقتصادي چارو
، تر سیاسته او د نظام تر جوړونې پورې (د ژوند په هره برخه کې، اسلام د بڼو
اخلاقو غوښتنه کوي) تر څو خلک پوه شي چې بڼه اخلاق کوم دي او بد کوم؟
بڼه اخلاق د ژوند په چارو کې عملي او له بدو اخلاقو څخه ځانونه وژغوری
.۸۸:۴۹.

۴- اسلام د بدو اخلاقو مرتکبینو ته جزاء ټاکلې ده
د اسلام دا اخلاقي نظام بله ځانگړتیا داده چې څوک د کومې بد اخلاقي مرتکب
شي دهغه له پاره یې یا دنیایي او یا اخروي جزا ټاکلې ده، نو ځکه خو اسلام

د اخلاقو ذکر دامر او نهي په صيغه ذکر کړی دی او له الهي او امر و سرغړونه ، او دنوا هیو ارتکاب یې د عذاب سبب بنودلی دی نو په حقیقت کې دادیو قانون بڼه غوره کوي نو بڼه پر دې (د اسلامي شریعت له امر و سرغړونه او دنوا هیو ارتکاب د جزا سبب گرځي). د مثال په ډول اسلامي شریعت د بل چا حق په ناجایزه توگه خوړل منع کړي دي نو که څوک په ناروا توگه د چا مال اخلي او یاغلا کوي دهغه لپاره یې جزا ټاکلی چې دهغه لاس باید غوڅ شي ، لکه چې الله تعالی فرمایي: ((وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)) (المائدة 38)

او غل که نروي که بنځه ، د دواړو لاسونه پر بکړی ، دهغو د خپلې کړنې بدله ده ، او د الله تعالی له لوري د عبرت وړ سزا د الله تعالی قدرت پر ټولو غالب دی او هغه د پوهې او حکمت څښتن دی.

همدا راز که څوک د بل چا پورې تور تړي نو اسلامي شریعت دهغه لپاره اتیا درې جزا ټاکلې ده په دې شرط چې کوم گواه او شاهد ونه لري الله تعالی فرمایي:

﴿مَنْ حَمَلَ لِقَاءَهُ يُجْرَى عَلَيْهِ يَوْمَئِذٍ سَبْعِينَ أَلْفَ دِينَارٍ وَأُولَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾

﴿مَنْ حَمَلَ لِقَاءَهُ يُجْرَى عَلَيْهِ يَوْمَئِذٍ سَبْعِينَ أَلْفَ دِينَارٍ وَأُولَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾

﴿مَنْ حَمَلَ لِقَاءَهُ يُجْرَى عَلَيْهِ يَوْمَئِذٍ سَبْعِينَ أَلْفَ دِينَارٍ وَأُولَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾

﴿مَنْ حَمَلَ لِقَاءَهُ يُجْرَى عَلَيْهِ يَوْمَئِذٍ سَبْعِينَ أَلْفَ دِينَارٍ وَأُولَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ﴾

سورت النور - ۴ ایت

هغه څوک چې پاک لمنو ، بنځو او نارینه و پورې دزنا تور تړي بیا څلور تنه شاهدان رانه ولي نو ووهی (دغه تور تړونکي) اتیا درې او تر مرگه دهغوی گواهي مه قبلوی او دغه تور تړونکي فاسقان دي .

په همدې توگه څوك چې په ټولنه كې دزنا په وجه فساد خوروي او انساني نسل ته زيان رسوي، جزاء يې داده چې (۱۰۰) درې ووهل شي الله جل جلاله) په دې اړه داسې حكم كوي .

سورة النور .

هغه بڼه او هغه سپرې چې دزنا دعمل مرتكب شي هر يو له دواړو (۱۰۰) سل درې ووهئ .

له همدې كبله اسلامي شريعت ټول مسلمانان مكلف كړي چې په ټولنه كې درزيله اخلاقو مخنيوې وكړي او په دې هكله بايد جدي گامونه پورته كړي ، دوېرې احساس ونه كړي او په دې اړه سستې غوره نه كړي .

كه دوي ددغو بد اخلاقيو او فسادونو په مخنيوې كې چپ پاتې شي نو نه يوازې دا چې په ټولنه كې به ناوړه او بد اخلاق خپاره شي بلكې دمفسدينو ترڅنگ به صالحان او نيكو كاران به هم ورسره په عذاب كې ككړ شي، الله

تعالی فرمايې : سورة الانفال، ۲۵ ايت

له هغې فتنې څخه ځان وژغورئ چې دهغې ناوړه اغېزه به په ځانگړې توگه په هغو خلكو پورې محدوده پاتې نه شي چې گناه يې كړي وي .

البته داسلام دغه اقدامات ددې لپاره دي تر څويوه داسې صالحه ټولنه رامنځ ته شي چې دعدل پر بنسټونو ولاړه وي، يو فرد پر بل تجاوز ونه كړي، دظلم او اخلاقي جرايمو مخنيوی وشي. ۹۲:۴۱

دنبو اخلاقو دخپلولو لاري چاري:

داسلام په دين كې دنبو اخلاقو دارزښت مقام او منزلت په اړه مو مخكې په تفصيل سره بحث وكړ، اوس دلته دا پوښتنه پيدا كېږي چې ښه اخلاق كسبي دي او كه ذاتي صفات دي چې د هر مسلمان د پيدا ايښت سره سم پيدا شوي دي او د تغير او تبديل وړ نه دي؟ مونږ پورتنۍ پوښتنې ته په لاندې دوو ټكو كې ځوابوو.

۱. په عمومي توگه خو انسان تغير قبلوونكی دی كولی شي چې ښه اخلاق ځان كې پيدا كړي او له بدو اخلاقو څخه ځان وژغوري ځكه اسلام مسلمانان دخو اخلاقو په خپلولو مكلف كړي دي كه چېرته دا كار نا ممكن و بيا مسلمانان پرې نه مكلف كېدل الله تعالى فرمايي: ﴿...﴾
 البقرې سورت، آيت (۲۸۲).

د توان څخه پورته الله تعالى انسان پريو كار نه مكلفوي.
 ۲. دالله تعالى دځانگړې پېرزوونې پراساس ځيني انسانان دتولد سره سم دنبو اخلاقو سره پېدا كړي وي لكه رسول الله صلى الله عليه وسلم چې د عبد القيس د قبيلې مشر ته وويل: " يَا أَشْجُ، إِنَّ فِيكَ حَصَلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ: الْحِلْمَ وَالْأَنَاءَةَ " فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا تَحَلَّفْتُهُمَا، أَوْ جَبَلَنِي اللَّهُ عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: «بَلِ اللَّهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا». قَالَ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَىٰ خُلُقَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
مسند احمد، (۳۷، ۴۹۰).

ای اشجه په تا کي دوه خصلتونه دي چې د الله تعالی او د هغه د رسول ډېر خوښ دي ، يو حلم او بل اناة دی (حلم دې ويل کېږي چې يو انسان د غصې پرمهال خپل ځان کنترول کړي، کولای شي له مقابل لوري خپل غيچ واخلي خو صبر وکړي ، له انتقام اخستنی لاس په سر شي ، او له عجلې څخه کار وانخلي .او (اناة) په چارو له غور او فکر کولو څخه عبارت دی ، هغه څوک چې چارې په عجله نه ترسره کوي له بشپړې سنجيدگي څخه کار اخلي (اناة) بلل کېږي). هغه سړي وپوښتل: ای دالله تعالی رسوله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نو موږو اخلاقو سره زه تولد شوی يم او که ما کسب کړي دي ؟نبی صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل:

الله تعالی نو موږي اخلاق ستاد تولد سره سم ، تا کي پيدا کړي دې نو پر دې اساس ويلاي شو چې په عامه توگه غوره اخلاق کسبي دي او کېدی شي چې دځينو اسبابو او وسايلو په کارونې سره چې وروسته به ترې يادونه وشي يو انسان دښو اخلاقو څخه برخمن شي، اولرځلک داسې دي چې الله تعالی دخپلو پېرزونو پراساس، دښو اخلاقو سره تولد کړی وي ، نو انسان ته په کار دي چې هغه وسايل او اسباب وپېژني چې انسان پرې دښو اخلاقو څښتن گرځي چې ددغو وسايلو څخه ځينې په لاندې ډول ذکر کېږي:

۱- د ښو او بدو اخلاقو پېژندل:

مسلمان بايد ښه او بد اخلاق و پېژني ځکه تر هغه پورې چې د ښو او بدو اخلاقو توپير ونه شي کولی په ښو اخلاقو موصوفيدل او د بدو اخلاقو څخه ځان ساتل ورته گران دی

۲- د ښو اخلاقو په گټو او د بدو اخلاقو په زيانونو پوهېدل:

ترڅو پوري چې مسلمان ته د بنو اخلاقو گټې او د بدو اخلاقو زيانونه څرگند نه وي په بنو اخلاقو سمبا لېدل او د بدو اخلاقو څخه ځان ساتل ورته سخت وي.

۳- د نېکو ملگرو ملگرتيا: ملگرتيا، (اړيکې او ارتباطات) دانسان پر اخلاقو مثبتې او منفي اغېزې لري که انسان دايمان داره او د بنو خلکو سره ارتباط ولري نو بڼه انسان به ورڅخه جوړ شي او که بې ايمانه او بد اخلاقو خلکو سره ارتباط ولري نو بې ايمانه او بد اخلاقه انسان به ورڅخه جوړ شي، البته ملگري يواځې انسان نه، بلکې د زده کړې ځايونه، کتاب، مجله، اخبار، راډيو تلویزون، تفریح ځايونه، او داسې نور هغه اسباب او وسايل چې انسان ورسره شپه او ورځ سرو کار لري دانسان په اخلاقو بڼې او بدې اغېزې لري. نو ځکه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خپل امت متوجه کوي او فرمايي: ((الرَّجُلُ عَلَى دِينِ حَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَن يُحَالِلُ)) (۲۳، ۴۵۹).

هر تن د خپل ملگري په دين وي نو خپل ملگري ته دې وگوري چې په کوم دين دی.

انس بن مالک (رضي الله تعالى عنه) روايت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايي: (إياك وقرين السوء فإنك به تعرف) (۴۰، ۲۳۵).

له بد ملگري نه ځان وساته ځکه ته د همدې ملگري په وسيله پېژندل کېږي ددې حديث مقصد دادی چې له بدو دوستانو څخه ځان ساته او دهغوي مجالسو ته مه ورځه.

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دنېک ملگري او بدملگري انظور په ډېرو بنوالفاظو سره بيان کړېدى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايې: ((مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السَّوِّءِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْمَسْكَ وَكَبِيرِ الْحَدَّادِ لَا يَعْدَمُكَ مِنْ صَاحِبِ الْمَسْكَ إِمَّا تَشْتَرِيهِ أَوْ تَجِدُ رِيحَهُ وَكَبِيرِ الْحَدَّادِ يُحْرِقُ بَدَنَكَ أَوْ تَوْبَكَ أَوْ تَجِدُ مِنْهُ رِيحًا حَبِيشَةً. (۱۸، ۲۸۷)).

دښه ملگري او بدملگري مثال داسې دى لکه دمشکو خښتن او داهنگرښى که دمشکو خښتن سره کېنى نودهغه خخه به حتمايوه گټه درورسيري يا به مشک په پيسو ترې واخلي او که نه نو ښکلې بوي به ترې درشي، د پښت بنۍ خخه به يا ستا بدن وسوزي او يا جامې او يا به ترې خراب بوى درشي.

۴- فاسده ټولنه کې له ژوند کولو خخه ځان ساتل:

نېکو او فاسدو ټولنو کې سکونت کول مستقيماً د اشخاصو پر اخلاقو ژورى اغيزې لري په حديث شريف کې راغلي چې يو سړي سل تنه وژلي و بالاخره يو عالم ته د تو بې کولو په نېت ورغلو عالم ورته وويل چې ستا توبه قبلېږي خو فلانى سيمې کې هستوگنه غوره کړه او په خپله منطقه کې سکونت پرېږده ځکه ستا سې سيمه بده سيمه ده (۱۶:۴۴).

۵- دنېک سړي پر نصيحت عمل کول:

انسان خپل عيبونه نه وينى خو نورو اشخاصو ته يې عيبونه په ډاگه څرگندېږي که چېرې يو څوک تاته لرم په گوته کړې چې ستا په جامو کې پټ دى دهغه ددې کار مننه او قدر دانې کوي همدارنگه څوک چې تاته ستا بد اخلاق په گوته کوي دهغه هم مننه وکړه دا ځکه چې د لرم چېچلو خخه د بدو اخلاقو زيانونه

زيات دي همدا وجه ده چې عمر رضی الله عنه دهغه چاپه هکله چې عیوب یې ورته په گوته کوي فرمایي ((رَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عِيُوبِي)) (۹: ۲۳).

الله تعالی د په هغه شخص رحم وکړي چې زما عیبونه ما ته په گوته کوي.

۲- پرېنو اخلاقو دانسان روزنه:

په ښو اخلاقو دانسان روزنه له یو انسان نه دښو اخلاقو څښتن جوړوي ځکه چې ډېر کم انسانان فطرتاً دښو اخلاقو سره تولد شوي وي دپوره عقل څښتن وي دتعلیم او تربیې پرته عالم روزل شوي وی له تادیب ورکولو پرته دادب څښتن وي لکه عیسی علیه السلام ، محمد رسول الله (صلی الله علیه واله وسلم) او داسې نور انبیاء علیهم الصلوٰة والسلام .

یعنې عادي انسان دخبر او شر دقبلونې قابلیت او استعداد لري که چېرې په کورنۍ ، ټولنه ، مکتب ، پوهنتون ، او نورو تربیت ځایونو کې په ښو اخلاقو وروزل شي ، دښو او نېکو خلکو پسې روان شي په نېکو مجالسو کې برخه واخلي نو دښو اخلاقو او نېکو ځویونو څښتن کېږي او که دبدو ځویونو تربیت ورکړل شي او له هر لورې پرې دبد اخلاقو جالونه خپاره شوي وي په کور ، مکتب ، دلوبو په میدانونو دزده کړې په ځایونو ، تفریح گاو او نورو کې دبد اخلاقو خلکو سره په تماس کې وي طبیعي ده چې بد اخلاق کسبوي او دبدو ځویونو څښتن گرځي .

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) دې موضوع ته په اشاره کولو سره فرمایي :
 ((مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ)) (۱۹ ، ۱۴۳).

هر طفل او ماشوم په پاک او سپېڅلي فطرت تولد کېږي يقيناً مور او پلار دې چې له هغه نه يهودي ، نصراني او يا مجوسي جوړوي .

نو کوچنی له کوچنيوالي له هغه چا څخه تاثير اخلي چې ورسره اوسېږي ، لکه مور او پلار وروڼه او خوبندې اود کورنې نور غړي که يوه کورنې کاملاً د بنو اخلاقو او دنېکې تربیې څخه برخورداره وي ، نو کوچني ته مستقيماً دهغوي اخلاق او خويونه انتقالېږي ، او کوچني په بنو اخلاقو روزل کېږي او که يوه کورنې فاسده او بداخلاقه وي ، د ادب او نيکو خويونو درلودونکي نه وي ، نو کوچني په هماغه اندازه بدخويه او بداخلاقه رالوېږي البته ډېر ځله يو کوچني په يوه نېکه کورنې کې رالوی شوي خو په مکتب ، لېسه ، او پوهنتون کې دمفسدینو ، بداخلاقو خلکوسره ملگری شي له سمې لارې يې واړوي اود هغوی په څېر يو مفسد او بداخلاقه انسان ترې جوړ شي او دغسې گمراه شي لکه دوي چې گمراهان دي .

۷- نېک اعمال او عبادات ترسره کول:

علم له عمل پرته هېڅ گټه نه لري همدارنگه ښه اخلاق پېژندل ترهغې يو انسان ته فايده نه شي رسولاي ترڅو چې په عملي ډگر کې دهغه په کړو وړو کې راڅرگند نه شي الله (جل جلاله) فرمايي ((قد افلح من زکاه)) (يقيناً هغه څوک کامياب دی چې د نفوس تزکيه يې وکړه)

نو د الله تعالی عبادت او بندگي کول انسان د بنو اخلاقو لوري ته سوقوي ، څومره اندازه چې انسان د الله تعالی عبادت کوي دهغه ذکرکوي په هماغه اندازه دانسان اخلاق سپېڅلي کېږي ، دلمانځه ، زکات ، روژې او حج په هکله به وروسته په تفصيل سره يادونه وشي چې دانسان پر اخلاقو مستقيماً اغېز لري ، او له بدو چارو يې منعه کوي

۸- ښه اخلاق خپل عادت جوړول:

که څوک غواړي چې دښواخلاقوڅښتن شي نوپه کار دي چې دښواخلاقوسره ځان عادت اوبياييا يې عملي کړي ترڅودده په طبيعت کي پاخه شي لکه په يوحدیث کي ورته اشاره شوېده ((انما العلم بالتعلم والحلم بالتحلم)) (۳۲، ۴۷).

يعنې علم په زده کړه اونرمي په نرمي کولو زده کېږي.

۹- دخپل ژوندلپاره دنېکو اشخاصو ژوند دنمونې په توگه ټاکل

درسول الله (صلى الله عليه وسلم) ژوند دمؤمن مسلمان لپاره تر ټولو ښه نمونه ده چې دهغه داخلاقو پسې روان شي او پخپل ژوند کې عملي جامه ور واغوندي ځکه رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دپوره او کاملو اخلاقو څښتن ؤ، الله (جل جلاله) دهغه په صفت کې فرمايې: (.....)

.....-القلم ۴، ایت

يعنې بې شکه ته دلورواخلاقو مرتبه لري.

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) هغه هستي ده چې الله (جل جلاله) خپلو بنده گانو ته دهغه پسې داقتداء کولو لارښوونه کوي او فرمايې: (.....)

.....الاحزاب-۲۱

يقينا ستاسې لپاره درسول الله (صلى الله عليه وسلم) په ژوند کې غوره نمونه اونیکه اقتداده په ځانگړي توگه دهغه چالپاره چې الله (جل جلاله) يادوي.

دمسلمان بنده لپاره درسول الله (جل جلاله) ژوند تر ټولو ښه نمونه او قدوه ده درسول الله (جل جلاله) ژوند دهغه په سيرت کې ډېر په تفصيل او وضاحت

سره رانقل شوی نود رسول الله (جل جلاله) دسیرت مطالعه ، دهغه شخصیت په ذهن کې راوستل ، دمسلمان په ژوند کې دهغه دبنو اخلاقو دکسبولو لپاره تر ټولو مهمه لاره ده همداراز دصحابه کرامو سیرت او ژوند تاریخ دښکونو او بنو اخلاقو نه ډک دی نودهغوي دژوند مطالعه هم دانسان داخلاقو په تغیر کې خاص تاثیر لري اود بنو اخلاقو خښتن کېدای شي .

۱۰- د هر ښه کار او ښک خوي په ترسره کولو حرص درلودل:

هر ښک عمل که څه هم ډېر کم وي باید سپک ونه گڼل شي ابوذر(رضي الله تعالى عنه) فرمایي: ماته رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وفرمايل:

((لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا وَلَوْ أَنْ تَلْقَى أَحَاكَ بِوَجْهِ طَلِقَ)) (۲۳، ۲۹).

((هيڅ يو ښک عمل سپک مه گڼه دا هم ښکي ده چې دخپل مسلمان ورور سره په پراخه تندې مخامخ شي .

ځکه ډېر وړوکي عمل چې اخلاص په کې وي انسان لوړو پوړونو ته رسوي .

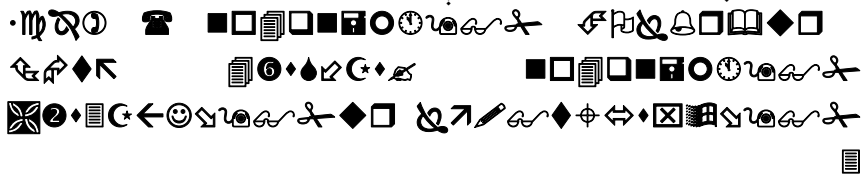
داسلام داساسي ارکانو سره داخلاقو تړاو :

داسلام له اساسي ارکانو څخه هدف هغه عبادات دي دالله تعالى لخوا پرمسلمانانو فرض شوي دي اود اسلام ددين دبنائو په نامه يادېږي ،دغه عبادات بې مفهومه او وچ حرکات نه دي چې يوازې دانسان رابطه دهغه پټو او

غيبی شيانو سره و تړي چې په سترگو نه لېدل کېږي ، او نه اسلام انسانان په بې مفهومه او عبثو کارونو گماري ، بلکې ټول هغه فرايض چې اسلام په خپلو پيروانو لازم کړيدي په حقيقت کې هغه تمرينونه دي چې انسان ته دنورو انسانانو په وړاندې دښه اخلاقو او نیک برخود ارزښتونه ورپېژني داسې تربيت او روزنه ورکوي چې دژوند په مختلفو شرايطو او ظروفو کې همدغه اخلاقي ارزښتونو ته پابند و اوسي په عملي ژوند کې ددی مثال داسې دی لکه يو څوک چې دبدني تمرينونو په اداء کولو سره جسمي سلامتيا ساتي دغسې به مسلمان بنده ددغو فرايضو او عباداتو په ترسره کولو سره خپله معنوي او اخلاقي سلامتيا ساتي .

۱- لمونځ او اخلاق:

الله (جل جلاله) چې خپلو بنده گانو دلمانځه امر کوي ورسره په خوا کې هغو حکمتونو او اثراتو ته هم اشاره کوي چې دلمانځه دداء کولو په ترڅ کې رامنځته کېږي الله (جل جلاله) فرمايې:

او لمونځگ قايم کؤه په باوري اول لمونځگ له فحشاء او ناوؤو چاروڅخه منع کوي له بدو اخلاقو څخه ځان ساتنه اود نېکو اخلاقو څښتن کېدل دلمانځه داثراتو نتيجه ده ، . که څوک يوازې دلمانځه ظاهري حرکات ترسره کړي خو په عملي ژوند کې له هيڅ ډول بد اخلاقيو څخه مخ نه گرځوي دپاکو او سپېڅلو خويونو خاوند نه شي نو ددغسې بې مفهومه حرکاتو هيڅ فايده نشته، اونه

دالله (جل جلاله) وړاندې دقبلېدو وړ گڼل کېږي رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دغه مطلب په يو حديث قدسي کې په ډېرو واضحه توگه بيان کړيدی چې الله (جل جلاله) فرمايې: .

يقول الله تعالى: ((إنما أتقبل الصلاة ممن تواضع لعظمتي، ولم يتكبر على خلقي، وقطع نهاره بذكرى ولم يبت مصرا على خطيئته، يطعم الجائع، ويؤوي الغريب، ويرحم الصغير، ويوقر الكبير)) (٣٩، ٣٢٤).

يقينا دهغه چا لمونځ قبلوم چې زما دلويوالي په وړاندې تواضع او عاجزي وکړي، زما مخلوق ته دضرررسونې او ظلم لاس اوږد نه کړي، ورځ زما په ياد او ذکر کې تېره کړي، په خپله خطاء باندې دوام نه کوي، وږي ته خوراک ورکوي، مسافر ته پناورکوي، پر کوچنيانو مهربان، اودمشرانو احترام کونکې وي.

٢- زکات او اخلاق:

په همدې درجه کې زکات هم قرار لري ځکه زکات يوازې او يوازې ټکس او مالي ورکړه نه ده، چې يوه اندازه دمالدارو له جېبونو څخه راووځي اودفقيرانو جېبونو ته لار شي، بلکې اسلام غواړي چې په دې ذريعه ښه اخلاق عاطفه، مهرباني او همدردي دټولني په افرادو کې را پيدا کړي.

الله تعالى دې موضوع ته په اشاره کولو سره فرمايې:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زَكَاةً مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (٢٤١)

التوبة (١٠٣) ایت.

اي پيغمبره ! ته دهغوی له مالونو څخه دصدقې په اڅپستلو سره هغوی پاک کړه (اود نيکۍ په لاره کې) هغوی وهڅوه اود هغوی په حق کې درحمت دعا وکړه .

په دې اساس اسلام غواړي چې دزکات په ذريعه له يوې خوا انساني نفس څخه دمال پرستۍ او حرص مادې له منځه يوسي او له بلې خوا کينه بغض او دښمني ختمه کړي او په نتيجه کې په ټولنه کې اخلاقي او معنوي مستوا لوړو پورو ته ورسوي ، چې دغه دزکات له اساسي اهدافو څخه دي ، له همدې کبله زموږ ستر لارښود محمد مصطفی دصدقې مفهوم چې يو مسلمان يې په ادا کولو مکلف کړی داسې بيان کړیدی .

((تَبَسُّمُكَ فِي وَجْهِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ وَأَمْرُكَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَهْنِئِكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَإِرْشَادُكَ الرَّجُلَ فِي أَرْضِ الضَّلَالِ لَكَ صَدَقَةٌ وَبَصْرُكَ لِلرَّجُلِ الرَّدِيءِ الْبَصْرَ لَكَ صَدَقَةٌ وَإِمَاطَتُكَ الْحَجَرَ وَالشَّوْكَةَ وَالْعِظْمَ عَنِ الطَّرِيقِ لَكَ صَدَقَةٌ وَإِفْرَاغُكَ مِنْ دَلُوكَ فِي دَلْوِ أَخِيكَ لَكَ صَدَقَةٌ)) (٢٦، ٢١٣).

په ورين تندي دمسلمان ورور سره ستا مخامخ کېدل ستا لپاره صدقه ده ، په نيکيو امر او له بديو منع کول ستا لپاره صدقه ده ، لار ورکو ته لارښوونه ستا لپاره صدقه ده ، ړندو ته لارښودنه ، صدقه ده ، له لارې څخه دضري شيانو لکه اغزي او هډوکي ... لرې کول ستا لپاره صدقه ده ، له خپل لوبښي نه دبل په لوبښي کې يو څه اچول ستا لپاره صدقه ده .

همداراز روزہ ددی لپاره نه ده فرض شوې چې انسان له خوراک او خښاک څخه منع کړي، بلکې روزه په انسان باندې دصبر، استقامت، ثبات، همدردی دزړه سوې او له شهوت څخه دخلاصولو په خاطر فرض گرځول شوېده ترڅو انسان له گناهونو څخه ځان وساتي دالله (جل جلاله) په اطاعت، سختیو، کړاونو، لوړې، تندې باندې په صبر کولو وروزي له هوا پرستي، نفس پرستي، دروغو، خیانت، غیبت او هرډول بداخلاقو څخه دځان ساتنې درس ورکړي، رسول الله دې موضوع ته خپل امت داسې متوجه کوي: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ**

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ)) (٢٠، ٤٧٢).

له ابوهريره (رضي الله تعالى عنه) څخه روايت دی چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمایلي دي: کوم روزه دار چې دروغ ويل او پرې عمل کول پرینږدي نو الله تعالی ددغه (روژه دار) یواځې خوراک او خښاک پرېښودو ته اړتیا نه لري.

په بل حدیث کې په دې اړه رسول الله (صلى الله عليه وسلم) داسې لارښوونه کوي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَيْسَ الصِّيَامُ مِنَ الْأَكْلِ وَالشَّرْبِ إِتْمَا الصِّيَامُ مِنَ اللَّغْوِ وَالرَّفَثِ ، فَإِنْ سَابَكَ أَحَدٌ ، وَجْهَلْ عَلَيْكَ قَوْلٌ : إِنِّي صَائِمٌ)) (٣٠، ٤٧٢).

روژه يوازې له خوراک او خنډاک څخه له بندېدو عبارت نه ده ، بلکې په حقيقت کې روژه له بې هوډه خبرو او بې حيا کارونو څخه دځان ژغورنې عبارت ده ، نو که تاته څوک بښکنځلی وکړي او يا د جهالت په وجه پرتا کوم تجاوز وکړي نو ته ورته ووايه چې زه روژه يم. (دغچ اخېستو هڅه مه کوه)

۴- حج او اخلاق:

د حج په رابطه بايد داسې گمان ونه شي چې دا گویا دمقدسو ځايونو په لورې يو سفر دی او په عملي ژوندانه کې کومه فايده نه لري او نه داخلاقو په تزکيه کې کوم خاص رول لري ، دا ډول برداشت د حج په رابطه لويه خطا ده او د حج ددې عظيم الشانه فريضي سره هيڅ ډول توافق نه لري .

حج په حقيقت کې دزياتو بڼو اخلاقو توليدوونکی دی په انسان کې بشپړ تغير راولي له منکراتو څخه انسان منعه کوي په دې اړه الله تعالی داسې فرمايي: الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ مِّنْ قَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِي يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ (البقرة 197)

د حج مياشتې ټولو ته څرگندې دي څوک چې په دې ټاکلو مياشتو کې د حج نېت وکړي هغه بايد په دې خبراوسې چې د حج په دوران کې له هغه څخه شهواني عمل څه ناوړه فعل څه جنگ جگړه صادره نه شي ، او تاسې چې څه نیک عمل کوي الله (جل جلاله) پرې پوهیږي د حج دسفر لپاره دلارې توبڼه درسره واخلې او تر هر څه ښه دلارې توبڼه پرهيزگاري ده ای هوښيارانو زما له نافرمانې څخه ډډه وکړي.

که پورتنیو ایاتونو او مبارکو احادیثو ته نظر وکړو نو په ډېر صراحت او وضاحت سره ترې دا درس اخیستل کېږي چې داسلام دغه اساسي ارکان کوم بې فایده کارونه نه دي چې اسلام پرې انسانان مکلف دي بلکې په ضمن کې دداسې فایده و اثارو گټو درلودونکي دي چې نه یوازې دا چې انسانانو ته یې دافرادو په لحاظ فایده رسیږي بلکې ټولني ته دزیات شمېر گټو درلودونکي دي.

ځکه دغه عبادات داخلاقې ارزښتونو سره ټینګه رابطه لري او اخلاق دانسان څخه هغه مطلوب عمل دي چې دژوند ټولې چارې ورپورې تړلي دي. (۴۲-۱، ۴).

دلومري فصل دمراجعوفهرست

- ۱- قرآنکريم
- ۲- ابن حبان: محمد بن حبان بن احمد ابو حاتم، كال ۱۹۰۲م، صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان، لومري ٲوك، طبعه: مؤسسة الرساله.
- ۳- ابن القيم: شمس الدين ابي عبدالله، كال: ۱۴۳۰هـ - ۲۰۰۹م، المجموع القيم من كلام ابن القيم، لومري ٲوك، طبعه: دارطيب للنشر والتوزيع - الرياض - السعودية.
- ۴- ابن كثير: اسمعيل بن عمر، تفسير القرآن العظيم، ٲلورم ٲوك، طبعه: دارالسلام - الرياض - السعودية.
- ۵- ابن منظور: محمد بن مكرم، لسان العرب، لومري ٲوك، طبعه: داراحياء التراث العربي - بيروت - لبنان.
- ۶- الباني: محمد ناصرالدين بن نوح، صحيح الادب المفرد، طبعه: دارالصدق.
- ۷- البيهقي: ابو بكر. السنن الكبرى، كال ۱۴۲۲هـ ق، دولسم ٲوك. طبعه مكتبه الرشد للنشر والتوزيع - الرياض - السعودية.
- ۸- الترمذي: محمد بن عيسى، جامع الترمذي، دويم ٲوك طبعه: مكتبه حقانية پېنهور - پاكستان.
- ۹- الدارمي: ابو محمدعبدالله بن عبدالرحمن، سنن الدارمي، دويم ٲوك، طبعه: وزارة الاوقاف المصريه.
- ۱۰- زيدان: عبدالكريم، كال: ۱۹۷۵م، اصول الدعوة، طبعه: مؤسسه الرساله.
- ۱۱- سمرقندي: ابو الليث نصرين محمد بن ابراهيم، بستان العارفين طبعه: مكتبه الكتاب والسنة.
- ۱۲- العبيد: عبدالرحمن بن عبدالكريم، كال: ۱۴۰۵هـ - ۱۹۸۴م، اصول المنهج الاسلامي، طبعه: مطابع الفرزدق التجاربه - الرياض - السعودية.
- ۱۳- الغزالي: محمد بن محمد بن احمد، احياء علوم الدين، طبعه: دارالفكر - بيروت - لبنان.
- ۱۴- ملا على قاري، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، ام ٲوك طبعه: مكتبه رشيديه - بلوچستان - پاكستان.
- ۱۵- النووي: يحيى بن شرف، شرح الاربعين للنووي، طبعه: دارالكتاب العربي.

- ۱۶- النيسابوري: مسلم بن حجاج ابو الحسين، كال: ۳۴۹ھ ش، الجامع الصحيح، دويم ٽوڪ
طبعه: خيبر گروپ آف ڪمپنيز پيڀنور، پاڪستان.
- ۱۷- و جدي: محمد فريد، دائره معارف القرن العشرين، درٻيم ٽوڪ طبعه: دارالفكر - بيروت -
لبنان.
- ۱۸- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ٽوڪ، طبعه بيروت دار بن
كثير اليمامة
- ۱۹- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ٽوڪ، طبعه بيروت دار بن
كثير اليمامة
- ۲۰- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ٽوڪ، طبعه بيروت دار بن
كثير اليمامة
- ۲۱- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ٽوڪ، طبعه بيروت دار بن
كثير اليمامة
- ۲۲- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ٽوڪ،
دار الجيل بيروت
- ۲۳- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ٽوڪ،
دار الجيل بيروت
- ۲۴- السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ٽوڪ، طبعه، دار
الفكر
- ۲۵- السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ٽوڪ، طبعه، دار
الفكر
- ۲۶- الترمذي: محمد بن عيسى، سنن الترمذي، ٧ ٽوڪ، طبعه، بيروت: دار احياء التراث
العربي
- ۲۷- البيهقي، ابوبكر، سنن الكبرى، ١٠ ٽوڪ، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض
السعودية
- ۲۸- الاصبحي، مالك بن انس بن مالك بن عامر المدني، موطا الامام مالك، ٥ ٽوڪ، مصر
دار احياء التراث العربي.
- ۲۹- النيسابوري محمد بن عبد الله ابو عبدالله الحاكم، المستدرک على الصحيحين
١، بيروت دارالكتب العلمية

- ٣٠- النيسابوري ، أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه بن نعيم بن الحكم ،المستدرک علی الصحیحین ،٢توک، دار الکتب العلمیة - بیروت
- ٣١- الطبراني ،ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ،المعجم الكبير،١توک ،طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٣٢- الطبراني ،ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ،المعجم الكبير،٣توک طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٣٣- الطبراني ،ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ،المعجم الكبير،٧توک طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٣٤- الشيباني، ابو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل ،مسند احمد بن حنبل ،١٢توک ،طبعه بيروت
- ٣٥- الشيباني، ابو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل ،مسند احمد بن حنبل ،١٨توک ،طبعه بيروت
- ٣٦- الشيباني، ابو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل ،مسند احمد بن حنبل ،١٩توک ،طبعه بيروت
- ٣٧- الشيباني، ابو عبدالله احمد بن محمد بن حنبل ،مسند احمد بن حنبل ،٣٩توک ،طبعه بيروت
- ٣٨- ابن حبان: محمد بن حبان بن احمد ابو حاتم، كال ١٩٠٦م ،صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان،٤توک ،طبعه: مؤسسة الرسالة.
- ٣٩- القادري، علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان، كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال،١توک طبعه: مؤسسة الرسالة
- ٤٠- القادري، علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان. كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال،٢توک طبعه: مؤسسة الرسالة
- ٤١- زيدان ،دكتور عبد الكريم ، اصول الدعوة ، چاپ مؤسسة الرسالة.
- ٤٢- الغزالي، محمد ، خلق المسلم ، دار نهضة مصر
- ٤٣- الجليل، دكتور محمد السيد ، خصائص الاخلاق في الاسلام، رؤية مقارنة مع الفلسفات الوضعية.
- ٤٤- الأصفهاني: الراغب، المفردات في غريب القرآن ، طبعه، المكتبة التوفيقية بيروت

دوهم فصل

داسلامي معتقداتو په وړاندې آداب او اخلاق

- ۱- دالله تعالی په وړاندې آداب او اخلاق
- ۲- دقرانکریم په وړاندې آداب او اخلاق
- ۳- دمحمد رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په وړاندې آداب او اخلاق
- ۴- صحابه کرامو په وړاندې آداب او اخلاق
- ۵- دعلماء کرامو په وړاندې آداب او اخلاق
- ۶- داستاذانو په وړاندې آداب او اخلاق

۱- داسلامي معتقداتو په وړاندې آداب او اخلاق:

په تېرفصل کې موداسلام په دين کې داخلاقوله ارزښت ، حکمتونواو ځانگړتياؤ څخه په تفصيل سره يادونه وکړه په دې فصل کې به داسلامي معتقداتو ، (الله تعالی ، قرانکریم، محمدرسول الله (صلى الله عليه وسلم) صحابه کرامو ، علماؤ او په اخر کې داستاذانو په وړاندې ادابواو اخلاقو څخه بحث کېږي.

۱- الله تعالی په وړاندې آداب او اخلاق:

د الله تعالی سره څېنې مهم آداب او اخلاق په لاندې ډول بیانوو:

۱- د الله تعالی پر نعمتونو شکر کول:

الله تعالی انسان ته د خپلو ورکړل شوو نعمتونو په هکله داسې فرمایلي دي (الله تعالی پر نعمتونو شکر کول) (۱: د النحل سورت، آیت ۵۳).

تاسی سره چې هر نعمت دی هغه الله تعالی در کړې دی.

او بل ځای فرمایي: (الله تعالی پر نعمتونو شکر کول) (۱: د ابراهیم سورت، آیت ۳۴). که چېرې د الله تعالی نعمتونه وشمېری نو شمېرلې به یې نشی.

کله چې یو انسان د الله تعالی بې شمېره نعمتونو ته څیر شي چې څومره پېرزوینې یې پرې کړي دي ، نو د سالم عقل غوښتنه داده چې په خوله او عمل د الله تعالی شکر اداء کړي ځکه څوک چې د نعمت ورکونکي د نعمتونو مننه او قدرداني نه کوي یقیناً دا انسان د ادب او اخلاقو څخه بې برخې دی.

۲- الله تعالی څخه حیاء کول:

الله تعالیٰ فرمایي (﴿مَنْ كَفَرَ بَعْدَ مَا يَدْرِكُهُ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّهِ فَلَا يَكْفُرُ لَهَا وَالشَّكُّ مِنْهُ يَسْمَٰنًا كَالْعُنُقِ وَكَبَاؤُنَا لِلْإِنسَانِ غَوًى﴾) (النحل سورت ۱۹).

الله تعالیٰ پوهېږي په هر هغه څه چې تاسی یې پتوئ یایې ښکاره کوی. هر مسلمان باید دا عقیده او باور ولري چې الله تعالیٰ په هر حالت کې هغه گوري او دهغه د ټولو ښکاره او پتو کارونو څخه خبر لري نو کله چې گناه مخې ته ورځي باید د الله تعالیٰ څخه حیاء وکړي او د گناه مرتکب نشي ځکه سالم عقل دا تقاضا کوي چې باید غلام د خپل بادار مخکې هغه کار ونکړي چې بادار یې دنه کولو امر کړی دی او دهغه کار په سرته رسولو خفه کېږي.

۳- د ژوند په ټولو چارو کې الله تعالیٰ ته پناورل:

الله تعالیٰ په قرآن کریم کې د خپل پیغمبر خبره چې امت ته یې کړې په دې الفاظو سره ذکر کړي:

﴿مَنْ كَانَ مِنْكُمْ فَاذْرَأْهُ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْفَارُ﴾ (النحل سورت ۱۹)

﴿مَنْ كَانَ مِنْكُمْ فَاذْرَأْهُ يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْفَارُ﴾ (النحل سورت ۱۹)

الذاریات سورت، آیت ۵۰).

ژباړه: تاسي الله تعالیٰ طرف ته مخه کړئ زه تاسې ته د الله تعالیٰ له طرفه ښکاره وپرونکی یم.

هر مسلمان باید دا عقیده ولري چې د الله تعالیٰ عذابونو څخه د تېښتې بله لاره نشته یواځنی لاره داده چې د الله تعالیٰ دین ته پناه یورل شي او خپلې ټولې چارې دهغه په قانون فېصله کړي، ځکه دا کمال بی ادبي ده چې څوک د هغه چا څخه تېښتي چې ور څخه تېښتیدلې نشي.

۴- د الله تعالیٰ له عذاب څخه وپربدل:

الله تعالی فرمایلی دي: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهُ﴾ (۱: اال عمران سورت، آیت ۴).

ژباړه: الله تعالی زورور او انتقام اخستلو څښتن دی.

د هر مسلمان باید دا عقیده وي چې الله تعالی د خپل بنده سره د ذرې ذرې حساب کوي او د الله تعالی نیونه او انتقام ډېر سخت دی نو له دې وپرې د الله تعالی اطاعت ته مخه کوي او د معصیت څخه یې ځان ساتي ځکه دا ادب نه دی چې یو څوک د یوه قوي او قادر او انتقام اخستونکی ذات مخامخ د هغه له اوامرو څخه سرغړونه کوي.

۵- له ټولو هغو چارو څخه به مؤمن ځان ساتي چې د الله تعالی د شان په وړاندې ټوکې او مسخرې گڼل کېږي، په هغو مجالسو کې به نه کیني چې په کې د الله تعالی د شان او دین سپکاوی کېږي.

۶- د الله تعالی نوم باید په احترام واخستل شي، بیا بیا سوگند پرې یاد نه شي، په هر ځای کې ونه لیکل شي، د زینتي شیانو لپاره لکه گلوبند، کیلي بند، وغیره لپاره استعمال نه شي.

۷- د الله تعالی په دین باندې له ټوکو او مسخرو څخه باید مسلمان ځان وساتي ځکه د الله تعالی په نوم، دین او عباداتو باندې ټوکې او مسخرې کول ډېر ځل د انسان د کافر کېدو باعث کېږي.

۲- د قرآن کریم په وړاندې آداب او اخلاق:

د قرآن کریم سره څښې آداب او اخلاق په لاندې ډول ذکر کوو:

۱- پر قرآن کریم ایمان او پر لارښوونو یې عمل کول:

د قرآن کریم سره ستر ادب دادی چې هر مسلمان په دی بشپړ باور ولري چې د هر انسان لپاره د دنیا او آخرت د ټولو بدمرغیو څخه د خلاصون او د دنیا او آخرت د ټولو نیکمرغیو د حاصلولو یواځنی لاره په قرآن کریم باندې عمل کول

دي په دى اړه الله تعالى داسې فرمايي: كړې: ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمٍ إِلَى نُورٍ﴾ (١: ابراهيم سورت، آيت ١).

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمٍ إِلَى نُورٍ﴾ (١: ابراهيم سورت، آيت ١).

اى رسوله ! ما تا باندې قرانكريم ددى په خاطر نازل كړى دى چې خلك د تيارو
خڅه رڼا ته و باسي .

٢- قرانكريم په او داسه مسحه كول:

د قرآن لاس كې اخستلو په وخت مسلمان بايد اودس ولري ځكه چې الله تعالى
فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الصَّلَاةِ كَمَا دُعِيتُمْ فِي الْبُيُوتِ﴾ (١: الواقعة سورت، آيت
٧٩).

قران دى لاس كې نه اخلي مگر اودس لرونكي خلك.

٣- د ثواب په نېټ د قرانكريم تلاوت:

مسلمان بايد قرآن د ثواب په خاطر تلاوت كړي ځكه چې رسول الله صلى الله
عليه وسلم فرمايلي دي: ((مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ
وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لَا أَقُولُ الْم حَرْفٌ وَلَكِنْ أَلِفٌ حَرْفٌ
وَلَامٌ حَرْفٌ وَمِيمٌ حَرْفٌ)) (٥: ١١٩).

ژباړه: څوك چې د قرانكريم يو حرف تلاوت كړي هغه يوه نيكي وگڼله او هره
نېكې په اخرت كې لس چنده اجر لري زه دا نه وايم چې (الم) يو حرف دى بلکې
الف يو حرف دى لام بل حرف دى او ميم بل حرف دى .

۴- قرآني تعليمات خپرول:

د قرآن سره دمهمو ادابو له جملې څخه يو ادب دادی چې هر مسلمان د قرآني تعليماتو په نشرولو کې برخه ولري په دې هکله الله تعالی داسې مهرباني کړې

ده (۳) ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).

ای رسوله! کوم احکام چې تاته ستا د رب لخوا نازل شوي دي نورو خلکو ته یې ورسوه که چېرې تا دا کار و نکړ نو د الله تعالی لخوا درسپارل شوي دنده د نه ده ترسره کړې.

۵- د قرآن کریم په ایتونو کې سوچ او فکر کول

د قرآن سره د ادابو له جملې څخه يو ادب دادی چې هر مسلمان په قرآن کریم کې فکر او تدبر وکړي او عبرت ورڅخه واخلي په دې هکله الله تعالی مهرباني

کړې () ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).
﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى نُورٍ﴾ (المائدة سورت، آیت ۲۷).

دغه قران می نازل کړی تاته برکتناک دی د پاره ددی چې خلک فکر وکړي په ایتونو دده کبسی او پند واخلي پری خاوندان د عقلونو.

د الله تعالی د پورتنی قول پر اساس نامتو صحابي ابن مسعود رضی الله عنه قرآن کریم په اړه د صحابو کرامو طریقه داسې بیان کړی: کله به چې مونږ لس آیتونه تلاوت کړل تر هغه پورې به مو نور تلاوت نه کولو تر څو چې د تلاوت

شو و ايتونو په مفهوم او معنی به ښه پوه شوي نه و، په دريم قدم کښی به مو پری عمل کاوه (۸: ۱۹۷).

همدا وجه ده چې د دريو ورځو څخه په کمه موده کښی د قرآنکریم ختمول غوره کار نه دی.

پدی هکله رسول الله صلی الله عليه وسلم داسې مهرباني کړې:

((مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثِ لَمْ يَفْقَهُهُ)) (۵: ۱۲۳).

څوک چې قرآنکریم د درې ورځو څخه په کم وخت کښی ختم کړی د قرآنکریم په مفهوم نه پوهیږي.

نبي صلی الله عليه وسلم عبد الله بن عمر رض ته امر کړی چې قرآنکریم باید اوو ورځو کښی ختم کړي، د عبد الله بن مسعود، عثمان بن عفان او زيد بن ثابت رضی الله عنه څخه روایت شوی چې هغوي قرآنکریم په اوو ورځو کښی ختموه. (متفق عليه)

۲- قرآن باید په ترتیل او تجويد سره قرائت شي او په لوستلو کښی یې بیرې نه شي ځکه چې الله تعالی فرمایي:

﴿قَدْ نَسِيَ آيَاتِ الْآلِ الْأُولَىٰ﴾ (۱: ۷۰) ﴿وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ (۲: ۱۷۱) ﴿وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ (۳: ۱۷۱) ﴿وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ (۴: ۱۷۱)

﴿قَدْ نَسِيَ آيَاتِ الْآلِ الْأُولَىٰ﴾ (۱: ۷۰) ﴿وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ (۲: ۱۷۱) ﴿وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ (۳: ۱۷۱) ﴿وَلَا يَسْمَعُونَ﴾ (۴: ۱۷۱).

ژباړه: او واضح لوله قرآنکریم په واضح لوستلو سره.

۷- د قرآن تلاوت وخت کښی باید تلاوت کوونکی الله تعالی ته ډېره عاجزي وکړي او د الله تعالی څخه ډيرو ویريږي همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمایي: ((إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ قَابِكُوا فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فِتْبَاكُوا وَتَعْنُوا بِهِ فَمَنْ لَمْ يَتَعَنَّ بِهِ فَلَيْسَ مِنَّا)) (۹: ۴۳).

د اقران په غمجن حالت کې رانازل شوی دی کله چې لولۍ نو ژاپړئ که چېرې نه ژاپړئ نو ځان ژر غوښي کړي، او دقران په تلاوت کې خوش اوازي کوي، څوک چې په بنکلي اواز قران نه لولي زموږ څخه نه دی.

۸- په بنکلي اواز دقران کریم تلاوت:

رسول الله صلى الله عليه و سلم په دې اړه فرمایلي دي: ((زَيِّنُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ)) (۹: ۴۳).

قران په خپلو اوازونو سره بنایسته کړي.

۹- د تلاوت پرمهال دنورو مزاحمت نه کول:

که چېرې دقران په لوړ اواز تلاوت سره ریا شهرت یا د بل چا مزاحمت کېده بڼه داده چې تلاوت ټیټه آواز سره وشي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مهرباني کړي: ((الْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ)) (۳: ۷۸).

په لوړ اواز تلاوت کول داسې دی لکه چې څوک زکات بنکاره ورکوي، او که څوک یې پټه تلاوت کوي لکه پټه صدقه چې ورکوي، (که چېرې په بنکاره زکات ورکولو کې ریا او تظاهر ویره نه وي د خلکو زکات ورکولو ته د هڅونې په خاطر بنکاره زکات ورکول جواز لري).

۱۰- تلاوت کوونکی باید د تلاوت وخت کېنې قبلي ته مخامخ په ډېر وقار او ادب کېنېني) (۲: ۱۰۹).

۱۱- قران کریم باید په پاک او محفوظ ځای کې کېنېدول شي.

۱۲- دقران کریم له ادبو داهم ده چې په پاکه ټوټه کې وپوښل شي، ترڅو له ګردونو او نورو ناوړه شیانو له لګېدو محفوظ پاتې شي، نن سبا په مساجدو کې ګورو چې په هره الماری کې قران ټوټه ټوټه پروت وي او کوچنیان یې په

څخه پاک کوي او وربنۍ دوی ته قران او شرعي احکام بیشکه چې و دوی له دی نه وړاندې په گمراهۍ ښکاره کې.

په دې اساس د نبی صلی الله علیه و سلم سره باید د هغه امت ځانگړی آداب او اخلاق مراعات کړي چې ځینې یې په لاندې ډول ذکر کوو (۲:۱۰-۱۵).

۱- محمد صلی الله علیه و سلم د پیغمبر په توگه منل:

د محمد صلی الله علیه و سلم سره د مهمو آدابو او اخلاقو له جملې څخه یو دا دی چې هر انسان د هغه په پیغمبرۍ ایمان ولري، څوک چې ټولو پیغمبرانو باندې ایمان لري خو محمد صلی الله علیه و سلم د پیغمبر په توگه نه مني دا سپری کافر دی دی موضوع ته په قرآنکریم کې داسې اشاره شوی:

﴿لَا يَجْرُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُرْسِلَ اللَّهُ رَسُولًا فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (٢٤٠:٢٤٠)
﴿لَا يَجْرُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُرْسِلَ اللَّهُ رَسُولًا فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (٢٤٠:٢٤٠)
﴿لَا يَجْرُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُرْسِلَ اللَّهُ رَسُولًا فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (٢٤٠:٢٤٠)
﴿لَا يَجْرُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُرْسِلَ اللَّهُ رَسُولًا فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (٢٤٠:٢٤٠)

بیشکه چې مؤمنان هغه کسان دي چې الله تعالی باندې ایمان لري او محمد صلی الله علیه و سلم باندې ایمان لري

او په دې اړه رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داسې فرمایي: ((وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَأَسْمَعُ بِي أَحَدٍ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَا يُؤْمِنُ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ)) (١١:٤٨).

قسم د زما په هغه الله تعالی وي چې زما ساه د هغه لاس کې ده چې ددی امت هر تن چې زما نوم اوریدلې وي یهودي وي او که نصراني ما باندې ایمان را نه وړي او مړ شي دا سپری دوزخي دی.

۲- په محمدي شریعت خپلې پرېکړې کول:

عن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِشَامٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ فَإِنَّهُ الْآنَ وَاللَّهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآنَ يَا عُمَرُ (٤، ٣١٤).

عبداللہ بن ہشام (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) روایت کوي چې مور رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) سره یو ځای وو هغه د عمر (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) لاس نیولی ؤ، عمر رضی اللہ عنہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم ته عرض وکړ چې ای د اللہ تعالیٰ رسول له! له خپل ځان پرته له هر شي څخه ماته ډیر گران یې نور رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم ورته وفرمایل: نه داسې نه ده قسم په هغه اللہ تعالیٰ چې زما ساه د هغه لاس کې ده تر هغه پورې ته مؤمن کیدای نشي ترڅو چې خپل ځان څخه هم درته گران شم، دغه وخت کې حضرت عمر رضی اللہ عنہ بیا عرض وکړه چې ای د اللہ تعالیٰ رسول له! اوس ماته د خپل ځان څخه هم زیات گران شوی نور رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم ورته وفرمایل: (اوس ته مؤمن یې ای عمره! ٣٥:٤).

د صفوان بن سلیم رحمة اللہ علیہ مجلس کې به چې د رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم یادونه وشوه، تر هغه به یې ژړل چې خلک به ورڅخه پاڅېدل او دا به له ژړا کولو سترې شو (١٠:١٣).

۴- د رسول الله صلى الله عليه و سلم له شخصيت او شريعت څخه هراړخيزه معقوله دفاع كول:

د نبی کریم صلی الله علیه و سلم سره د مهمو آدابو او اخلاقو له جملې څخه د محمد صلی الله علیه و سلم د شخصیت او شریعت څخه دفاع کول دي چې البته د رسول الله صلی الله علیه و سلم په ژوند کې د هغه صحابو کرامو خپل ځانونه د رسول الله صلی الله علیه و سلم له شخصیت او شریعت څخه د دفاع لپاره په تمامه معنا نذرانه کړل چې د قربانیو له بیلگو څخه یې په زرگونو کتابونه لیکل کېږي ، په وروستیو وختونو کې د اسلام د بنسټونو د پرې زیاتې هلې ځلې په کار اچولې چې د محمد صلی الله علیه و سلم شخصیت په اړه ستړی بدگمانۍ رامنځته کړې چې ښه بیلگه یې څه وخت وړاندې د غربي نړۍ اهو مطبوعاتو کې د اسلام د ستر پیغمبر کاریکاتورونو خپریدل دي چې په دولسو بدو نومونو یې نومولې دی ، له دی برسیره د حدودو ، حجاب ، د نارینوو او ښځو د حقوقو او نورو شرعی مسائلو په اړه چې کفري نړۍ کې په اسلامي شریعت کومې بی شرمانه ملنډې وهل کېږي ورسره هراړخیزه معقوله مقابله کول د هر مسلمان اهمه وجیبه گڼل کېږي .

۵- د رسول الله صلى الله عليه و سلم دعوت خپرولو کې مهمه ونډه ولري:

د نبی صلی الله علیه و سلم سره بل مهم ادب دهغه د دعوت نشرولو کې برخه اخستل دي ځکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې محمد صلی الله علیه و سلم ته

داسې مهرباني کړې: (﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ إِنَّ نُورَ اللَّهِ أَضْوَأُ مِنْ كُلِّ نُورٍ ۚ﴾)

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ إِنَّ نُورَ اللَّهِ أَضْوَأُ مِنْ كُلِّ نُورٍ ۚ﴾

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ إِنَّ نُورَ اللَّهِ أَضْوَأُ مِنْ كُلِّ نُورٍ ۚ﴾

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ أَخْرَجَهُمْ مِنَ ظُلُمَاتٍ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۚ إِنَّ نُورَ اللَّهِ أَضْوَأُ مِنْ كُلِّ نُورٍ ۚ﴾

یوسف سورت، ۱۰۸ (آیت).

۹- هغو کړنو، وېناؤ، اعمالو او مجالسو څخه بايد ځانونه وژغورو چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته په کې ضرر رسيږي دهغه بې احترامې او سپکاوي پکې کېږي.

۴- صحابه کرامو په وړاندې ادا ب او اخلاق

د دين د خپرولو په لاره کې د رسول الله د صحابو کرامو د هلو ځلو او قربانيو په نتيجه کې الله تعالى دين په ټولې نړۍ کې خپور کړ، کچېرې صحابو کرامو د اسلامي شريعت په نشرولو کې غفلت او تنبلي کړې وای او په دې لاره کې يې تکليفونه نه وه گاللي نن به مسلمانان د اسلامي شريعت له لوی نعمت څخه بې برخې وو او د کفر او جهالت په تورو تيارو کې به شپه او ورځ سرگردانه او لا لهانده گرځېدل نو دا چې صحابه کرام الله تعالى د نورو مسلمانانو لپاره د هدايت وسيله گرځولي بايد هر مسلمان صحابو کرامو سره لاندیني آداب او اخلاق مراعات کړي:

۱- هر مسلمان بايد د ټولو صحابو کرامو سره مينه او محبت ولري او کوم اختلافات چې د صحابو کرامو تر مينځ پېښ شوي دي د هغو په هکله بايد سکوت وکړي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي

((اللّٰهُ فِي اَصْحَابِي اللّٰهُ فِي اَصْحَابِي اللّٰهُ فِي اَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهُ وَمَنْ آذَى اللّٰهُ يُوْشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ)). (۵: ۲۲۵)

زما د صحابو په هکله د الله تعالیٰ څخه وويرېږئ د الله تعالیٰ څخه وويرېږئ زما څخه وروسته دوي د خپلو بدو خبرو هدف مه گرځوئ څوک چې زما صحابه کرامو سره محبت لري دا په حقيقت کې زما سره محبت لري ځکه زما صحابو سره محبت لري او څوک چې زما صحابه کرامو سره بغض لري دا په حقيقت کې زما سره بغض لري ځکه زما صحابو سره بغض لري چې زما صحابو ته تکليف رسوي په حقيقت کې هغه ما ته تکليف رسوي او څوک چې ما ته تکليف رسوي په حقيقت کې هغه الله تعالیٰ ته تکليف رسوي او څوک چې الله تعالیٰ ته تکليف رسوي دا يقيني ده چې الله تعالیٰ به داسې سپړي نيسي.

۲- هر مسلمان بايد دا عقیده ولري چې صحابه کرام د نورو مسلمانانو نه غوره دي چې البته گڼ شمير شرعي دلائل په دې باندې دلالت کوي چې د هغو له جملې څخه د نبی صلی الله عليه وسلم دا قول دی چې فرمايې: (لَا تَسْبُوا أَصْحَابِي فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أَحَدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدًّا أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ) (۲۹۲:۲).

تاسی زما صحابو ته بد مه وايئ بيشکه که چېرې ستاسی څخه يو تن د اُحد غره په اندازه مال د الله تعالیٰ لاره کښی مصرف کړي د صحابو د يوي يا نيمی لپی مال د مصرفولو اجر او ثواب ته نه شي رسيدلای.

۳- هر مسلمان بايد په دې عقیده وي چې په ټولو صحابو کرامو کې تر ټولو غوره ابو بکر بيا عمر بيا عثمان او بيا علی رضي الله عنهم دي (۵۱۸:۴).
په دې هکله گڼ شمير شرعي نصوص موجود دی چې ځینی د بيلگی په توگه په لاندی ډول ذکر کيږي.

على رضى الله عنه مهربانى كړې: ((خَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ بَعْدَ نَبِيِّهَا أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَخَيْرُهَا بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَلَوْ شِئْتُ سَمَّيْتُ الثَّلَاثَ)) (٥١٨:٤).

د دې امت له پيغمبر وروسته تر ټولو غوره ابوبکر بيا عمر دی که چېرې ته غواړې نو دريم تن به هم دروښاييم يعنى عثمان.

٤. هر مسلمان بايد دا عقیده ولري چې صحابه کرام د فضيلت په اړه خپلو مينځونو کې يو له بله سره توپير لري چې په دې هکله ځينی شرعی دلايل په لاندی ډول ذکر کيږي.

يوه ورځ رسول الله صلى الله عليه و سلم د ابوبکر عمر او عثمان رضى الله عنهم سره د احد د غره د پاسه تشریف درلوده پدې وخت کې د احد غرو خوځېده نبی عليه السلام د احد غره ته مهربانى وکړه: اثْبُتْ أَحَدٌ فَأَيُّهَا عَلَيْكَ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ (٥١٩:٤).

ژباړه: و درېره د احد غره! بيشکه چې ستا د پاسه د الله تعالى رسول، صديق (ابوبکر) او دوه شهيدان (عمر او عثمان) ولاړ دي.

د فاطمی رضى الله عنها په هکله نبی صلى الله عليه و سلم مهربانى کوي (فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ) (٥١٩:٤).

فاطمه رضى الله عنها د جنتيانو ښځو سرداره ده.

د زبير بن عوام په اړه رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ (٥٢٧:٤).

هر نبی ځانته مرستندوی لري زما مرستندوی زبير بن العوام دی.

د زيد بن حارثه په هکله يې مهرباني كړې ((أَنْتَ أَحْوَنُ وَمَوْلَانَا))

ته زمونڊوروراو باداري بي.

دعلي (رضي الله تعالى عنه) په هڪله فرمايي: ((أَنْتَ مِثِّي وَأَنَا مِنْكَ)) (۵۲۸:۴).

ته له ما او زه له تا څخه يم.

جعفر بن ابی طالب رضی الله عنه ته يې و فرمايل: (أَشْبَهْتَ حَلْقِي وَحَلْقِي) (۵۲۷:۴).

ته زما صورت او سيرت سره مشابهت لري.

کله چې سعد بن معاذ رضی الله عنه وفات شو نبی صلی الله عليه و سلم و فرمايل: (اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ) (۵۳۷:۴).
د سعد بن معاذ د مرگ په لامل عرش و خوځيده.

يو ځل رسول الله صلی الله عليه و سلم ابی بن کعب ته و فرمايل: إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ قَالَ أَبِي أَللَّهُ سَمَانِي لَكَ قَالَ اللَّهُ سَمَّاكَ لِي فَجَعَلَ أَبِي يَبْكِي قَالَ فَتَادَهُ فَأَنْبَسْتُ أَنَّهُ قَرَأَ عَلَيْهِ

{ لَمْ يَكُنْ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ } (۵۳۷:۴).

الله تعالی ماته امر کړی چې تاته قران ولولم ابی بن کعب عرض وکړه چې ایا الله تعالی زما نوم تاته واخست؟ نبی علیه السلام و فرمايل: هو! نو ابی بن کعب په ژړا شو. قتاده (رضي الله تعالى عنه) فرمايي زه پوه شوم چې (لم یکن الذین کفروا) سورت يې ولوسته.

او د ابو عبیده بن الجراح په هکله يې فرمايلي دي:

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَأَمِينٌ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ (٤: ٥٣).

د هرامت لپاره يو تن امين وى اى امته! زمونږ امين ابو عبیده بن الجراح دی. ۵- دنورو صحابه کرامو ترڅنگ مسلمان بايد دامهات المؤمنین (درسول الله (صلی الله علیه و سلم) مېرمنی) په بشپړه توگه قدر دانی او احترام وکړي، الله تعالى په دې هکله مؤمنانوته داسې حکم کوي: النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا. الاحزاب ۲ ایت

پيغمبر خو د مومنانو لپاره دهغوله خپله حګانه کګران دی. او د پيغمبر بيبيانګ د هغوميګنديګ دي، خو د الله د کتاب له مخيګ د عامو مومنانو او مهاجرينو په پرتله خپلوان يوله بله زيات حقدار دي، البته که له خپلو ملګګرو سره تاسيګ خګه رواشګيګګګګګه (کول غواؤئ نو) کولای شی. دغه حکم په الهي کتاب کشيګ ليکل شوی دی.

۵- د علماء کراموپه وړاندي آداب او اخلاق:

ګڼ شمېر شرعي دلائل هر مسلمان دې ته هڅوي چې د علماو سره غوره رويه نېک ادا او اخلاق مراعات کړي چې د هغوی څخه ځيني د بېلګې په توګه ذکر کوو:

۱- دمفسيرينو او محدثينو په اړه بايد هر مسلمان عقیده ولري چې د هغوی د خدمتونو په نتیجه کې الله تعالی قرانکریم او نبوي احاديث له تحريف او تغير څخه ساتلی او د هغوي د بېشمېره اهمو د تفسير کتابونو او د نبوي حديثونو د شرحو له کتابونو څخه د اوس لپاره مسلمانان ستره گټه وچتوي او تالیفات يې د ټولې نړۍ د مسلمانانو لپاره له وياړه ډکه لويه سرمايه ده.

د څلورو فقهي امامانو هر يو امام ابو حنيفه امام مالک امام شافعي او امام احمد رحمهم الله په هکله بايد هر مسلمان په دې باور وي چې د دين او فقهي مسائلو په اړه هغوی کومې خبرې کړي ذکر شوي خبرې هغوی د قرآنکریم او نبوي احاديثو څخه استخراج او استنباط کړي دي، د دين کوم مسائل چې ذکر شوو علماؤ تدوين کړي شرعاً جواز لري او د هغوی په فتواگانو عمل کول په اسلامي شريعت عمل کول دي مگر که چېرې د هغوی کومه فتوی د قرآنکریم او احاديثو سره ټکر درلوده نو فتوی ته ځکه اعتبار نه ورکول کېږي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: (وَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ) (۳۳:۱۱).

څوک چې داسې عمل وکړي چې زما د عمل مخالف وي ذکر شوی عمل مردود او نا منظور دي.

۲- هر مسلمان بايد دا باور ولري چې ذکر شوي فقهاء انسانان دي کله صحيح فتوی ورکوي او کله په فتوی کې خطاء کېږي خو که فتوی کې خطاء شوی وي قصداً هغوی غلطی فتواوي نه دي ورکړي بلکې د سهوي، هېرېدنې يا غفلت له امله ور څخه غلطی فتوی صادر شوی د دين په فرعي مسائلو کې چې د ذکر شوو فقهاؤ ترمنځ کوم اختلافات منځ ته راغلي بايد هر مسلمان هغوی معذور وگڼي او دا عقیده بايد ولري چې د هغوی ترمنځ اختلافات د هغوی د تعصب او ناپوهي له امله نه و رامنځ ته شوی بلکه دا اختلافاتو اصلي سرچېنه دا وه چې

يو فقيه ته به په يوه مسئله کې يو حديث ورسېدلې او بل ته به نه ورسېدلای يا به ورسېدلې و خود هغه په نظر منسوخ ويا کوم حديث چې ورسېدلای د بل حديث په نسبت ورته ضعيف بنکاره شوی دی، چې پدې اساس هر مسلمان بايد د تفسير، حديث او فقهې امامانو سره مينه ولري هغوی ته دعاگانې وکړي او د هغوی په فضيلت او غوره والي قانع او ووسي داسې خبره ونه کړي او نه داسې نظر بايد څرگند کړي چې د هغوی په هکله د گستاخي بوی ور څخه راځي.

۳- د اوسنيو علماؤ په اړه بايد هر مسلمان په دې پوه شي چې د هغه شرعي دنده ده چې د علماؤ سره د هغوی شرعي مسؤليت سرته رسولو په خاطر مناسبه مرسته وکړي د هغوی اکرام او احترام خپله وجيبه وبولي او په هغو ويناؤ نې عمل وکړي چې د شريعت سره ټکر نه لري د علماؤ لپاره دا دعاء کول پکار دي چې نيکان پاتې شي او دشر او خطاء څخه محفوظ وي ځکه چې که علماء اصلاح وي ورسره امت اصلاح کېږي او که علماء بېلارې شول نو ورسره امت بېلارې کېږي لکه څنگه چې نبي صلی الله عليه وسلم مهرباني کړې ده: (صنفان من امتي اذا صلحا صلحت الامة و اذا فسدا فسدت الامة الفقهاء و الامراء) (۱۴:۷).

زما د امت دوه ډلې دي که دوی نيکان وي ټول امت نيکان کېږي او که بدان وي ټول امت بدان کېږي يو علماء او بل اميران.

داستاذا نوپه وړاندې اداب او اخلاق:

استاذان دٽولني رهبران او لارښوونکي دي، دالله تعالی رسول (صلى الله عليه وسلم) خپل ځان دمعلم په توگه معرفي کړي لکه چې فرمايي: ((إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِي مُعَلِّمًا مُبَيِّنًا)) (صحیح مسلم ۷ج، ۴۳۹ص.
الله تعالی زه آساني کوونکی معلم لېږلی يم.

نو ځکه خو اسلام په عامه توگه خپلو پېروانو ته امر کوي چې دخپلو استاذانو او معلمانو اداب وساتي او ورسره ښه سلوک او اخلاق څخه کار واخلي، ترڅو په دې عمل سره له يوې خوا دالله تعالی رضا لاس ته راوړي او له بلې خوا دعلم گټو او فايده څخه مستفيدي شي، ځکه هر هغه څوک چې داستاذ اداب نه ساتي دعلم له خپر څخه گټه نه شي حاصلولای.

په لاندې توگه داسلام دمقدس دين دلارښوونو په رڼا کې ځيني هغه اداب ذکر کېږي چې هر زده کوونکی پرې مکلف دی.

۱- زده کوونکی بايد دخپل استاذ بشپړ ادب او کامل احترام وساتي، ځکه ښه ادب دپاخه عقل ترجماني کوي، الله تعالی په قران کې دهغو خلکو چې دخپل لارښود او استاد ادب او احترام کوي په داسې الفاظو ستاينه کړي: ((إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِيَتَّقُوا لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرٌ عَظِيمٌ 3

کوم کسان چې دخدای درسول په وړاندېک دغایدلوپه وخت کشگيگ خپل غاونه تگیتگوي هغوی په حقیقت کشگيگ همغه کسان دي چيگ الله دهغوی زوونه دتقوی لپاره ازمويلي دي، دهغو لپاره بشگنه ده او لوی اجر.

۲- زده کوونکی بايد دخپل استاذ د رايې احترام وکړي بايد په دې پوه شي چې دخپل استاد په وړاندې دذلت احساس دعزت سبب گرځي، دهغه په وړاندې عاجزي دفخر سبب دی، دهغه په وړاندې تواضع دلوروالی سبب گرځي، مور

گورو چې عبداللہ بن عباس (رضي الله تعالى عنه) سره ددې چې دلورې مرتبې، د بشپړ علميت څښتن دی، او در رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د تره ځوی دی، دخپل استاذ زېد بن ثابت انصاري (رضي الله تعالى عنه)، داس قبضه نيسي، او مخکې ترې روان دی، خدمت يې کوي او وايي: (هكذا امرنا ان نفعل بعلماءنا). مور ماموره شوي يو چې دخپلو استاذانو سره دغسې تعامل وکړو.

پدې هکله ابوهريرة (رضي الله تعالى عنه) در رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دا وېنار نقلوي چې فرمايي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ، وَتَعَلَّمُوا لِلْعِلْمِ السَّكِينَةَ وَالْوَقَارَ، وَتَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ" (صحیح مسلم ۷ ج، ۴۳۹ ص.

علم زده کړئ، خو دو قار او عزت لپاره، له چا نه چې علم زده کوي دهغه په وړاندې تواضع کوي.

با عمله علم الله تعالى هغه چا ته ورپه برخه کوي چې تواضع پکې وي، دخپلو استاذانو په وړاندې احترام ولري، خبره يې مني او خپل استاد ته غور نيسي.

۳- زده کوونکی به خپل استاذ ته په نامه اواز نه کوي، اونه به دهغه په غياب کې دهغه نوم اخلي بلکې کله چې دهغه نوم يادوي په تعظيم سره به يې يادوي داستاذ يا بل داحترام څخه ډکه کلمه به ورسره مل کوي او ووايي به چې فلاني استاد يا صاحب او.... داسې ويلي دي، داځکه چې استاذ ته په نامه اواز دهغه په وړاندې بې ادبي ده، الله تعالى در رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ملگري په دې خبره ورتل کله چې دهغه کور ته يې له شانه دمحمد په نامه اوازونه

قول((إِنَّ الَّذِينَ يُتَادُونَكَ مِنَ الْحُجْرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۚ ۴، آیت، الحجرات سورت.

ای پیغمبراه ! کوم کسان چيگ تاته له حجرونه دبانديگ نارياگ وهي له هغونه زياتره ناپوهان دي

۴- داستاذ په حق به اعتراف کوي او دهغه احسان به نه هېروي ، ځکه درسول الله (صلى الله عليه وسلم) لارښوونه ده ((چا چې يوبنده ته دقران يو توري وښوده هغه يې بادار او مولا شو، امامه باهلي ديو مرفوع حديث په ترڅ کې درسول الله (صلى الله عليه وسلم) حديث رانقلوي چې فرمايي: "مَنْ عَلَّمَ عَبْدًا آيَةً مِنْ كِتَابِ اللَّهِ، فَهُوَ مَوْلَاهُ لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَخْذُلَهُ، وَلَا يَسْتَأْثَرَ عَلَيْهِ". المعجم الكبير للطبراني، ۷ج، ۱۱۹ص.

چا چې يو بنده ته دكتاب الله يو ايت وښوده هغه يې بادار شو، ورته مناسب نه ده چې خجل يې کړي، او يا بل څوک په ده باندې غوره وگڼي.

ددې تر څنگ به دهغه غيبت ردوي، ورڅخه به دفاع کوي، که دا کار يې په وس کې نه و نو هغه مجلس به پرېږدي چې داستاذ غيبت يې پکې کېږي.

۴- دژوند په اوږدو کې به هغه ته دعاگانې کوي، له مرگ څخه وروسته به دهغه دخپلوانو پالنه او روزنه کوي، پوښتنه به يې کوي، دقبر زيارت ته به ورځي، دهغه لپاره به د الله تعالی په دربار کې بخښنه غواړي، صدقه به کوي، ځکه چې زده کوونکی داستاذ لپاره صدقه جاريه ده، هغه ته يې دخبر لارښودلې دي.

۵- که استاد څخه کومه اشتباه وشي، يا ورڅخه کوم بد رويه صادره شي، دهغه صحبت به نه پرېږدي، خطاء او اشتباه به يې په ښه توگه تاويلوي، غصه به يې زغمي، پخوانيو ښکانونو خلکو به ويل چې څوک دتعليم ذلت پر ځان ونه مني تر عمره به له جاهليت له لومو راونه وځي، او که څوک په

دې ذلت او خواری او تکلیف باندې صبر وکړي ، د دنیا او اخرت عزت به یې په برخه شي.

۲- که استاذ په یو مجلس کې ناست وي له اجازې پرته به نه ورځي ، که اجازه یې ورنه کړه بیا بیا به اجازه غوښتنه نه کوي ، که کور ته ورځي نو دروازه به دنوکانو په سر په ورو ورو ټکوي ، که په دې سره خبر نه شي نو په گوتو سره به یې وټکوي ، او که ځای یې لرې ؤ نو په داسې طریقی سره به یې ټکوي چې اوږ اووړي خو دهغه دمزامحت باعث نه شي ، په همدې توگه که زده کوونکی ناوخته صنف ته راشي په کار داده چې استاذ مزاحمت ونه کړي

که استاذ تدریس ته ذهنا تیار نه وي باید د زده کوونکی له خوا په تدریس مجبوره نه شي ، ځکه ډېر ځله دغه عمل داستاذ دخجالت کېدو سبب گرځي ، داستاذ خجالتول په حقیقت کې دهغه په وړاندې بې ادبي ده . زده کوونکی باید داستاذ په وړاندې چپ او په ادب سره کېني ، خبرې به یې په غور سره اوړي ، ترڅو دخبرو بیا تکرار ته اړتیا پیدا نه شي ، د درس پر مهال به اخوا د پخوا نه گوري که مایل ورسره وي باید بند یې کړي ، ترڅو د درس مزاحمت ونه شي ، د درس پر مهال به استاذ ته گوري په نورو کارونو به خپل ځان نه مصروفوي .

داستاذ په مخکې به زیاتې خبرې نه کوي ، او نه به داسې خبره له خولې راوباسي چې استاذ پرې خفه کېږي ، یا دهغه په وړاندې بې ادبي گڼل کېږي ، زده کوونکی به داستاذ دوخت خیال ساتي ، بې ضرورته به دهغه سره مجلس نه اوږدوي ، وخت به یې نه ضایع کوي ، دا او دې ته ورته ناوړه چارې داستاذ په وړاندې بې ادبي گڼل کېږي د تکلیف باعث یې گرځي ، داستاذ بې ادبي کول او هغه ته تکلیف رسول شرعا جایز نه دي .

۷- زده کوونکی به دادب په خاطر استاذ ته داسې نه وایی چې دا نه منم دا چا ویلي دي؟ که دیوې موضوع په اړه وضاحت غواړي، نو بیا دې په بل مجلس کې دهغې په اړه معلومات ترلاسه کړي.

۸- که زده کوونکی له استاذ څخه یوه داسې موضوع اورې چې مخکې یې اورېدلې وي او یا له پخوا یې زده وي، نو بې اعتنایي به نه کوي، او داسې متوجه به کینی لکه دغه موضوع یې چې بېخي اورېدلې نه وي، عطاء (رح) فرمایي: زه چې له هرچانه یوه تکراري خبره اورم، په داسې توجه سره یې اورم لکه چې بېخي مې اورېدلي نه وي.

۹- زده کوونکی به هغه پوښتنه چې له استاذ څخه شوي وي، پخپله نه ځوابوي او نه به دهغې په اړه تشریح ورکوي مگر دا چې استاذ یې ورڅخه وغواړي، کېدې شي چې غلطه یې ځواب کړي، او بله دا چې استاذ زړه ته په دې عمل سره خفگان رسېږي.

۱۰- زده کوونکی به د استاد خبره نه قطع کوي، او نه به پرې مخکې کېږي، صبر به کوي ترڅو استاذ له خبرو فارغ شي، هنده بنت ابي هاله لومړی درسول الله (صلی الله علیه و اله وسلم) اخلاق بیانوي او بیا ورپسې، د زده کوونکو په توګه د صحابه کرامو حالت درسول الله (صلی الله علیه و سلم) سره ذکر کوي:

((كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَائِمَ الْبَشْرِ سَهْلَ الْخَلْقِ لَيْنَ الْجَانِبِ لَيْسَ بَقِظًا وَلَا غَلِيظًا وَلَا صَحَابٍ وَلَا فَحَاشٍ وَلَا غِيَابٍ وَلَا مَدَاحٍ يَتَعَاقَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي وَلَا يُؤَسُّ مِنْهُ وَلَا يَخِيْبُ فِيهِ قَدْ تَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثِ الْمَرَاءِ وَالْإِكْتَارِ وَمِمَّا لَا يَعْنِيهِ وَتَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثِ كَانًا لَا يَذْمُ أَحَدًا وَلَا يُعَيِّرُهُ وَلَا يَطْلُبُ عَوْرَتَهُ وَلَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا فِيْمَا رَجَا

تَوَابَهُ إِذَا تَكَلَّمَ أَطْرَقَ جُلْسَاؤُهُ كَأَتَمَّا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرُ،
وَإِذَا سَكَتَ تَكَلَّمُوا وَلَا يَتَنَازَعُونَ عِنْدَهُ مَنْ تَكَلَّمَ أَنْصَتُوا لَهُ
حَتَّى يَفْرُغَ حَدِيثُهُمْ عِنْدَهُ حَدِيثٌ أَوْلَيْتَهُمْ)). (۱۸، ۱۵۴).

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) تل خوشحال طبعه، اساني کونکی، نرمي کونکی و، بدخويه، سختي کونکی نه و، چغې به يې نه وهلي، بې حياء نه غرېږده، دچا غېټت يې نه کاوه، بې ځايه يې دچا صفت نه کاوه، له نامطلوبو چارو به يې ځان ناگاره کاوه، نه به ترې څوک مايوسه کېده او نه به ترې څوک نامراده تلې شو، له درې کارونو څخه يې ځان ساته، ۱- له دعواوونگلو (بې ځايه بحثونو) ۲- زياتو خبرو، ۳- او بې فايدي کارونو څخه، دچا بدي يې نه بيانوله، چاته يې پېغور نه ورکاوه، او نه يې دچاپت رازونه راسپړل، هغه کار يې کاوه چې ثواب يې پکې لیده، کله به يې چې خبرې کولې نوملگري (صحابه کرام) به يې دغسې غلي ناست و لکه په سرونو چې يې مرغی ناستې وي، ترهغې به نه غرېږدل ترڅو به چې دالله تعالی رسول خبرې کولې کله به چې هغه چپ شو نو دوي به خبرې پېل کړې، دهغه (صلى الله عليه وسلم) په مخکې يې جگړې نه کولې هريو به چې خبرې کولې نور به ورته چپ ناست و، (يو دبل خبرې به يې په غور سره اورېدې).

۱۱- زده کونکی چې په لاره داستاد سره ځي نو دښپې به ورڅخه مخکې او دورځې به ورڅخه وروسته ځي، ځکه چې داستاذ داحترام په خاطر که دښپې کوم خطر پېښېږي نو زده کونکی به ورڅخه دفاع کوي، داچې دورځې خطر کم وي نو احتراماً به له استاد څخه وروسته ځي.

۱۲- خپله رايه او نظر به پر استاد غوره نه گڼي، او نه به خپله رايه پرهغه په زوره مني، ځکه که استاد هر څومره ناپوه او زده کونکی پوه وي خو دالله تعالی درضا دحاصلولو او داستاذ داحترام په خاطر به له خپلې رايې څخه تېرېږي.

۱۳- که کوم شی ورکوي يايې ورڅخه اخلي نو نبي لاس به استعمالوي.
۱۴- زده کوونکی به هېڅ وخت داستاډ له شرعي خدمت څخه انکار نه کوي، ځکه شريف خلک له څلور کارونو څخه مخ نه گرځوي که څه هم په خپله مشراو اميرو ي:

الف- دپلار دادب په خاطر له خپل ځايه پورته کېدل.

ب- د عالم او استاډ خدمت چې زده کړه ورڅخه کوي.

ج- دهغه څه په اړه پوښتنه کول چې پرې نه پوهېږي.

د- دمېلمه عزت او قدر دانی کول.

۱۵- که زده کوونکی استاډ سره مخ کېږي نو اول به پر هغه سلام کوی.

۱۶- که زده کوونکی داستاډ رايه او نظر خطاء گڼي، نو داسې به نه ورته وايي چې ته نه پوهېږي، بلکې هڅه به کوي چې خطاء يې ښه تعبیر او په ښو الفاظو اصلاح کړي، مثلاً که داسې الفظ استعمال کړي چې ((ماته مصلحت په دې کې ښکاري)) داسې به نه وايي چې زما رايه درسته ده او استاډ اشتباه کړې ده.

۱۷- که يو استاډ څخه ديوي موضوع په اړه يوه رايه واوري او بل استاډ څخه بل نظر ددواړو ترمنځ دې دتوافق هڅه وکړي او ددواړو ترمنځ دې داخلاف سبب نه گرځي. (۲۸-۲۲:۱۹)

د دوهم فصل دمراجعو فهرست:

۱- قرآنکريم

۲- ابو داود: سليمان بن اشعث، کال: ۱۳۱۲هـ.ق، سنن ابی داود، دويم ټوک طبعه: خيبر گروپ آف کمپنيز- پېښور- پاکستان.

۳- الباني: محمد ناصرالدين بن نوح، صحيح ابی داود، پنځم ټوک، طبعه: دارالفکر- بيروت- لبنان.

۴- البخاري: محمد بن اسمعيل، صحيح البخاري، دويم ټوک، طبعه: نعماني کتب خانه پېښور- پاکستان.

- ۵- الترمذي : محمد بن عيسى، جامع الترمذي، دويم ٲوك طبعه: مكتبة حقانية پېنڀور-پاڪستان.
- ۶- الجزائري: ابو بكر جابر، كال: ۱۴۱۰ھ ق- ۱۹۹۰م، منهاج المسلم، طبعه: دارالشروق للنشر و التوزيع والطباعة-جده-السعوديه.
- ۷- الطبراني: ابو القاسم سليمان بن احمد ، كال ۱۴۱۵ق، المعجم الاوسط، درېيم ٲوك طبعه: دارالحرمين-قاھره.
- ۸- العبيد: عبدالرحمن بن عبدالكريم ، كال: ۱۴۰۵ھ-۱۹۸۴م، اصول المنهج الاسلامي، طبعه: مطابع الفرزدق التجاريه-الرياض-السعوديه.
- ۹- القزويني: ابن ماجه محمد بن يزيد، سنن ابن ماجه، دويم ٲوك، مطبعه: مكتبة العلميه-بيروت-لبنان.
- ۱۰-المزيد احمد.من حقوق المصطفى على امته، طبعه: مدارالوطن للنشر -السعوديه.
- ۱۱-النيسابوري : مسلم بن حجاج ابوالحسين، كال: ۱۳۴۹ھ ش، الجامع الصحيح، دويم ٲوك طبعه:خيبر گروپ اف كمينيز پېنڀور پاڪستان.
- ۱۲- البخاري ، محمد بن اسماعيل صحيح البخارى بن مغيره، ۲۰ ٲوك، طبعه بيروت داربن كثير اليمامة.
- ۱۳- البخاري ، محمد بن اسماعيل صحيح البخارى بن مغيره، ۲۳ ٲوك، طبعه بيروت داربن كثير اليمامة.
- ۱۴- النيسابوري ، مسلم بن حجاج ابو الحسين القشيري ، صحيح مسلم ، ٲوك،
- ۱۵- النيسابوري ، مسلم بن حجاج ابو الحسين القشيري ، صحيح مسلم ، ۷ ٲوك،

- ۱۲- النيسابوري ، مسلم بن حجاج ابو الحسين القشيري ، صحيح مسلم ، ۱۲ ٿوڪ ،
- ۱۷- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ۷ ٿوڪ ، طبعه القاهرة دارالحرمين .
- ۱۸- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ۱۵ ٿوڪ ، طبعه ، القاهرة دارالحرمين .
- ۱۹- اليميني ، الحسين ابن المنصور ، آداب العلماء والمتعلمين :

در پيم فصل

داسلام دسپڻڻي دين په رڻاڪي

دغوره اخلاقو ڄيڻي بيلگي:

۱- فردي اخلاق

۱- اخلاص

۲- صدق

۳- امانتداري

۴- پروعدو وفا کول

۵- تقوا

۶- حياء

۷- د ژبې ساتنه

۸- تواضع

۹- صبر

۱۰- عفوه او بخښنه

۱۱- سخاوت

۱۲- شجاعت

۲- ټولنيز اخلاق:

- ۱- خپل منځي مرسته او همکاري- دمور او پلار حقوق پرځاي کول
- ۳- خپلوي پالل- شفقت او ترحم- د گاونډيو سره ښه سلوک کول- د مسلمان د عزت او ابرو ساتنه- مېلمه پالنه

۱- اخلاص ((د هر کار لپاره ښه نېټ))

د نېټ تعريف:

نېټ په لغت کې قصد او ارادې ته وايي. (۳۸۲:۲۲).

په اصطلاح کې (ښه نېټ دی ته وايي چې يو څوک يوازې او يوازې د الله تعالی د رضا په خاطر يو کار ترسره کړی او د هيڅ مخلوق رضا په کې هدف ونه گرځوي په دې ترتيب چې د ښه کار په سرته رسولو او د بد کار په پريښودلو کې تنها د الله تعالی رضا خپل هدف وگرځوی د الله تعالی له رضا سره د بل چا رضا شريکه نه کړی. (۱۸۴:۲۳)

که یو څوک یو کار د الله تعالیٰ درضا لپاره نه ترسره کوي او یا د الله تعالیٰ درضا سره د بل چا رضا هم شامله کړي نو الله تعالیٰ له دغسې عمل څخه بېزاره دی، نه یې قبلوي او نه پرې اجر او ثواب ورکوي که څه هم یو دیني کار وي. په یو اوږد حدیث کې رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) د درې تنو حالت د قیامت په ورځ د دواړو لومړیو بیانوي:

د قیامت په ورځ به تر ټولو لومړی د شهید سره حساب او کتاب پیل شي، هغه به راوستل شي، د نعمتونو په اړه به ورته یادونه وشي، هغه به پرې اعتراف وکړي، بیابانه ورڅخه وپوښتل شي، چې تاد دغو نعمتونو په مقابل کې څه کړي دي؟ هغه به په ځواب کې ووايي: چې ای الله تعالیٰ ستا په لاره کې تر هغې جنگېدم، تر څو چې شهید شوم، الله تعالیٰ به ورته ووايي: درواغ دې وویل: ته ددې لپاره جنگېدې چې خلک درته زړه وراو شجاع ووايي، او هغه درته ویل شوي دي، بیابانه امرو شي چې پرمخې یې دوزخ ته ورواچوئ، بیابانه دوزخ ته وروغورځول شي.

په دوهم قدم کې به عالم د حساب لپاره راوغوښتل شي، هغه عالم چې د علم د ترلاسه کولو وروسته یې، نور وته هم ښودلې وي، په قران به هم پوهېږي، لومړی به د هغو نعمتونو په اړه چې په دنیا کې پرې شوي پوښتنه وشي، په هغې به اعتراف وکړي، بیابانه ترې وپوښتل شي چې د دغو نعمتونو په مقابل کې یې څه کړي دي؟ هغه به په ځواب کې ووايي چې ستا درضا لپاره مې علم ترلاسه کړ، او نور وته مې و ښوده، قران مې ستا لپاره و لوسته، او نور وته مې هم و ښود، ورته به وویل شي: درواغ دې وویل: دا ټول دې ددې لپاره ترسره کړي وو، چې خلک ستا صفت وکړي قاري او عالم درته ووايي، نو په دنیا کې درته ویل شوي دي، امر به وشي چې پرمخې یې دوزخ ته ورواچوئ، بیابانه دوزخ کې واچول شي.

په درېيم قدم کې به هغه شتمن شخص د حساب لپاره راوغوښتل شي چې په دنيا کې به يې په هر نېک کار کې لگښت کاوه، لومړی به له هغه څخه د هغو نعمتونو په اړه پوښتنه وشي چې په دنيا کې ورکړل شوي وو، هغه به يې ومني او اقرار به پرې وکړي، بيا به ترې وپوښتل شي چې د دغو نعمتونو په مقابل کې يې څه گړي دي؟ هغه به ووايي چې هيڅ دخير داسې کار نه وو چې په هغې کې لگښت کول ستاد رضا لامل گرځېده، مگر ما په هغې کې لگښت کړی دی، ورته به وويل شي درواغ دي وويل، دغه ټول کارونه تاددې لپاره ترسره کول چې خلک درته سخي ووايي، او په دنيا کې درته ويل شوي دي او د لگښت بدله درته رسېدلې ده امربه وشي چې پرمخې يې دوزخ ته واچوئ، بيا به دوزخ ته واچول شي.

يعنې الله تعالی ديو بنده عمل په دې شرط قبلوي، چې اخلاص پکې وي (له ریا او ځان بنودنې څخه پاک وي)، يواځې دالله تعالی درضا لپاره ترسره شي، (د اعمالو زياتوالی او د پروالی دالله تعالی په نزد چې اخلاص پکې نه وي هيڅ اعتبار نه لري). - (۴۲: ۱۵۱۳).

په يو بل حديث کې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: د شرک اصغر په اړه زه پرتاسې زيات ويرېرم، صحابه کرامو رضي الله عنهم پوښتنه وکړه، چې شرک اصغر څه شي دی يارسول الله صلی الله عليه وسلم؟ هغه صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ریا کاري او ځان بنودنه، د قيامت په ورځ چې کله الله تعالی بنده گمانوته دخپل عملونو بدله ورکوي نوریا کارانوته به وويل شي لاړشئ له هغو خلکو څخه خپل اجر ونه وغواړئ چې تاسې دهغو لپاره چارې ترسره کولې او ځانونه مو وورته بنودل، ايا اوس دهغوی سره څه شته؟ (۵۲: ۱۲۳).

په اسلامي شريعت کې د نېت ارزښت:

اسلامي شريعت د انسانانو د اعمالو ترمينځ د توپير تله نېت گرځولی هغه داسې چې د نېت پوسيله عبادات د عاداتو څخه بېلوي ځينې عبادات د ځينو نورو سره توپير مومي د بېلگې په توگه د لمانځه لپاره نېت ځکه ضرور دی چې د نفلي او فرضي لمونځ توپير وشي، د خيرات لپاره نېت ځکه حتمي دی چې د زکات، نذر، کفاری او نورو ترمونځ فرق رامینځته شي، مسجد کې ناسته که د اعتکاف، ذکر او فکر په خاطر وي عبادت گڼل کېږي او که د دمې او استراحت په نېت وي عادت بلل کېږي. ځان مينځل که د ثواب او اجر په نېت وي عبادت دی خو که د نظافت په منظور وي عادت گڼل کېږي همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د نېت په اړه خپل امت ته داسې اصل او قاعده ايښی ده: (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) (۱:۱۱).

بېشکه چې د عملونو اجر او ثواب نېت پورې تړلې دی او هر سړي ته به د نېت مطابق اجر ورکول کېږي.

په اسلام کې د نېت د ارزښت له امله سلفو صالحينو د هر کار د پېل څخه وړاندې خپلو نېتونو ته ځانگړی توجو کوله او خپل نېتونه به يې سمول، کله به چې د دوی يو تن ته د يو کار د سرته رسولو خبره وشوه نو هغه به ويل: (اصبر حتى يحدث له نية) (۱۲:۳۴).

صبر وکړه چې زه خپل نېت سم کړم.

د يو کار لپاره د نېت وختونه:

اسلامي شريعت په مسلمانانو لازمي کړی چې د هر کار لپاره په لاندینيو حالاتو کې بايد بنه نېت ولري.

۱- د يو کار له پېله وړاندې نېت سمول:

مسلمان بايد د کار له اجراء کولو څخه مخکې خپل هدف يوازې او يوازې د الله تعالی رضا وگرځوي د نوموړي کار په ترسره کولو کې د الله د خوښۍ ترڅنگ د

بل چا خوبني خپل هدف ونه گړځوي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا وَابْتِغَىٰ بِهِ وَجْهَهُ) (۲۳:۳۰).

الله تعالى جل جلاله يوازې او يوازې په هغه عمل باندې اجر او ثواب ورکوي چې خالص او تنها د الله تعالى د رضا په خاطر ترسره شوی وي. په بل حدیث شریف کې رسول صلى الله عليه وسلم داسې فرمایي: چې الله تعالى فرمایلي دي: ((فَمَنْ عَمَلًا فَأشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَأَنَا بَرِيءٌ مِنْهُ وَهُوَ لِلَّذِي أَشْرَكَ)) (۲۷:۳۱).

چا چې د یوه عمل سرته رسول پر مهال زما رضا او د بل شخص رضا هدف وگړځوه زه د نوموړي عمل څخه بیزاره یم دا عمل په حقیقت کې د هغه چا لپاره ترسره شوی چې زما رضا سره د هغه رضا شریکه کړای شوې ده. ۲- د کار په جریان کې ښه نېت درلودل:

رسول صلى الله عليه وسلم فرمایلي دي: (مَنْ صَلَّى يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ صَامَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ تَصَدَّقَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ). (۱۲۵:۳)

څوک چې په لمانځه کې ریا کاري کوي دی تن په حقیقت کې شرک وکړ چا چې دروژې نیولو پر مهال ریا کاري وکړه ، دی تن په حقیقت کې شرک وکړ او چا چې صدقه دریا کاري په نېت ورکړه دی تن په حقیقت کې شرک وکړ. ۳- د کار په پای کې ښه نېت درلودل:

د کار په پای کې دښه نېت درلودلو هدف دادی چې د نوموړي کار احسان په الله جل جلاله ونکړي د لیل یې دادی چې نبی صلى الله عليه وسلم ته د بني اسد د قبیلې مشران راغلل او ورباندې احسان باراوه چې مونږ په داسې حال کې

مسلمان بايد صادق (رښتياويونکی) وي، تل بايد د حق وېنا وکړي ولو که دهغه په تاوان هم وي، دالله ددين په حق کې د ملامت کونکو له ملامتيا ونه وېرېږي، درواغ ويل تر ټولو بد خوي او خصلت دی، دشپطان لپاره دانسان په نفس کې د داخلېدو چانس ورکوي، مسلمان بايد درښتيا ويلو سره خپل ځان عادت کړي، تل رښتيا ووايي د حق گواهي ورکړي که څه هم دده او يا دده دخپلوانو په زيان وي، ځکه چې درواغ ويل دانسان لپاره تر ټولو بد خوي او خصلت دی، دزيات شمېر شيطاني چارو او گناهونو دارتکاب سبب گرځي، درواغ ويل دانسان حبثيت ته سخته صدمه رسوي، ذليلوي يې، شرموي يې، په ټولنه کې اعتبار له لاسه ورکوي، نو ځکه خو اسلام درواغ ويل حرام گرځولي دي.

لاندې احاديث دغه موضوع بڼه روښانه کوي:

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرْبَعٌ إِذَا كُنَّ فِيكَ قَلًا يَضْرُكُ مَا قَاتَكَ مِنَ الدُّنْيَا: صَدَقُ حَدِيثٍ، وَحَفِظُ أَمَانَةٍ، وَحَسَنُ حَلِيقَةٍ، وَعَقَّةُ طُعْمَةٍ (۵۱، ۴۰۳).

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايلي دي: که څلور صفات په تا کې وي نو دهېڅ دنياوي شي دفوت کېدو ارمان مه کوه: رښتيا وېنا، امانت ساتل، بڼه اخلاق، اود خوراک پاکوالی.

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ

يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا. صحيح مسلم، ۱۳ ج، ۱۲ ص.

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايلي دي: رښتيا ويل خپل عادت وگرځوئ، ځکه چې رښتيا ويل نېکيو لوري لارښوونه کوي، اونيکي جنت ته لارښوونه کوي، يوسړی چې تل رښتيا وايي، درښتياؤ فکر کوي، تر دې چې دالله تعالی په نزد رښتونى وليکل شي، له درواغو ځانونه ساتئ، ځکه چې درواغ انسان گناه لوري ته راکاږي، گناه اور ته لوري ته لارښوونه کوي، يوسړی چې درواغ وايي ددرواغو فکر کوي تر دې چې دالله تعالی په نزد درواغجن وليکل شي.

۳- أَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اضْمَنُوا لِي سِتًّا مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَضْمَنْ لَكُمْ الْجَنَّةَ أَصْدُقُوا إِذَا حَدَّثْتُمْ وَأَوْفُوا إِذَا وَعَدْتُمْ وَأَدُّوا إِذَا أَوْثُمْتُمْ وَاحْفَظُوا فُرُوجَكُمْ وَغَضُّوا أَبْصَارَكُمْ وَكَفُّوا أَيْدِيَكُمْ. (۲۴۱، ۵۲).

نبي کریم (صلى الله عليه وسلم) فرمايلي دي: ماته دخپل طرفه د شپږو کارونو ضمانت وکړئ، زه درته د جنت ضمانت کوم، ۱- کله چې خبرې کوئ رښتيا وواياست، ۲- کله چې وعده کوئ وفا پرې کوئ، ۳- امانت اداء کوئ، ۴- دخپلو فرجونو حفاظت کوئ، ۵- خپل نظرونه له حرامو شيانو بندوئ، ۶- د ضرر نه خپل لاسونه وساتئ

۳- امانت داري:

امانت داري يو لوړ او عزتمند صفت دی چې ديو انسان په ایماني پیاوړتیا دیني قوت او بشپړ باور دلالت کوي، الله تعالی امانت ته لوړ مقام ورپه برخه

کري او دایمان له نبسو خخه يې گرځولی دی، په قرانکريم کې الله تعالی د امر په صيغه خپل بنده گان مخاطب کړي او فرمايي: (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا
الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...) (النساء 58)

الله تعالی تاسې ته امر کوي چې امانتونه خپل اهل ته وسپاری.

الله تعالی د مؤمنانو په صفت کې فرمايي:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ (المؤمنون 8)

مومنان هغه خلک دي چې دخپلو امانتونو او دخپلو ژمنو او تړونونو لحاظ ساتي.

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) امانتداري دایمان له نبسو خخه نبودلې

ده، لکه چې فرمايي: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ، وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا

عَهْدَ لَهُ» (۴۸۱:۵۴).

څوک چې دامانتداري لحاظ نه ساتي ایمان يې نشته، او څوک چې د وعدو

پابند نه وي دین نه لري.

رسول الله په داسې حال کې چې په امین سره يې شهرت درلود او له کوچنیوالي

خخه په امین پېژندل کېده، بیا هم له الله تعالی خخه دامانتداري ساتلو دعا

کوي:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصَّحَّةَ، وَالْعَقَّةَ، وَالْأَمَانَةَ، وَحُسْنَ

الْخُلُقِ، وَالرِّضَا بِالْقَدْرِ» شعب الایمان للبيهقي، ج ۱، ص ۲۱۷.

ای ربه له تانه دصحت، پاک لمنی، امانت ساتنې، نبواخلاقو، او په قدر باندي

دخوبنۍ سوال کوم.

په امانت کې خیانت نه یواځې داچې دانسان داخروي ناکامی باعث گرځي بلکې دنیاوي زیانونه هم ورسره ملگرې وي لکه په لاندې حدیث کې چې ورته اشاره شوې ده:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: «إِذَا كَانَتْ فِي الْبَيْتِ خِيَانَةٌ ذَهَبَتْ مِنْهُ الْبَرَكَةُ»

انس بن مالک (رضي الله تعالى عنه) فرمایي: کله چې په یو کور کې خیانت وي برکت ورڅخه پورته کېږي.

په اسلام کې د امانت داری ارزښت:

اسلام دنورو اخلاقو ترڅنګ امانتداری ته دزیات ارزښت قایل دی تردې چې دایمان سره تړلی عمل یې بولي او هغه څوک چې امانت کې خیانت کوي داسلام له دایرې څخه یې خارجوي منافق یې بولي او اسلام ترې خپله بې زاري اعلانوني، په دې اړه درسول الله لاندې وینا موږ ته داسې لارښوونه کوي:

" ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ حَصَلَةٌ مِنْهَا فَفِيهِ حَصَلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ: إِذَا حَدَّثَ كَذِبًا، وَإِذَا أَوْثَمَنَ حَانَ، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ "

درې خویونه چې په چا کې وي هغه منافق دی، او که په چا کې له هغې څخه یو وي په هغه کې یو خوي دمنافق وي، کله چې خبر کوي درواغ وايي، او کله چې

امانتدار وگنجل شي نو خيانت کوي، او کله چې وعده وکړي نو خلاف ورزي کوي.

د خيانت ناوړه پايلې:

رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مور د خيانت له ناوړه پايلو خبروي او فرمايي:

"أَوَّلُ مَا تَفْقَدُونَ مِنْ دِينِكُمُ الْأَمَانَةُ، وَآخِرُهُ الصَّلَاةُ قَالَ تَابَتْ عِنْدَ ذَلِكَ: قَدْ يَكُونُ الرَّجُلُ يَصُومُ وَيُصَلِّي، وَإِنْ أَوْثَمَنَ عَلَى أَمَانَةٍ لَمْ يُوَدِّهَا (٤٢، ٣٣٧)."

تر ټولو لومړی چې تاسې يې په خپل دين کې له لاسه ورکوي امانتداري ده، او اخري شی لمونځ دی. ثابت (رضي الله تعالى عنه) په دغه وخت کې وويل: يو سړی به روژه نيسي، لمونځ به هم کوي خو که امانت ورته وسپارل شي هغه به نه اداء کوي.

په همدې توگه رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مور ته خبرداری را کوي چې د قيامت دراتلو يو سبب به دا وي چې خاين به امين او امين به خاين وگنجل شي، په دې اړه رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمايي:

«وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَظْهَرَ الْفُحْشُ وَالتَّفَاحُشُ وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ وَسُوءُ الْمُجَاوِرَةِ وَحَتَّى يُؤْتَمَنَ الْخَائِنُ وَيُخَوَّنَ الْأَمِينُ» (٥١، ٢٢٤).

قيامت به ترهغې قايم نه شي ترڅو چې بې حيايي څرگنده شوي وي، يو بل ته فحش ويل پېل شي، خپلولي غوڅه شي، بد همسايگي پېل شي، او ترڅو چې خاين امين او امين خاين وگنجل شي.

په اسلام کې امانتداري عامه ده:

زمور د عامو مسلمانانو ترمنځ خوامانت داري يواځې د مادي امانتونو د ساتنې څخه عبارت ده، خو بايد هېر نه کړو چې دا مفهوم د امانت داري په برخه تر ټولو اخرنی مفهوم دی د الله تعالیٰ په دين کې امانت داري زيات پراخه مفهوم لري، له منصب او حکومتي چوکۍ څخه نيولی درازونوتر ساتنې رسېږي، مطلب دا چې اسلام مورې ته امر کوي حکومتي منصب يو ستر امانت دی باير داسې چا ته يې وسپارئ چې د اداء کولو توان يې ولري رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مورې متوجه کړي يو چې امارت او مشري يو امانت او ستر مسئوليت دی، گورئ که ددغه امانت په صحيح توگه د ترسره کولو توان نه لرئ نو د تر لاسه کولو حرص يې مه کوئ، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په اړه فرمايي:

((إِنَّكُمْ سَتَحْرِصُونَ عَلَى الْإِمَارَةِ وَسَتَكُونُ نَدَامَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَنِعْمَ الْمَرْضِعَةُ وَبِئْسَتَ الْفَاطِمَةُ)) (٤٠، ٥٩).

تاسې خو د مشرۍ شوق لری، خو ياد ساتئ چې بيا به د قيامت په ورځ پنبېمانه ياست، نوشېدې روډونکې ډېره بڼه ده له شېدو ورکونې نه.

البته که څوک ددغه امانت د اداء کولو توان او استعداد لري ورته روا دي چې غوښتنه يې وکړي او بيا يې حق اداء کړي، ابو ذر غفاري (رضي الله تعالیٰ عنه) ته د الله تعالیٰ رسول (صلى الله عليه واله وسلم) په دې اړه داسې فرمايي: عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَسْتَعْمَلُنِي قَالَ فَضْرَبَ بِيَدِهِ عَلَى مَنْكَبِي ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّكَ ضَعِيفٌ وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا)) (٤٣، ٣٤٧).

ابو ذر (رضي الله تعالیٰ عنه) روايت کوي چې ما رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته وويل: ايا ما په يو ځاي کې نه مقرروي؟ لاس يې زما په اوږه کېښوده

وي فرمايل: ((ابوذر ته کمزوري يې او دا يو امانت دی، دقيامت په ورځ شرمندگي او ندامت دی، مگر هغه چا ته نه دی چې په حقه واخلي او حق يې اداء کړي.

نو هغه څوک بايد يوې عهدي ته اوږې ورته کړي چې دغه امانت په سمه اداء کولاي شي، له دې حديث څخه داهم معلومېږي چې مشر بايد يوه عهده هغه چاته و سپاري چې په هغه کې ددغې عهدي دداء کولو استعداد وگوري ديو سړي يواځې تقوا پرهبزگاري او بنه سړي توب ته ونه گوري ځکه رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ته خو دابو ذرتقوا او پرهبزگاري معلومه وه، ولې يې هغه ته عهده ونه سپارله پوهېده چې ابوذر دغه عهده په سمه توگه نه شي تر سره کولی.

راز ساتل ستر امانت دی:

کله يو چاته دراز خبره وشي نو په کار داده چې هغه ځان سره وساتي دراز خبره داده کله چې تاته يو څوک له نورو خلکو جلا او پټ ځاي کې يوه خبره وکړي په دې پوه شه چې دا دراز خبره ده، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په دې اړه مور ته داسې لارښوونه کوي:

((إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِالْحَدِيثِ ثُمَّ التفتَ فِهيَ أَمَانَةٌ)) (٩، ٤٢).

کله چې يو سړی بل سره خبرې کوي او بيا هغه اخوا دپخوا وگوري نو دې دې په دې پوه شي چې دا د امانت خبره ده.

البته دهغو مجالسوراز ساتل په کار دي چې داسلامي احکامو سره په ټکر کې نه وي، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په دې اړه مور ته داسې لارښوونه کوي:

((الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةٌ مَجَالِسَ سَفْكٍ دَمٍ حَرَامٍ أَوْ قَرْجٍ

حَرَامٍ أَوْ أَفْطَاحُ مَالٍ بغيرِ حَقِّ)) (١٠:٤٢)

دټولو مجالسو رازونه امانت دي، مگر دريو مجالسو رازونه امانت نه دي، ۱- هغه مجلس چې په کې د حرامو وینو تویلو د سیسه جوړېږي، ۲- یا پکې د زنا پروگرام برابرېږي، ۳- او یا پکې پر دې مال دلوتلو توپیه مطرح کېږي. دمپړه او بنځې ترمنځ خپل منځي روابط داسلام له نظره د احترام وړ دي، نو دمپړه او بنځې ترمنځ ازدواجي رازونه باید له نورو خلکو پټ وساتل شي تر دې چې خپلو نږدې خپلوانو او دوستانو ته هم بیان نه شي، دغه عمل له یوې خوا بې حیايی ده او له بلې خوا ستر خیانت او جنایت دی، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په دې اړه داسې لارښوونه کوي: ((إِنَّ أَعْظَمَ الْأَمَانَةِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضِي إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا)) (۱۱، ۴۶).

د قیامت په ورځ به په امانت کې (تر ټولو ستر خیانت) دا وي چې یو سړی خپلې مېرمنې ته نږدې شي، او بنځه خپل خاوند ته او بیا دهغې راز خلکو ته ښکاره کوي.

تر ټولو لوی خیانت:

تر ټولو لوی او ستر خیانت خو دادی چې یو څوک په چا ښه باور لري او هغه امین گڼي او هغه ورته درواغ وايي، په دې اړه رسول الله (صلى الله عليه وسلم) داسې فرمایي: ((كَبُرَتْ خِيَانَةٌ أَنْ تُحَدِّثَ أَحَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ بِهِ مُصَدِّقٌ وَأَنْتَ لَهُ بِهِ كَاذِبٌ)) (۱۴۶، ۴۶)

لوی خیانت دادی چې ته خپل مسلمان ورور ته داسې خبره کوي چې هغه تا پکې رېښتونی گڼي او ته ورته درواغ وايي

۴- پر وعدو وفا کول:

پر وعده وفا کول د ایمانو داروصفت دی، الله تعالی له مؤمنانو څخه غواړي چې په خپلو وعدو باندې وفا وکړي او فرمایلي دي: **وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا (الإسراء ۳۴)**

د ژمنیگ پابند او سئ ، دا یقیني ده چېگ د ژمنیگ په باب به تاسیگ پوشگتییگدوني یاست.

یعنې لکه چې مسلمان پرسوگند باندې پر وفا کولو مکلف دی دغسې په وعده باندې وفا کول هم له مسلمان مطلوب عمل دی البته باید په یاد ولرو چې پر هغه وعده او قسم باندې وفا کول په کار دي چې دخبر کاروي او داسلامي احکامو سره په ټکر کې نه وي رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په دې اړه مورده داسې لارښوونه کوي:

((مَنْ حَلَفَ بِيَمِينٍ قَرَأَى غَيْرَهَا حَيْرًا مِنْهَا فَلْيَكْفُرْ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَفْعَلْ الَّذِي هُوَ حَيْرٌ)) (۵۰، ۴۰۵).

چا چې پر یو شي سوگند یاد کړ وې لیدل چې یو بل کار له دې غوره دی نو دقسم کفاره دې ورکړي او هماغه کار دې وکړي چې غوره وي په بل مورد کې په دې اړه داسې فرمایي: **وَاللّٰهُ لَأَنْ يَلِجَ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ أَتَمُّ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَارَتَهُ الَّتِي افْتَرَضَ اللّٰهُ عَلَيْهِ** (صحیح البخاري، ۲۰، ج ۳، ص ۳۰۵).

دالله تعالی په ذات مې دې سوگند وي، که ستاسې یو تن دخپل ټبر په اړه پر یو قسم وفا وکړي (چې نه به ورځي) او بیا ورنشي، دبرگنهگار دی نسبت هغه چا ته چې (دقسم د ماتولو په وجه) (بنسځې ته ورشي) فرض شوی کفاره اداء کړي

له ذڪر شوو احاديثو ڇخه په ڊاگه څرڪند پري چې له نېڪو او غوره مواردو و پرته هيڅ عهد او پيمان ملزم نه دی، البته که يو شخص په نېڪو مواردو کې چا سره وعده وکړي بايد چې وفا پرې وکړي، او که يې ونه کړي دالله تعالیٰ په نزد گنهگار گڼل کېږي، دغسې شخص څخه اسلام خپله بېزاري اعلانوي او دمنافقانو په زمهره کې حسابوي، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په دې هکله داسې فرمايي: " آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أَوْثَمَنَ حَانَ " صحيح البخاري، ج، ۵۸، ص.

دمنافق درې نښې دي، ۱- کله چې خبرې کوي نو درواغ وايي، ۲- کله چې وعده وکړي نو خلاف ورزي کوي ۳- او کله چې امين وگڼل شي نو خيانت کوي په لږ څه زيادت سره بل حديث کې داسې راغلي دي:

" ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ، وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى، وَقَالَ إِنِّي مُسْلِمٌ الَّذِي إِذَا أَوْثَمَنَ حَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ)) ((۴۲، ۱۹۲).

درې کارونه چې په چا کې وي هغه منافق دی، که څه هم روژه نيسي، لمونځ کوي او ځان مسلمان گڼي، هغه څوک کله چې امين وگڼل شي نو خيانت کوي، کله چې خبرې کوي نو درواغ وايي، چې کله چې وعده وکړي نو خلاف ورزي کوي.

رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دامر په صيغه مود ته لارښوونه کوي: ((اَضْمِنُوا لِي سِتًّا مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَضْمَنْ لَكُمْ الْجَنَّةَ اصْدُقُوا إِذَا حَدَّثْتُمْ وَأَوْفُوا إِذَا وَعَدْتُمْ وَأَدُّوا إِذَا أَوْثَمْتُمْ وَاحْفَظُوا فُرُوجَكُمْ وَغَضُوا أَبْصَارَكُمْ وَكَفُّوا أَيْدِيَكُمْ)) ((۵۲، ۲۴۱).

ماته دخپل طرفه د شپږو کارونو ضمانت وکړئ، زه درته د جنت ضمانت کوم، ۱-
 کله چې خبرې کوئ رښتیا وواياست، ۲- کله چې وعده کوئ وفا پرې وکړئ، ۳-
 امانت اداء کړئ، ۴- دخپلو فرجونو حفاظت وکړئ، ۵- خپل نظرونه له
 حرامو شيانو بند کړئ، ۶- اونور وته له ضرر رسولو خپل لاسونه وساتئ

۵- تقوا:

د ډېرو اهمو نبو اخلاقو له جملې څخه تقوا ده، چې مهم مسایل يې په لاندې
 ډول ذکر کېږي:

د تقوی لغوي تعريف:

تقوی په لغت کې خپل نفس له داسې ضرر رسونکو شيانو څخه ژغورلو ته
 وايي چې ورڅخه وېره احساسوي چې په دې اساس تقوی وېره او وېره تقوی
 بلل کېږي (۸: ۵۳۰).

د تقوی اصطلاحي تعريف:

امام راغب اصفهاني د تقوی اصطلاحي تعريف داسې ذکر کړی دی: (د خپل
 هوس د لمنځه وړلو په وسيله د الله تعالی له قهر څخه ځان ساتلو ته تقوا
 وايي) (۹: ۷۰).

د پورتنني تعريف په اساس متقي هغه چا ته وايي، چې د الله تعالی له وېرې د
 هغه له اوامرو سرغړونه نه کوي (۱۲: ۲۰۸).

د تقوی ارزښت:

په گڼو قرآني آيتونو او نبوي احاديثو کې د هر مسلمان څخه په ټينگه غوښتنه
 شوې ده چې بايد د تقوی په لباس پوښل شوی او دهر مسلمان لپاره ډېر اهم
 صفت بولي. مونږ دلته د ذکر شوو نصوصو څخه ځينې د بېلگې په توگه په
 لاندې ډول ذکر کوو:

د تقوا په لامل مسلمانانو ته بې شمېره دنيوي او اخروي گټې حاصلېږي چې
ځينو ته يې په لاندې ډول ځغلنده نظر اچوو:

۱- الله تعالی د متقيانو د رزق د پراخيدلو او د هغوی څخه د ستونزو د لری
کولو ذمه واري کړې ده چې په دې اړه يې داسې وييلي دي:

﴿لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لِلْإِنْسَانِ عَيْشًا بِمَنْعِهِ قَدْرًا وَلَا يَجْعَلُ لَهُ سُلْبًا مِمَّا يَكْتَسِبُ بِالْأَعْمَالِ﴾ (۱: د الطلاق سورت،
آيت ۲-۳).

او څوک چې د الله تعالی څخه وډار شي نو له هرې ستونزې څخه به ورته د وتلو
لاره برابره کړې او له داسې ځايه به ورته روزي ورکړې چې د ده په گومان کې به
نه وي.

۲- د تقوی په وسيله الله تعالی د مسلمان عملونه سموي او گناهونه يې بخښي
په دې هکله الله تعالی داسې فرمايلي دي: ﴿لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لِلْإِنْسَانِ عَيْشًا بِمَنْعِهِ قَدْرًا وَلَا يَجْعَلُ لَهُ سُلْبًا مِمَّا يَكْتَسِبُ بِالْأَعْمَالِ﴾

﴿لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لِلْإِنْسَانِ عَيْشًا بِمَنْعِهِ قَدْرًا وَلَا يَجْعَلُ لَهُ سُلْبًا مِمَّا يَكْتَسِبُ بِالْأَعْمَالِ﴾ (۱: د الاحزاب سورت، آيت ۷-۷).

ای مؤمنانو! تاسې د الله تعالی څخه وویرېږئ او سمه خبره کوئ. الله تعالی به
ستاسې عملونه ښه کړي او ستاسې گناهونه به معاف کړي.

۳- د تقوا خاوندانو سره الله تعالی مينه او محبت لري. په دې اړه الله تعالی
فرمايلي دي: ﴿لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لِلْإِنْسَانِ عَيْشًا بِمَنْعِهِ قَدْرًا وَلَا يَجْعَلُ لَهُ سُلْبًا مِمَّا يَكْتَسِبُ بِالْأَعْمَالِ﴾

﴿لَا يَجْعَلُ اللَّهُ لِلْإِنْسَانِ عَيْشًا بِمَنْعِهِ قَدْرًا وَلَا يَجْعَلُ لَهُ سُلْبًا مِمَّا يَكْتَسِبُ بِالْأَعْمَالِ﴾ (۱: د التوبه سورت، آيت ۴).
الله تعالی متقيان خوښوي.

۴- په مسلمانانو کې تر ټولو عزتمند مسلمان هغه مسلمان گڼل شوې، چې تر ټولو زيات د تقوى خاوند وي. په دې هکله قرآنکريم کې الله تعالى داسې هدايت کړې دى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (١: الدحرجات سورت، آيت ١٣).

ای مسلمانانو په تاسې کې ډېر غوره د الله تعالى په وړاندې هغه څوک دي چې تر ټولو زياته تقوا لري.

۵- که د يوې ټولنې وگړو کې تقوا موجوده وه د ټولو دنيوي نېبگڼو څخه په بشپړه توگه برخمن گرځي په دې هکله الله تعالى داسې فرمايي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (١: الدحرجات سورت، آيت ١٣).

که چېرې د کليو اوسيدونکو ايمان راوړې وای او د تقوى خاوندان گرځيدلي وای نو هرو مرو به مونږ دوى ته د اسمانونو او ځمکې د برکتونو دروازې پرانستي وای.

۶- په اسلامي شريعت کې د تقوى د ډېر زيات اهميت له امله دى چې نبي عليه السلام سره له دې چې د متقيانو امام دى وقتاً فوقتاً د الله تعالى څخه د ځان لپاره د تقوى سوال کوي او فرمايي: (اللهم ات نفسي تقواها) (٧٣:٣١).

په بل حديث شريف کې نبي عليه السلام د تقوى سوال په دې الفاظو سره کوي: (اللهم انى اسألك الهدى والتقى والعفاف والغنى) (٧٣:٣١).

ای الله تعالى! ما ته هدايت، تقوى، پاک مني او مړښت را په برخه کړې.

۷- دا چې د تقوی موجودیت د هر مسلمان لپاره یې اندازې زیات ضرور دی رسول الله صلی الله علیه وسلم به صحابو کرامو ته د تقوی د حاصلولو امر کاوه د بېلگې په توگه ابوذر رضي الله عنه وایې، چې: نبي عليه السلام ما ته مهرباني وکړله: (اتق الله حیثما كنت) (۳۱:۷۳).

ژباړه: چېرته چې اوسې د الله تعالی څخه وویریره. همدارنگه یو صحابي نبي عليه السلام ته عرض وکړ، چې یا رسول الله زه سفر ته روان یم ماته نصیحت وکړه، نبي عليه السلام ورته وفرمایل: (عليک بتقوی الله والتکبیر علی کل شرف) (۱۳:۲۷).

ژباړه: تقوی ځان باندې لازمي کړه او د سفر په لاره کې چې هر لور ځای باندې پورته کېږي الله اکبر وایه. کله چې نبي عليه السلام عباده بن صامت رضي الله عنه د عشر او زکات ټولو لپاره لېږه نو داسې نصیحت یې ورته وکړ (یا آبا الوليد اتق الله) (۲۸:۵۲۳).

ای ابو لیده! د الله تعالی څخه وویریره.

صحابو کرامو د تقوی ځېنې بېلگې:

د رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه کرام د تقوی په لباس پوښل شوي وو د هغوی ټول ژوند تقوا تقوا ؤ، چې د هغوی د تقوا ځېنې بېلگې په لاندې ډول ذکر کوو: (۳۴:۷۴).

عمر رضي الله عنه به د الله تعالی له وېرې به یو خس له ځمکې پورته کړ او ویل به یې کاشکې زه دا خس وای کاشکې زه پیدا شوی نه وای.

يوه ورځ ابو عبیده بن الجراح رضي الله عنه يو پسه گوري او وايې چې کاشکې زه د ا پسه وای، چې د الله تعالی حساب و کتاب راسره نه کېدلی.
ابو هريره رضي الله عنه د مرگ په مرض کې ژاړي صحابه کرام ورڅخه پوښتنه کوي ولې ژاړې؟ هغه په ځواب کې وايې:
(ابکې لقله زادی و بعد سفری).
ژباړه: ځکه ژاړم چې سفر مې اوږد او توبنه مې لږ ده.

۲- حياء

د حياء تعريف:

حياء په لغت کې ژوند کولو ته ويل کېږي او په اصطلاح کې (د ملامتيا له وېرې د يو شي څخه ځان ساتلو او د نوموړي شي پرېښودلو ته حياء وايې (۲۳: ۱۷۳)

پدې اساس که چېرې څوک يو کار پدې خاطر سرته نه رسوي چې الله تعالی ته ملامت نشي يا خلکو ته ملامت نشي حياء گڼل کېږي.

حياء دهغو ښو اخلاقو له جملې څخه ده چې اسلام پرې مسلمانان مکلف کړي دي او د مسلمان له ځانگړتياؤ څخه حسابېږي ، خو متاسفانه نن سبا په ډيرو لږو مسلمانانو کې موندل کېږي د حياء ځانگړتيا دا ده چې انسانان د بي لارې څخه خوندي ساتي او د بدي لورې ته يې نه پريږدي، په ځانگړې توگه حياء د ښځو لپاره لويه سرمايه ده د ښځو وقار او عزت حياء کې ده ، حياء ښځه د بد اخلاقه خلکو له مزاحمت څخه ژغوري کومه ښځه چې د حياء څخه بي برخي وي د ښځينه حيوان په څېر ځان دنارينه حيواناتو مخي ته ويني چې هرې خواته يې ځغوي په اوسني وخت کې چې مسلمانان د کومو ستونزو سره لاس او

گريوان دي ډير يې په مسلمانانو کې دحياء له نشتوالي سرچېنه اخلي(۲۳:۱۷۳).

دحياء او بې زړه توب ترمنځ توپير:

ځېنې مسلمانان داسې دي چې د حياء او بې زړه توب ترمنځ توپير نشي کولي د بېلگې په توگه په يو چا کې شرعا نيمگړتيا گوري او ددې قدرت لري چې هغه ورته متوجه کړي خو هغه خپلي نيمگړتيا ته نه متوجي کوي او وايې چې زما ورڅخه حياء راځي داسې کول حياء نده بلکې بې زړه توب دی چې شرعا دبدو اخلاقو څخه گڼل کېږي همدا وجه ده چې د نړۍ نامتو عالم ابو عمرو ابن صلاح وايې: ((که حياء د خير مانع گرځيدله هغه حياء نده بلکې کمزورتيا ده)) (۲۵:۲۲).

گڼ شمېر نبوي حديثونه موجود دي چې مسلمانانو باندي دا لازمي گرځوي چې بايد دحياء په لباس پوښل شوي وي چې ځينو ته يې په لاندې ډول اشاره کوو:

۱- قال رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ((لِكُلِّ دِينٍ حُلُقٌ وَحُلُقُ الْإِسْلَامِ الْحَيَاءُ)). (۳۸۸، ۴۹).

رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلى دي، هر دين ځانگړي اخلاق لري او د اسلام اخلاق حياء ده.

۲- عن عمران بن حصين قال قال النبي صلى الله عليه وسلم ((الحياء لا يأتي إلا بخير)). (۳۸، ۸۲).

له عمران بن حصين نه روايت دى، نبي صلى الله عليه وسلم فرمايي: حيا بې له نېگنو بله پايله نه لري.

۳- عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ((مَا كَانَ الْفُحْشُ فِي شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ وَمَا كَانَ الْحَيَاءُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ)). (۴۷، ۲۴۲)

له انس نه روايت دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي، په هر څه کې چې بې باکې خبرې پيدا شي، هغه بدرنگه کوي او په هر څه کې چې حيا راشي، هغه بڼايسته کوي.

۴- عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ((إِنَّ الْحَيَاءَ وَالْإِيمَانَ فَرِئَانَا جَمِيعًا، فَإِذَا رُفِعَ أَحَدُهُمَا رُفِعَ الْآخَرُ)). (۶۵، ۲۱۷).

له ابن عمر نه روايت دي، چې نبي صلى الله عليه وسلم ويلي دي: حيا او ايمان دواړه سره تړلي او غبرگ دي، کله چې يو يې له منځه لاړ شي، بل يې هم له منځه ځي.

۵- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ((الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَدَاءُ مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ)). (۱۳، ۲۹۴).

له ابي هريره نه روايت دي، رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دي: حيا د ايمان يوه برخه ده او ايمان په جنت کې دي، بد رد ويل له بې دينۍ نه سرچينه اخلي او بې ديني په اور کې ده.

۶- عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ عَبْدًا نَزَعَ مِنْهُ الْحَيَاءَ... ((۲۸، ۲۵)).

له ابن عمر نه روايت دي، رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي دي: کله چې الله (ج) وغواړي يو کس هلاک کړي، حيا په کې له منځه وړي.

عمر رضي الله عنه فرمايلي دي (من قل حياءه قل ورعه ومن قل ورعه مات قلبه) (۱۲:۲۲).

د چا چې حياء لږه شي تقوي يې كميرې او د چا چې تقوي كمه شي زړه يې مري. د عمر رضي الله عنه له پورتنې قول څخه دا په ډاگه شوه چې د حياء دنشتوالي په لامل زړه مري كله چې د انسان زړه مړ شي بيا نو د حرامو او حلالو فرق نشي كولاى، بڼه او بد نه پېژني بڼه ورته بد او بد ورته بڼه بڼكاري بالاخره انسان د انسانيت څخه وځي او د حيوانيت چوكاټ ته داخلېږي پدې هكله د نړۍ نامتو عالم دكتور مصطفى سباعي په خپل كتاب (هكذا علمتني الحياء) كې داسې ليكلي دي: (كله چې دي زړه گناه كول وغواړي نو الله تعالى ورياد كړه كه چېرې د الله تعالى ياد د ذكر شوي گناه څخه منع نكړې بيا خلك ورياد كړه كه چېرې د خلكو ياد هم د ذكر شوي گناه څخه منع نكړې بيا پدې پوه شه چې ته د انسانيت څخه وتلى او خرگړيدلى يې. (۱۵۲:۳۴).

د رسول الله عليه الصلاة والسلام او صحابو كرامو د حياء څېنې بېلگې:
د رسول الله عليه الصلاة والسلام او صحابو كرامو د حياء څېنې بېلگې په لاندې ډول ذكر كوو:

۱: ابو سعيد خدري رضي الله عنه ويلى دي (كان الرسول عليه الصلاة والسلام اشد حياء من العذراء في خدرها) (متفق عليه).

ژباړه: د رسول الله عليه الصلاة والسلام حياء تر هغې حيانا كې پېغلې څخه هم ډيره زياته وه چې د خپل كور په پرده كې ناسته وي (خدر هغه ځانگړې ځاى ته ويل كيږي چې پخوانيو عربانو كې به حيانا كو پېغلو د خپل كور په يوه كناره برخې كې د ځان لپاره جوړوه او هلته به خلكو څخه خوندي پټه په ډېرې حياء سره كيناستله).

۲: سلمان فارسي رضي الله عنه ويلى دي: (لان اموت ثم احببى ثم اموت
ثم احببى ثلاثاً احب من ان انظر الي عورة احد او ينظر احد
الى عورتى) (۲۵۸:۱۲).

که دري خلی ژوندي او بيرته مړ شم دا مې ډير خوښ دی له دی څخه چې څوک
زما عورت ته وگوري يا زه د چا عورت ته وگورم

۷- له بدو وپناؤد ژبي ساتنه:

مسلمان بايد خپله ژبه له بدو ، ناوړه او بې فايدي خبرو لکه فحش
خبرې، چتيايت ويل ، لغو خبرې، غيبت، نامت، اوداسې نورو څخه وساتي ،
، امام نووي (رح) فرمايي: مسلمان بايد له زياتو خبرو ځان وساتي، مگر هغه
خبرې چې مصلحت پکې وي ، که په خبرو کولو او نه کولو دواړو کې مصلحت
وي ، نو ښه خبره داده چې له خبرو ځان وساتي، ځکه کله مباح خبرې د حرامو
او مکروه حالت ته رسېږي، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په دې اړه داسې
لابنونه کوي: ((مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ ، وَمَنْ كَثُرَ سَقَطُهُ
كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ ، وَمَنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ كَانَتْ النَّارُ أَوْلَىٰ بِهِ ، فَمَنْ
كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ))
المعجم الكبير للطبراني، ۱۱، ج، ۲۳۵، ص.

دچا چې خبرې زياتې شي غلطی يې ډېرې شي دچا چې غلطی زياتې شي
گناهونه يې ډېر شي دچا چې گناهونه ډېر شي، اور دهغه لپاره ښه مناسب
دی، څوک په الله تعالی او دقيامت په ورځ ايمان لري نو يا دې دخبر خبری کوي
او يا دې چپ کښي.

د اسلام اخلاقي نظام

په انسانانو باندې د الله تعالی له لویو نعمتونو څخه یوه هم ژبه ده چې ددی پوسيله يې انسانان د نورو مخلوقاتو څخه جلا کړيدي د ژبې په ذریعه انسانان د خپل فکر او احساس څرنگدونه کولی شي او د خپل زړه راز برسیره کوي، الله تعالی په قرآنکریم کې ددی ستر نعمت یادونه داسې کړې ده:

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِمَا نَسَىٰ فَأَكْفُرُوا بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِمَا نَسَىٰ فَأَكْفُرُوا بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ (١:١) (د الرحمن سورت، آیت ٣-٤).

الله تعالی انسان پیدا کړ او هغه ته يې د خبرو کولو زده کړه ورکړله نو دا چې ژبه الهی ستر نعمت دی باید قدر داني يې وشي او د ناشکری څخه يې ځان وژغورل شي یعنی ژبه باید په هغه طریقه وچلېږي چې اسلامي شریعت يې غوښتنه کوي.

هر مسلمان باید خپله ژبه له دوستانو او دښمنانو سره ښه وچلوی چې په دی سره يې د دوستانو سره دوستي لا ټینګیږي او د دښمنانو شیطاني دسیسې يې اثره ګرځي په دی هکله الله تعالی مور ته داسې لارښوونه کوي: ﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ لَئِن لَّمْ يَظْهَرْ عَلَیَّ آیَاتُ رَبِّیْ سَآءَ مَا أَصْبَحُ مِنَ الْعَمَلِ﴾ (١:١) (د الاسراء سورت، آیت ٥٣).

زما بنده ګانو ته ووايه چې په ښه طریقی یو د بل سره خبری وکړئ ځکه چې شیطان غواړي (د خبرو پوسيله) د دوی ترمنځ بی اتفاقي واچوي بیشکه چې شیطان د انسان ښکاره دښمن دی.

الله تعالی په قرآنکریم کې مسلمانانو ته امر کړې چې د کفارو سره مجادلو او مناقشو کې هم باید د ښو خبرو څخه کار واخلي ، لکه چې فرمایي: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ ذُلَّ الْمُجْرِمِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ ذُلَّ الْمُجْرِمِ﴾ (١٠٠:١٠٠)

۲- رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلى دي: (مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُوْذِي جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ) (۸۰:۳۱).

خوڪ چي الله تعالى باندی او د اخرت په ورخ ايمان لري نو دخپل گاونډي عزت د وکړي او د خپل مېلمه قدر دې وکړي او کله چې خبره کوي ښه خبره د وکړي که نه چپ دې کښي.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمُ مَنْ سَلَّمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ) (۱۵، ۳۴).

رسول الله فرمايلى دي: ((مسلمان هغه خوڪ دى چې نورمسلمانان يې دژبې او لاس له ضرر څخه په امن وي، او مهاجر هغه دى چې له كوم شي نه الله تعالى منعه كړى وي له هغه نه منعه شي.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَضْمَنَ لِي مَا بَيْنَ لِحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رَجْلَيْهِ أَضْمَنَ لَهُ الْجَنَّةَ) (۱۱۵، ۳۸).

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايلى دي: خوڪ چې ماته دژبې او اندام مخصوصه (فرج) دښه استعمال ضمانت وکړي هغه ته زه دجنت ضامن يم. مسلمان وړاندی له دې چې چا سره کومه خبره وکړي بايد له ځان څخه پوښتنه وکړي چې ايا دغه وخت کې ددی خبری ضرورت شته او که نه؟

که چېرې وروسته له فکر کولو څخه دى نتيجه چې ته ورسېده چې ددې خبرې کولو ضرورت دى نو خبره د په بڼه طريقه وکړې خو که خبرې کولو ته اړتيا نه وه بيا چپه خوله ناسته لوى عبادت دى ځکه چې

عبد الله بن مسعود رضى الله عنه ويلي دي: (قسم په هغه الله تعالى چې له هغه پرته هېڅوک د عبادت وړتيا نلري چې د ژبې څخه زيات هېڅ شى د زياتى مودې لپاره د زنداني کېدلو مستحق نه دى) (۲۳:۱۹).

همدا لامل دى چې ابو بکر رضى الله عنه به ځېنى وخت خپلى مبارکې خولى کې کاني اچول ترڅو په دې ترتيب ځان د بې ځايه خبرو څخه وژغوري. (۱۱۲:۲).
لقمان صاحب ويلي دي:

((الصمت حکمة وقليل فاعله)) (۲۳:۱۸).

چيتيا حکمت دى خو ددى حکمت لرونکي خلک لږ دي.

سفيان الثوري ويلي دي:

(لان ارمي رجلاً بسهم احب الى من ان ارميه بلسانى لان
رمى اللسان لا يخطى ورمى السهم قد يخطى) (۱۱۷:۱۲).

بيشکه که چېرې زه يو تن په غشى وولم دا زما ډير خوبس دى ددى په نسبت چې په خبرو يې وولم دا ځکه چې ويشتل د خبرو نه خطاً کيږي خو ويشتل د غشو کله کله خطاً کيږي.

ربيع بن خيثم چې د نړۍ نامتو عابد ؤ د ورځې به يې چې څه ويل هغه به يې ليکل بيا به يې د شپې د خپلو ليکل شوو خبرو محاسبه د ځان سره کوله (۲۲:۳۴).

نو د ژبې د ډير زيات اهميت له امله دى چې کله رسول الله صلى الله عليه و سلم معاذ رضى الله عنه يمن ته لېږه عرض يې وکړو چې اى د الله تعالى رسوله!

ماته نصيحت وکړه رسول الله صلى الله عليه و سلم ژبې ته اشاره وکړله چې خپله ژبه ښه استعمال کړه معاذ رضی الله عنه ته ژبې ښه چلول ساده کار معلوم شو بیا یې عرض وکړ چې ای د الله تعالی رسوله ! ماته نصيحت وکړه نو نبی صلى الله عليه و سلم ورته وفرمایل (قَالَ تَكَلَّتْكَ أُمُّكَ يَا مُعَاذُ وَهَلْ يُكِبُّ النَّاسَ عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ فِي النَّارِ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ) (۸۹:۱۴).

ای معاذه ! مور دی درباندي پوره شي (خوش طبيی يې ورسره وکړله) خلک خو د ژبو د بد استعمال له امله په دوزخ کې پرمخې دوزخ کې اچول کېږي

۷- تواضع:

دهغو صفاتو او اخلاقو له جملې څخه چې مسلمان یې باید ولري تواضع هم ده، د دې لپاره چې تواضع وپېژنو له فضایلو څخه یې ځان خبر کړو، په گټو یې پوه شولاندې موضوعات لولو:

د تواضع تعریف:

تواضع په لغت کې عاجزی، خاکساری او سادگۍ ته وايي (۹۰۵:۲۲).

او په اصطلاح کې علماؤ د تواضع تعریف داسې کړی دی:

خلکو سره سلوک کې نرمښت، د ټنډې پراخوالي، د خپل ځان صفت نه کول او

خپل ځان د نورو خلکو څخه غوره نه گڼل تواضع بلل کېږي (۱۳۷:۲۳).

په اسلامي شریعت کې د تواضع مقام:

په گڼو قرآني ایتونو او نبوي احادیثو کې د هر مسلمان څخه په ټینګه د تواضع

غوښتنه شوې ده او دغه غوښتنه په اسلامي شریعت کې د تواضع پر ارزښت

مقام او منزلت دلالت کوي مونږ دلته ځېنې داسې قرآني ایتونه او نبوي احاديث ذکر کوو چې مسلمانان په بيلا بيلو طريقو تواضع کولو ته هڅوي.

۱- الله تعالیٰ قرآن کریم کې د لقمان صاحب نصیحت خپل زوی ته داسې

بیانوي: ﴿لَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ إِذِ قَالَ لِقْمَانُ يَا أبا إسماعيلَ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَرْضَاكَ فَآتَاكَ رَبِّي عِزًّا وَلِغِيَاكُمُ الرِّجْسَ أَفَرَأَيْتُمْ إِيَّاهُ فَجَاءَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

او خپل سر چاته مه ټيټوه په ځمکه کې په ناز او تکبر سره مه گرځه پشکه الله تعالیٰ هر کبرجن او فخر کوونکی نه خوښوي
۲- الله تعالیٰ په قرآن کریم کې رسول علیه السلام ته داسې حکم کوي: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ سَلَفُكَ وَمَا يَنْزِلُ عَلَيْكَ مِنَ الْوَحْيِ فَلَا تَكْفُرْ بِهِ إِنَّكَ إِذْ تُنزِلُ إِلَيْكَ مِنْهُ فَتَقُولُ إِنَّهُ لَحَدِيثُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طالبٍ لَقَدْ نَزَّلَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ بِالْحَقِّ لَعَلَّ أَنتُمْ تَهْتَكُونَ﴾ (۱: د لقمان سورت، آیت ۱۸).

او بنسخته کړه اوږې خپلې هغه چاته چې متابعت یې کړې ستا د مؤمنانو څخه. په احاديثو کې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) خپل امتیان تواضع لوري ته تشويقي او لامل یې د ابیانوی چې تواضع ستاسې په منځ کې دمحبت و سیله گرځي، برخلاف کبر او لویي ستاسې ترمنځ د بغض او کینو باعث گرځي ځکه خو رسول الله (صلى الله عليه وسلم) خپل امت دې خبرې ته متوجه کوي چې تواضع د الله تعالیٰ امر دی، له دې حکم څخه خلاف ورزي د الله تعالیٰ د قهر او غصې لامل گرځي

آیت ۲۱۵).

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَاسَّوْا فَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي تَوَاسُّاتِكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْتَضُوا لِقَاءَ اللَّهِ يَوْمَ يُحْمَلُونَ عَلَى الصُّلْبِ فَذَا لَهُمْ أَلِيمٌ عَذَابٌ﴾ (۱: د الشعراء سورت، آیت ۲۱۵).

او بنسخته کړه اوږې خپلې هغه چاته چې متابعت یې کړې ستا د مؤمنانو څخه. په احاديثو کې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) خپل امتیان تواضع لوري ته تشويقي او لامل یې د ابیانوی چې تواضع ستاسې په منځ کې دمحبت و سیله گرځي، برخلاف کبر او لویي ستاسې ترمنځ د بغض او کینو باعث گرځي ځکه خو رسول الله (صلى الله عليه وسلم) خپل امت دې خبرې ته متوجه کوي چې تواضع د الله تعالیٰ امر دی، له دې حکم څخه خلاف ورزي د الله تعالیٰ د قهر او غصې لامل گرځي

رسول الله (ص) په دې هکله داسې فرمايي: (وَإِنَّ اللَّهَ أَوْحَىٰ إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّىٰ لَا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَىٰ أَحَدٍ وَلَا يَبْغَ أَحَدٌ عَلَىٰ أَحَدٍ) (٢٤، ٤٥).

بېشکه چې الله تعالی ماته وحی کړې ده چې تاسې تواضع وکړئ یو پر بل باندې ځان لوړ مه گڼئ او مه یو پر بل تجاوز کوئ. د تواضع گټې:

١- الله تعالی په تواضع سره انسان ته عزت ورکوي:

رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمایلي دي (مَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ) (٢٢:١٣).

هر چا چې د الله تعالی د رضا په منظور تواضع اختیار کړی الله تعالی عزتمن کړی دی.

٢- تواضع دانسانانو ترمنځ د محبوبیت سبب گرځي:

رسول الله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمایلي دي: ((إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَيَّ أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا، الْمُوْطِئُونَ أَكْنَافًا، الَّذِينَ يَأْلِفُونَ وَيُؤْلَفُونَ..)) (٨٠، ٦١).

یقیناپه تاسې کې ماته تر ټولو محبوب په تاسې کې دښو اخلاقو څښتنان دي، تواضع کوونکي وي، دوي خلکو سره محبت کوي، او خلک دوي محبت کوي.

٣- رسول الله (ص) تواضع کوونکي ته دکامیابۍ زېږی ورکوي:

((طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ مِنْ غَيْرِ مَنْقَصَةٍ، وَذَلَّ فِي نَفْسِهِ مِنْ غَيْرِ))

مَسْكَنَةً..)) (٥٩، ٤٢٣).

ڪاميابي ده دهغو خلکو لپاره چي تواضع ڪوي خونه دذلت تر بريده ، او عاجزي ڪوي خونه دحقارت تر بريده .

٤- تواضع جنت ته دتلو ذريعه ده:

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) فرمايلي دي: ((مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلَاثِ الْكِبْرِ وَالْغُلُولِ وَالذَّيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ)). (٤٨، ٨٤).

چا ته چي په داسي حالت ڪي مرگ راشي چي له دريو (ڪبر، خيانت ، او پور) خخه پاڪ وي جنت ته به داخل شي.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د تواضع خپني بېلگي:

د نبي صلى الله عليه وسلم د تواضع خپني بېلگي په لاندې ډول دي:

١- عائشه رضی الله عنها ويلې دي: (رسول الله صلى الله عليه وسلم خپلي شليدلې خپلي ته خپله پيوند اچوه ، خپلي جامې يې په خپله گنډولي ، خپلي جامې يې په خپله مينځلې او خپله ميره به يې لوشله) (٣:٤٥).

٢- ابو سعيد (رضی الله عنه) ويلې دي: (رسول الله صلى الله عليه وسلم به خپل ڪور ڪي خپلو څارويو ته واښه اچول ، او بنان به يې تړل ، ميره به يې لوشله خپل خادم سره يې يوځاي خواړه خوړل ، كله به يې چې خادم ستړي ؤ اوړه به يې ڪول ، د بازار خخه به يې سودا اخستله هغه به يې لاس ڪي وه او يا به يې خادر پوري تړلي وه او ڪور ته به روان ؤ. كه ڪبيريا صغير ، توريا سپين ، ازاد يا غلام به ورسره مخامخ شو نو رومي به رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته سلام اچولو) (٢٥:٥٢).

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ مَرَّ عَلَى صَبِيَّانِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَقَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ (١٩:٣٨).

انس بن مالک (رضي الله تعالى عنه) روایت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) به کله په کوچنيانو تېرېده نو پر هغوي به يې سلام کاوه. عن أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ إِنْ كَانَتْ الْأُمَّةُ مِنْ إِمَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَتَأْخُذُ بِيَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَنْطَلِقَ بِهِ حَيْثُ شَاءَتْ (١٢، ٣٨).

انس بن مالک (رضي الله تعالى عنه) روایت کوي چې که يوې وينځې به په مدينه منوره کې رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) له لاسه ونيوه کوم ځاي ته به يې چې خوښه هلته به يې بېوه.

د صحابو کرامو د تواضع ځېنې بېلگې:

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحابو کرامو د تواضع ځېنې بېلگې په لاندې ډول ذکر کوو:

١- د مروان د خلافت په دوره کې ابوهريره رضی الله عنه د مدينې منورې والي و. يوه ورځ يې د مدينې منورې ښار کې لرگي په شا کړي و خپل کور ته يې وړل، دا چې په دغې ښار کې د خلکو ډېر ازدحام وو او د تيريدلو لاره يې نه درلوده نو خلکو ته يې وويل: (اوسعوا للامير ليمر) (٢٣٥:١٤).

ژباړه: خپل والي ته لاره پرېږدئ چې تېر شي.

٢- علي (رضي الله عنه) د خپل خلافت دوره کې يوه ورځ په ښار کې د خپل کور لپاره غوښه واخستله او هغه يې په کڅوړه کې واچوله او وړله يې، په دې حال کې يو تن ورته وړاندې شو او ورته يې وويل: چې ای اميرالمؤمنين! غوښه

ماته راکړه چې زه یې درسره یوسم، هغه ورته وفرمایل: (ابوالعیال احق ان یحمل) (۲۳۵:۱۴).

ژباړه: د اولادونو پلار تر نورو خلکو ډېر وړ دی چې خپلو اولادونو ته خپل پیتی پخپله یوسي.

۹- صبر:

د صبر لغوي تعريف:

صبر په لغت کې بندیدو ته وايي (۴۱۴:۲۲).

د صبر اصطلاحي تعريف: علماو د صبر تعريف په بېلابېلو الفاظو کړی دی چې د ټولو معنی یوه ده مونږ دلته د صبر څېنې تعريفونه په لاندې ډول رانقلوو:

د ضوابط السلوک کتاب کې د صبر تعريف په دې الفاظو سره شوي دي ((خپل فکر، خپلې خبرې او خپل اندامونه د اسلامي شريعت له مخالفت کولو څخه بندول صبر بلل کېږي)) (۵۴:۳۴).

او د منهاج المسلم په کتاب کې د صبر تعريف داسې شوي دي:

((د قرآن کریم او نبوي احاديثو په احکامو ولاړ پاتي کيدلو په لار کې خپل ځان د مرورتيا او ناكرارۍ څخه ساتلو او خپله ژبه د شكائيت څخه منع كولو ته صبر وايي.))

د صبر کولو شرعي حکم:

په گڼو قرآني ایتونو کې او نبوي احاديثو کې مسلمانان صبر کولو ته هڅول شويدي تنها په قرآنکریم کې تقریباً نوي ځايه په بيلا بيلو طريقو د مسلمانانو څخه صبر غوښتل شوی دی چې د ذکر شوو دلايلو پر اساس علماؤ په دی اتفاق کړی دی چې په هر مسلمان صبر کول فرض دي مونږ دلته د صبر د فرضيت څېنې قرآني دلايل په لاندې ډول ذکر کوو:

۱- ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهُ﴾ (سورۃ، آیت ۴۲).
 تاسې صبر وکړئ بيشکه الله جل جلاله صبر کوونکو سره دی.

۳: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا﴾ (سورۃ الزمر، آیت ۱۰).
 بيشکه چې صبر کوونکو ته به حساب به اجر و رکول کيږي.

صبر کولو ته د انسانانو اړتيا:

دا چې اسلامي شريعت په هر مسلمان فرض کړي دی چې صبر کوونکي اوسي گڼ علتونه لري چې ځينو ته يې په لاندې ډول ځغلنده اشاره کوو:
 ۱: دنيا د ابتلا او امتحان ځای دی، هر انسان په خپل ژوند کې ضرور غمجنوونکي حالت سره مخامخ کيږي چې په دغسې حالاتو کې دغه تن ته پرته د صبر کولو بله لاره نشته ځکه ټول کارونه د الله تعالیٰ په اراده کې دی انسان نه شي کولی چې د الله تعالیٰ ارادې ته تغیر ورکړي او کار په هغه طريقه سرته ورسوي چې زړه يې غواړي (۵۵:۳۴).

دې موضوع ته رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داسې اشاره کوي:

: (عبدي انت ترید و انا ارید و لا یكون الا ما ارید فاذا رضیت عما ارید کفیتک ما ترید و ان لم ترض بما ارید اتعبتک فیما ترید و لا یكون الا ما ارید) (۵۵:۳۴).

زما بنده ته هم د يوه کار سرته رسيدل غواړې او زه يې هم غواړم خو کار به حتماً په هغه طريقه سرته رسيږي چې زه يې غواړم که چېرې ته راضي شوي د کار په هغه طريقه چې ما سرته ورسولو نو په ذکر شوي کار کې به ستا غوښتنه هم پوره کړم خو که چېرې ته پرې راضي نه شوي نو تابه نوموړي کار کې ستري ستومانه کړم او کار به په هغه بڼه سرته رسېدلې وي چې ما غوښتی وي.

۲- د مسلمانانو دا عقیده ده چې د الله تعالی ټولې پریکړې په عدالت ولاړې دي. انساني عقل نیمگړی دی آن تردې چې په خپل خیر او شر نه پوهیږي. یو کار په خپله گټه گڼي خو هغې کې به ورته شروي او کله یو کار ورته شربنکاري خو هغې کې به ورته گټه وي نو که چېرې په ژوند کې د غم او خفگان سره مخامخ کیږي باید صبر وکړي ممکن په همدې تکلیف او کړاو کې الله تعالی ورته خیر ایښی وي (۱۹۲:۱۴).

۳- کله چې یو مسلمان باندي خفه کوونکې حالت راشي نو که چېرې د صبر او استقامت څخه کار واخلي دا سپری به په خپل دنیاوي ژوند کې ځکه بريالی وي چې بد حوادث ددی په تگ لارې کې لوی خنډ نه شي، ولی که چېرې دا سپری د بدو حوادثو په مقابل کې مقاومت ونه کړي او د صبر څخه کار وانه خپلې ځکه به ناکام وي چې د ژوند کړاوونه به حتماً دا شخص خپل هدف ته د رسيدلو څخه منع کوي د لالهاندی او سرگردانی په سمندر کې به یې لاهو کړي وي.

د صبر ډولونه:

صبر عموماً په درې ډوله دی

۱- د الله تعالی په اطاعت باندي صبر کول.

۲- له گناهونو څخه صبر کول.

۳- پرمصیبتونو او کړاوونو صبر کول.

۱- د الله تعالی په اطاعت صبر کول:

ډېرو شرعي نصوصو کې مسلمانانو باندې ټينگار شويدي چې د الله تعالى په اطاعت صبر وکړي الله تعالى فرمايي:

﴿...﴾ (۲۵).

پس د الله تعالى عبادت وکړه او په عبادت کې د صبر څخه کار واخله. د الله تعالى په عبادت باندې د صبر کولو له گټو څخه يوه گټه داده چې ذکر شوي عبادت سره د مسلمان مينه او محبت زياتيږي نوموړي عبادت ورته اسانېږي او زيات لذت ورڅخه اخلي همدا وجه ده چې کله د عمر رضي الله عنه څخه پوښتنه کيږي چې په عباداتو کې ستا کوم عبادت ډير خوښ دی؟ هغه ورته ځواب ورکوي چې (ضرب بالسيف و صوم بالصيف) (۵۵:۳۴). په توره گوزار او په اوږي کې روژه.

مطلب دا چې داسې حالت مې خوښ دی چې توره مې په لاس او په جهاد کې پرکافرانو گزارونه کوم او بل مې داخوښيږي چې په اوږي کې روژه او سم. د الله تعالى او امر منل او په خپل ژوند کې د الله تعالى احکام پلي کول له انسان څخه زيات صبر غواړي چې دغه صبر په دوه ډوله دی

۱- بدني صبر:

د الله تعالى دا امر و پرځاي کول کله کله پر بدن مشقتونه او تکاليف راولي، ځکه ځيني عبادات لکه لمونځ ، روژه ، حج ، جهاد فی سبيل الله ، او داسې نور پر بدن اداء کېږي اوله انسان څخه زيات صبر غواړي.

۲- نفساني صبر:

د طبيعيت او نفسي غوښتنو په وړاندې صبر کول دي، چې د صبر په دې ډول کې دانسان زيات شمېر خصلتونه شاملېږي چې د غوره اخلاقو بېلگې گڼل کېږي مثلاً:

- ۱- که صبر د فرج او خپتې له غوښتنو څخه وي دې ته عفت ويل کېږي.
 - ۲- که د جنگ په ميدان کې څوک صابره وي دې ته شجاعت ويل کېږي.
 - ۳- که د غوسې زغملو په صورت کې صبر وي دې ته حلم ويل کېږي.
 - ۴- که صبر د تعصب نه د ځان ساتنې په حالت کې وي دې ته سينه پراخي ويل کېږي.
 - ۵- که د چا خبره پټه وساتله شي په دې برخه کې صبر وشي ، دې ته دراز ساتل ويل کېږي.
 - ۶- که له فضولې او بې هدفه چارو او خبرو څخه ځان وژغورل شي دې ته زهد ويل کېږي.
 - ۷- که د ژوند په چارو په خپله برخه صبر وشي دې ته قناعت ويل کېږي.
 - ۸- که د خلکو په لاس کې مالونو او شتمنيو څخه صبر وشي دې ته استغناء ويل کېږي.
 - ۹- له غټو او وړو گناهونو څخه که صبر وشي دې ته تقوا ويل کېږي.
 - ۱۰- پر مصيبتونو صبر خو د صبر په نامه شهرت مېنډلی دی.
- نو له پورته ذکر شوو ټکو معلومه شوه چې دايمان زيات شمېر اخلاقي معيارونه او مواصفات د صبر په صفت کې داخل دي که څه هم د ارتباط له مخې يې نومونه جلا جلا دي. (۲۹۹:۲۹۶-۲۹۷)
- صبر ته د انسان اړتيا:
- انسان د ژوند په ټولو حالاتو کې صبر ته اړتيا لري، ځکه چې انسان په خپله زندگۍ کې له دوو حالاتو څخه خالي نه دی:
- ۱- هغه چارې چې دهغه د نفسي غوښتنو موافق دي، يعنې د انسان طبيعيت پېغواړي، لکه: صحت، امنيت، مال، منصب او چوکۍ، دکورنۍ ستروالی، دنيايي عزت، لذتونه او خوندونه، او داسې نور هغه څه چې د انسان نفس يې غوښتنه کوي، په دغو ټولو کې انسان صبر ته اړتيا لري، ترڅو د دغو

شيانو په محبت کې ډوب نه شي، دالله او دالله تعالی دبنده گانو حق په کې اداء کړي، ځکه چې دسهولتونو او شتمني د موجودیت پرمهال له گناهونو صبر ډېر سخت دی په نسبت سره د فقر او نېستي حالت ته، مثلاً، یو ورې انسان په لوړه باندې د خوراک د نه موجودیت په صورت کې بڼه صبر کولای شي، په نسبت سره هغه شخص ته چې کله یو خوندور طعام موجود شي او بیا ورڅخه صبر وکړي، د عبد الرحمن بن عوف (رضي الله تعالی عنه) وینا ددې خبرې بڼه وضاحت کوي: ((اِبْتَلِينَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالضَّرَاءِ فَصَبْرًا ثُمَّ اِبْتَلِينَا بِالسَّرَّاءِ بَعْدَهُ قَلَمَ نَصْبِرُ)) . سنن الترمذي، ۹ ټوک، ۴ ص.

موږ درسول الله (صلى الله عليه وسلم) په ژوند کې په ضررونو امتحان شو صبر مو وکړ، خو کله چې په پراختیا سره امتحان شولو نو صبر مو ونشو کړای.

۲- هغه حالات چې دانسان له نفسي غوښتنو مخالف دي پر هغې صبر کول چې دغه حالات په لاندې ډول دي:

الف: طاعات، انسان په دې کې صبر ته زیاته اړتیا لري، ځکه نفس طبیعتاً له عبادت څخه تنبتي، یا دتبلی له کبله لکه لمونځ نه کول، یا دبخل له کبله وي لکه زکات نه ورکول، یا دبخل، تبلی او بې زړه توب له امله وي لکه حج او جهاد نه کول.

نوانسان دا طاعت په برخه کې په درې حالاتو کې صبر ته اړتیا لري:

۱- له عبادت نه مخکې، چې د نېت تصحیح، اخلاص او له ریا څخه ځان ساتل دي

۲- د عبادت پرمهال الله تعالی لوري ته توجه، زړه له دنیاوي فکرونو، سوچونو څخه فارغول او په دې حالت باندې صبر کول.

۳- د عبادت نه له فراغت وروسته، دهغې نه بنکاره کول، دغه راز او نیاز الله تعالی سره پټ ساتل ترڅو دریا او ځان نبودنې په ذریعه باطل ونه گرځول شی.

۲: له گناه څخه په ځان ساتلو صبر کول:

ځیني گناهونه داسې دي چې په ډېره اسانۍ ترسره کېږي خو عذاب او وعید یې ډېر لوی دی لکه د ژبې گناهونه، چې له غیبت، درواغو، نمامت، او داسې نورو څخه عبارت دي، له دې نه ځان ساتل غټ صبر غواړي، مثلاً که یو څوک یوه بنکاره گناه کوي لکه دوربښمو لباس اغوستل دا به ډېره بده گڼي خو ټوله ورځ به غیبت کوي دا به بده نه گڼي نو په دغسې حالاتو کې د ژبې ساتنه لوی صبر غواړي.

مسلمان باید دهغو نفسیاتي غوښتنو سره چې گناه کولو ته یې هڅوي په کلکه مقابله وکړي، البته دا مقابله او صبر کول دانسان اندامونو په ذریعه صورت نیسي چې یا به:

۱- د سترگو په وسیله ترسره کېږي د بېلگې په توگه پر دیوښځو ته د کتلو په دې هکله نبی کریم صلی الله علیه وسلم داسې فرمایي: ((إِنَّ النَّظْرَةَ سَهْمٌ مِنْ سَهَامِ إبْلِيسَ مَسْمُومٌ، مَنْ تَرَكَهَا مَخَافَتِي أَبَدَلْتُهُ إِيْمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ)). (۱۷:۵۸).

پر دیوښځو ته کتل د شیطان د غشو څخه په زهر و لړل شوی غشی دی چا چې د الله تعالی د رضا په خاطر پر دیو ته کتل پرېښودل الله تعالی به د دې په بدل کې داسې نور وړ په برخه کړي چې خوږوالی به یې په خپل زړه کې احساسوي.

۲- صبر د ژبې په وسیله ترسره کېږي هغه داسې چې سپری خپله ژبه په ناروا خبرو استعماله نه کړي لکه څنگه چې معاذرضي الله تعالی عنه د نبی علیه الصلاة والسلام څخه پوښتنه کوي چې ایا د قیامت په ورځ مونږ سره زمونږ د خبرو حساب او کتاب هم کېږي؟ نو نبی صلی الله علیه وسلم داسې ځواب ورکړ

: «وَهَلْ يَكُوبُ النَّاسَ عَلَى مَنَاحِرِهِمْ فِي النَّارِ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ؟» (۵۹: ۲۸۳).

ژباړه: ایا په دوزخ کې پر مخې غورځیدونکي خلک د ژبو څخه د هلاک شوو خلکو څخه پرته نور څوک دي؟

۳- صبر د خوراک او څښاک پوسيله کيږي هغه په دې ترتيب چې مسلمان د حرام خوراک او څښاک څخه ډډه وکړي لکه رسول الله (صلي الله عليه وسلم) چې سعد بن بن ابي وقاص (رضي الله تعالى عنه) ته ددې خبرې په ځواب کې چې يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ما ته دعا وکړه چې زه مستجاب الدعوات جوړ شم وفرمايل: داسې مهرباني کړې ده: «يَا سَعْدُ أَطْبُ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَجَابَ الدَّعْوَةِ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، إِنْ الْعَبْدَ لِيَقْذِفُ اللَّفْمَةَ الْحَرَامَ فِي جَوْفِهِ مَا يُتَقَبَلُ مِنْهُ عَمَلٌ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، وَأَيَّمَا عَبْدٍ نَبَتَ لَحْمُهُ مِنَ السُّحْتِ وَالرِّبَا قَالَتَارُ أَوْلَىٰ بِهِ» (۵۹: ۳۱۰).

يا سعده روزي دې پاکه کړه، (حرام مه خوره) ته به مستجاب الدعوات شي (دعا به دې قبلېږي) پر هغه ذات سوگند چې د محمد ساه د هغه په لاس کې ده که څوک يوه مړۍ حرام خواړه و خوري څلويښت ورځو لپاره يې نېک اعمال نه قبلېږي، هر هغه بنده چې غوښه يې له حرامو او دسود له گټې جوړه شي اور ددغسې غوښې لپاره ډېر مناسب دی.

ج- صبرکول په داسې مصيبتونو چې دانسان په واک کې نه وي لکه دنږدې خپلوانو او دوستانو مرگ، دمالونو هلاکېدل، دسترگورنډ بدل، رنځوري او داسې نور د صبر له سترو اولورو درجو څخه گڼل کېږي، ځکه دغه صبر کلک يقين غواړي، همدې ډول کې هغه صبرهم شامل دی چې دخلکو لخوا په

رسېدونکو ضررونو صبر وشي چې په خولې سره وي يا عمل سره، پر دغو تکالیفو د صبر معنا داده چې انسان د ضرر په مقابل کې له غچ اخستنی صبر وکړي، دغه ډول صبر ته الله تعالیٰ په قرآن کریم کې اشاره کړې ده او دهغې اجر او بدله یې هم ذکر کړې ده:

لَتَبْلُوْنَ فِيْ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوا اَدْوَى كَثِيْرًا وَاِنْ تَصَبَّرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ الْعَمْرَانِ ١٨٢

ای مسلمانانو تاسې به د مال او سر دواړو په ازموینه کې واچول شئ او تاسې به له اهل کتابو او مشرکانو څخه ډېرې ځورونکې خبرې واورئ که تاسې په دې ټولو حالاتو کې د زغم او له الله تعالیٰ دوېرې په چلن ثابت اوسئ نو دا دسترې حوصلې کار دی

۳- پر مصیبتونو باندي صبر کول:

ګڼ شمیر شرعي دلائل مسلمان د مصیبت په وخت کې صبر کولو ته هڅوي چې د هغو له جملې څخه د قرآن کریم دا آیت دی (... ❖ □ ...)

لَقَمَانِ سُوْرَتِ، اَيْتِ (١٧).

ژباړه: کله چې مصیبت در رسېږي صبر پرې کوه.

د رسول الله صلی الله علیه و سلم د صبر څېنې بیلګې:

رسول علیه الصلاة والسلام ته د اسلامي شریعت د احکامو د خپرولو په موده کې د کفارو له لوري ډیر تکلیفونه رسیدلي دي چې ټول یې په بشپړ صبر سره زغملي دي مونږ دلته د رسول علیه الصلاة والسلام د صبر کولو څېنې پیلېنې د بیلګې په توګه ذکر کوو:

د حج په موسم کې به چې رسول الله صلى الله عليه و سلم حج ته راغلو خلکو ته د اسلام د منلو دعوت ورکولو نو ابولهب به ورپسې روان ؤ، خلکو ته به يې ويل: محمد يې اندازې زيات دروغجن دی ساحردی او د خپل مور او پلار دين يې پريښی دی بيا به يې په تېرو دومره وويشتلو چې دمبارکو پښو څخه به يې وينې څښلې (۲۵:۱۳).

د صحابو کرامو د صبر څپنې بيلگې:

د رسول الله صلى الله عليه و سلم صحابه کرام د اسلام د سپيڅلي دين په لاره کې د بي شميره کړاوونو سره لاس په گريوان شويدي چې د ټولو مشقتونو په مقابل کې يې د بشپړ صبر څخه کار اخيستي دي مونږ دلته د رسول الله صلى الله عليه و سلم د صحابو کرامو په استازيتوب د ام سلمة رضي الله تعالى عنها او د هغې د خاوند د صبر څپنې بيلگې په لاندې ډول ذکر کوو:

د ام سلمة رضي الله تعالى عنها نوم هنده او کنیه يې ام سلمة ده چې پلار يې د مخزوم قبيلې د مشرانو څخه ؤ البته په ټولو عربو کې د گوتو په شمير سخيانو په سر کې يې قرار درلود، تر دې اندازې چې عربود (زادالراکب) يعنې ((د مسافرو توبنه)) لقب ورکړای وو، په دې معنې چې کله به مسافر د هغه سيمې ته تلل نو د لارې توبنې ته يې اړتيا نه درلودله او د سفر ټول ضروريات به هغه ورته ورکول. د ام سلمه رضي الله تعالى عنها ميرپه عبدالله بن عبدالاسد د اولنيو لسو تنو له جملې څخه و چې رسول الله صلى الله عليه و سلم باندي يې ايمان راوړی ؤ بنځه او خاوند دواړه د اسلام قبلولو له لمړنيو ورځو څخه د کافرانو د ځورولو هدف وگرځيدل رنگارنگ تکليفونه يې وليدل کله چې رسول الله صلى الله عليه و سلم صحابه کرامو ته حبشې ته د هجرت کولو اجازه ورکړه نو ام سلمه او خاوند يې هم په مکه مکرمه کې خپل قيمتي کور، مالونه او نور شته پريښودل او حبشې ته يې هجرت وکړ کله چې حبشې ته خبر ورسيد چې په مکه مکرمه کې د مسلمانانو د شمير د زياتيدلو له امله مسلمانانو

باندي د کافرانو ظلمونه پای ته رسيدلې دي ځينې صحابه کرام مکې ته ستانه شول چې په دوي کې ام سلمه او خاوند يې هم وو، خو کله چې مکې ته راغلل ورته معلومه شوه چې په مکه کې د پخوا په څېر مسلمانان د کافرانو له خوا ځورول کيږي چې په دې ترتيب ام سلمه او خاوند يې يو ځل بيا د کافرانو د تکليف ورکولو هدف وگرځېدل له اوږدې مودې څخه وروسته کله چې نبي صلی الله عليه و سلم صحابه کرامو ته اجازه وکړله چې مدينې ته هجرت وکړي نو ام سلمه او خاوند يې هم د هغو اولنيو کسانو له جملي څخه ول چې مدينې منورې ته يې د هجرت کولو اراده وکړله، ام سلمه وايي چې کله مونږ مدينې په طرف حرکت وکړ نو زه په اوبن سپره وم او زما په غيږ کې زما ماشوم سلمه هم و خاوند مې د اوبن جلب نيولې روان و له مکې څخه لاوتلي نه وو چې زما د قبيلې يعني د مخزوم خلکو زما مېړه د هجرت کولو څخه منع کړ او ورته يې ويل: که ته مدينې ته ځې ستا بنځه ام سلمه زمونږ د قبيلې بنځه ده دا راڅخه نه شې وړلې چې په دې ترتيب زما د قبيلې خلکو د خپل مېړه څخه په زوره د خپل ماشوم سره راستنه کړم کله چې زما د مېړه د قبيلې خلکو دا حال وليد زما د قبيلې خلکو ته يې وويل: چې که بنځه ستا د قبيلې دې ماشوم زمونږ د قبيلې ده ماشوم راڅخه نه شې وړلې! چې په دې ترتيب زما د ماشوم په سر د دواړو قبيلو تر منځ سوک او څپيره پيل شوه چې په دې کش و گير کې زما د ماشوم لاس مات شو، بالاخره مېړه مې يوازي مدينې ته روان شو زه خپلې قبيلې يوړم او ماشوم مې د مېړه د قبيلې خلکو له ځان سره بوتلو، تقريباً يو کال نه د مېړه او نه د ماشوم له حاله خبريدم هره ورځ به سهار همدې ځاي ته راتلم، او نوموړي صحنه به مې تر سترگو کيدله او ټوله ورځ به مې ژړل او کله چې به شپه شوه نو بيرته به خپلې قبيلې ته راستنه شوم.

يوه ورځ زما د تره زوي زما په حال زړه وسوځيده زما د قبيلې خلکو ته يې وويل چې تر کومه به دغه مسکينه په دغسې خراب حالت کې وي دي ته اجازه ورکړئ

چې مدینې ته د خپل خاوند خواته لاړه شي بالاخره زما قبیلې ماته اجازه راکړه چې مدینې ته لاړه شم خو دا کار مې ځکه نه شو کولای چې د خپل ماشوم له حاله تراوسه خبره نه وم زما د قبیلې ځینو خلکو ډیرې هلې ځلې وکړلې چې د ماشوم په اړه زما د خفگان له امله زما د میره د قبیلې خلکو ته قناعت ورکړي چې هغوی زما ماشوم بیرته راکړي بالاخره هغوی زما په حالت زړه وسوځیده او ماشوم یې بیرته ماته وسپارلو زه له دې ویرې چې د مسلمانانو او کافرانو تر منځ بیا څه پېښ نه شي چې ددې په نتیجه کې به مدینې ته زما د هجرت مخه ونیول شي یا به ماته په مکه کې نور هم تکلیفونه راکړل شي نو دا تصمیم مې ونیولو چې مدینې ته زر تر زره باید هجرت وکړم اود داسې تن د موندلو په فکر کې شوم چې مدینې ته ورسره هجرت وکړم خو هیڅوک مې پیدا نه کړای شو بالاخره مې خپله اوښه تیاره کړه، په اوښه سپره شوم ماشوم مې غیږ کې ونیو او د الله تعالی په هیله د مدینې په طرف روانه شوم د تنعیم سیمې (د مکې څخه پنځه میله لرې واقع ده) ته چې ورسیدم عثمان بن طلحه (د کعبې شریفې خادم و چې د کعبې د خونې کنجې گانې هم ورسره وې) و لیدلم زما څخه یې پوښتنه وکړله چې د (زاد الراكب) لورې چېرته ځې؟ ما ورته وویل: چې مدینې ته ځم ځما څخه یې پوښتنه وکړه چې د لارې ملگری لري او که نه؟ ما ورته په ځواب کې وویل: چې الله تعالی مې ملگری دی.

هغه وویل: چې قسم په الله تعالی چې حتماً به دې مدینې منورې ته رسوم زما سره یې حرکت وکړ، قسم په الله چې په عربو کې داسې شریف او عزتمند سړی مانه و لیدلی، کله به چې ددې وخت راغی زما اوښه به یې گونډه کړله خپله به لري لاړه، کله به چې د اوبس څخه بنسکته شوم او د یوې ونې سیوري ته به کښېناستم هغه به اوبس ته راغی، د اوبس څخه به یې بار بنسکته کړ اوښه به یې وتړله بیا به یې زما څخه ډیر لري دېلې ونې لاندې دمه کوله.

خو ورځې او شپې په همدې طريقي تېرې شوي تر څو چې مدينې ته نژدې شوو کله چې د مدينې منورې د قباء کلي له لرې څخه ښکاره شو ماته يې وويل چې ستا خاوند په هغه کلي کې دى هلته ورشه او خپله بېرته مکې مکرمني ته ستون شو کلي ته د رسيدلو سره سم د ام سلمه رضی الله عنها د خاوند ټول غمونه ختم شول رسول الله صلی الله عليه و سلم او صحابه کرام د هغه په راتگ ډير خوښ شول شپې او ورځې تيريدلې تر څو چې د احد غزوه واقع شوه د احد په غزوه کې د ام سلمه رضی الله عنها خاوند ټپي شو او وروسته له څه وخت څخه وفات شو په مدينه منوره کې ټول مسلمانان د ام سلمه رضی الله عنها د خاوند په وفات ډير زيات خفه شول ځکه چې د ام سلمه رضی الله عنها د صغيرو ماشومانو پرته د ام سلمه رضی الله عنه او د هغه د خاوند هېڅ اقارب په مدينه منوره کې نه اوسيدل په همدې لامل مسلمانانو ام سلمه رضی الله عنها ته د (ايم العرب) يعنې د عربو د کونډې لقب ورکړ.

وروسته له څه وخت رسول الله صلی الله عليه و سلم ورسره نکاح کولو لپاره مرکه وليږله هغې عرض وکړ چې زه درې ستونزې لرم، ددې ستونزو په وجه ستا د نکاح وړ نه يم:

لمړې: زه ډېره غيرتې ښځه يم، داسې نه چې ستا په مخ کې زما څخه بې ادبي وشي بالاخره په دنيا او اخرت کې د الله تعالی په غضب اخته شم.

دوهم: زه زړه شوې يم د واده وخت مې تير شوې دى.

درېم: ماته زما د کوچنيو بچيانو سرپرستي را په غاړه ده.

رسول الله صلی الله عليه و سلم ورته مهرباني وکړه چې: د غيرت په هکله د الله تعالی څخه سوال کوم چې په غير مناسبو وختونو کې دا صفت در نه لرې کړي، دوهم دا چې ته زړه شوې يې زه هم زور شوی يم.

درېم: ستا کوچني بچيان زما دي زه يې سرپرستي کوم.

هماغه وو چې ام سلمه رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و سلم سره د نکاح کولو بلنه قبوله کړه او د نبي کریم صلی الله علیه و سلم کډه شوه چې په دي ترتيب د اسلام په لاره کې د صبر کولو له برکته ام سلمه تنها د سلمه مور نه بلکې د ټولې نړۍ د مسلمانانو مور وگرځيدله (۵۸۸:۲-۵۸۹).

۱۰- عفو ه او بخښنه:

په انساني ټولنو کې داسې حتما پېښېږي چې يو څوک په ناحقه چاته ضرر ورسوي او تېرى پرې وکړي که ځينو تېري کوونکو سره ځينو وختونو کې سخت انتقامي چلن وشي د دواړو لپاره ډير ناوړه عواقب منځته راوړي خو که د دهغه د تېري په مقابل کې دهغه سره د نرم سلوک او د عفوي او بخښني څخه کار واخستل شي د دواړو لپاره ډير گټور نتايج تشکېلوی په ځانگړې توگه د تيري کوونکې شخص د اصلاح کېدلو لامل گرځي او په راتلونکې کې بيا دغسې تيري او تجاوز ته زړه نه ښه کوي همدا لامل دي چې اسلامي شريعت مسلمانان په دغسې حالت کې عفوي او بخښني ته هڅوي، تر څو له دې لارې په انساني ټولنو کې د ډيرو گډوډيو د پېښيدلو مخه ونیول شي په قرآنکریم کې الله تعالی د جنتیانو د خوښو څخه يو هم عفو ه او بخښنه بولي او

فرمايي: ﴿...﴾

﴿...﴾

د جنتیانو له خوښو څخه يو دا دي چې خپل قهر زغمي او خلکو ته دهغوي د تيري ځواب په ضرر رسولو سره نه ورکوي بلکه عفو ه او بخښنه ورته کوي د قرآنکریم په بل ایت کې الله تعالی مسلمانان په دي الفاظو سره عفوي او

بخښني ته هڅوي: ﴿...﴾

۲. جبریل علیه السلام یوه ورځ رسول الله (عليه الصلاة والسلام) ته راغی او داسې مهرباني یې ورته وکړله: ((صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَأَعْطِ مَنْ حَرَمَكَ وَأَعْفُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ)) (۲۰۶، ۵۵).

(الله تعالی تاته امر کړي) چې څوک تاسره خپلوی قطع کوي ته ورسره خپلوی پاله، څوک چې تا باندي مصرف نه کوي ته ورباندي مصرف کوه او څوک چې درباندي ظلم کوي ته ورته عفو کوه.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابو کرامو د عفوي ځېنې بېلگې

د رسول الله صلی الله علیه وسلم او صحابو کرامو د عفوي ځېنې بېلگې په لاندې ډول ذکر کوو:

۱. عایشه رضي الله تعالى عنها فرمايې: مَا خَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا مَا لَمْ يَأْتُمْ قِيَادًا كَانَ الْإِثْمُ كَانَ أَبَعَدَهُمَا مِنْهُ وَاللَّهُ مَا انْتَقَمَ لِنَفْسِهِ فِي شَيْءٍ يُؤْتَى إِلَيْهِ قَطُّ حَتَّى تُنْتَهَكَ حُرْمَاتُ اللَّهِ فَيَنْتَقِمُ لِلَّهِ ۳۱: ۴۷)

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) ته به چې کله هم ددوو شيانو ترمنځ اختيار ورکړل شو هغه به اسان ترې خوښاوه خو چې دگنا کار به نه و ، که دگنا کار به و نو رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) به ترټولو ترې لرې و ، په الله تعالى سوگند چې رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) دخپل ځان لپاره له چا څخه انتقام نه اڅېسته ، خو که دحرام شوو شيانو بې احترامي به کېده نو دالله (ج) لپاره به يې انتقام اڅېسته.

۲. د احد په غزوه کې چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم غاښ شهيدي شو نو صحابه کرام پرې ډير زيات خفه شول ځينو صحابه کرامو رسول الله صلی الله

عليه وسلم ته عرض وکړ چې دغه خلکو ته چې په تا باندي يې حمله کړي او ته يې دې حالت ته راوستې يې خبرې وکړه لکن نبي عليه السلام دوی ته ځواب ورکړ (إِنِّي لَمْ أَبْعَثْ لِعَانًا وَإِنَّمَا بُعِثْتُ دَاعِيًا وَرَحْمَةً لِّلْهَمَّ أَهْدِ قَوْمِي فَانْهَمُوا لِيَعْلَمُوا) (٤٧:٣١).

ژباړه: زه ددی په خاطر نه يم لېږل شوی چې خلکو ته خبرې وکړم زه ددی لپاره مبعوث شوي يم چې خلک د الله تعالی دین ته راوبلم او د خلکو لپاره رحمت و اوسم اي الله تعالی دې زما قوم ته هدايت وکړي دوي نه پوهيږي.

٣- انس رضي الله تعالی عنه وايي: زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په لاره روان وم چې ناڅاپه يو اعرابي (د غرو او دښتو اوسيدونکې) مخي ته راغی، د نبي عليه السلام په اوږو باندي نجراني څادر پروت ؤ چې پيڅکې يې ډبلي او بدلي شوي وي، اعرابي رسول الله صلی الله علیه وسلم له څادره ونيوه او دومره يې په زوره کش کړ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارکه غاړه په څادر وگریدله بيا يې وويل: اي محمده! د خدای دهغه مال څخه ماته راکړه چې تاسره موجود دی رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وکتل او ويې خندل بيا يې امر وکړ چې مال ورکړی (٢٣:١١).

٤- په يو مجلس کې رسول الله صلی الله علیه وسلم او ابو بکر رضي الله عنه تشریف درلود چې ناڅاپه يو تن راغی او ابوبکر ته يې سپکې او سپورې ويل پېل کړل ابو بکر رضي الله عنه چپ ناست ؤ او ځواب يې نه ورکولو نبي عليه السلام په تعجب سره تبسم وکړ کله چې د سړی سپکې سپورې له اندازې زياتي شوي ابوبکر رضي الله عنه د سړی د ځينو سپکو سپورو د ځواب په ورکولو باندي پيل وکړ په دې وخت کې نبي عليه السلام په قهر شو او له مجلس څخه لاړ ابو بکر رضي الله عنه ورغې او د مجلس د پاڅيدلو د علت پوښتنه يې ور څخه وکړله، نبي عليه السلام و فرمايل: کله چې سړی تاته

سپکې سپورې کولې او ته چپ ناست وي دلته يوه ملکه موجوده وه چې ستا خڅه يې دفاع کوله او د سپکو سپورو ځواب به يې ورکوه خو کله چې تا هغه سرې ته سپکې سپورې شروع کړي هغه ملکه لاره او د هغه په ځاي شيطان مجلس ته راغی (۴۵:۳).

۵. يو ځل عبداللہ بن مسعود بازار ته د کورد سودا د اخستلو لپاره لاړو کله چې سودا يې له دوکان خڅه واخستله غوښتل يې چې د سودا پيسې دوکاندار ته ورکړي گوري چې پيسې ورڅخه چا غلاکړي دي په دوکان کې ناستو خلکو چې دا حالت وليده غله ته يې په خيرو کولو پېل وکړ خو ابن مسعود غله ته په دي الفاظو دعاء پېل کړه: (اللهم ان كان حملہ علي اخذها حاجة فبارک له فيها وان كان حملہ علي اخذها جرأه علي الذنب فاجعله آخر ذنوبه) (۸۴:۳۴).

ژباړه: اي الله تعالی که چېرې دي غله ددي په خاطر غلاکړي وي چې زما مال ته يې اړتيا درلودله ته زما په غلا شوي مال کې ورته برکت واچوه چې د غله اړتيا پوره کړي خو که چېرې غله زما مال ته اړتيا نه درلودله او گناه کول يې عادت وي ته دا زما مال غلا کول ورته اخري گناه وگرځوی او په راتلونکې کې يې د گناه څخه وساتي

۲. عايشي رضی اللہ عنہا مهرباني کړې ده: (يوه ډله يهودان رسول اللہ ته راغلل د (السلام عليكم) له عوضه يې رسول اللہ صلی اللہ عليه وسلم ته وويل: (السام عليكم) ژباړه: هلاک شئ

عايشي رضی اللہ عنہا وايي ما ذکر شوي ډلې ته وويل چې (وعليکم السام واللعنة) يعني تاسې هلاک شئ او په تاسو دي لعنت وي په دي وخت کې نبي عليه السلام داسې مهرباني وکړله: (يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفِيقَ فِي

الْأَمْرُ كُلُّهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ (١١:٢١٤).

ژباړه : اي عايشي حوصله كوه يقينا الله تعالى په ټولو كارونو كې نرمي خوښوي، ما ورته وويل چې ايا تا دهغوي خبره وانه وربده وې فرمايل، هو ما ځواب ور كړي، چې و عليكم (پرتاسې دې هم وي)

٧- يو ځل عبد الله بن عباس رضي الله عنه ته يو چا كښلې و كړلې كله چې كښل كوونكې له كښل كولو چپ شولو نو عبد الله بن عباس خپل نوكر ته وويل: چې د دغي كښل كوونكې څخه پوښتنه وكړه چې: كه مرستي كولو ته اړتيا لري چې اړتيا يې پوره كړو كله چې سړي د عبد الله بن عباس هغه سره دا چلن وليده په خپلو كړو ډيرزيات پېښيماڼه شو (٢٢:٢٠).

١١- سخاوت:

اسلامي شريعت د سخاوت په ستنو ولاړ دی چې د سخاوت نشتوالی او د بخل موجودیت يې لږزوي همدا وجه ده چې مسلمانانو ته په ټينگه توصيه كوي چې د تل لپاره سخاوت څخه كار واخلي او د بخل هلاك كوونكې مرض څخه ځان وساتي (٢٤:٢٢١).

د قراني ايتونو او نبوی احاديثو پ رڼا كې د سخا ارزښت:

گڼ قرآني آيتونه او نبوي احاديث مسلمانان سخاوت ته هڅوي چې څښې يې د بيلگې په توگه په لاندې ډول ذکر کوو.

١- الله تعالى فرمايي: ﴿مَنْ مَلَأ بَطْنًا مِنْكُمْ خَبثًا لَمْ يَحْزَنْهُ﴾

﴿مَنْ مَلَأ بَطْنًا مِنْكُمْ خَبثًا لَمْ يَحْزَنْهُ﴾
﴿مَنْ مَلَأ بَطْنًا مِنْكُمْ خَبثًا لَمْ يَحْزَنْهُ﴾
﴿مَنْ مَلَأ بَطْنًا مِنْكُمْ خَبثًا لَمْ يَحْزَنْهُ﴾
﴿مَنْ مَلَأ بَطْنًا مِنْكُمْ خَبثًا لَمْ يَحْزَنْهُ﴾
﴿مَنْ مَلَأ بَطْنًا مِنْكُمْ خَبثًا لَمْ يَحْزَنْهُ﴾

﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَالْأَرْضِ وَالْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ (۱: د السبأ سورت، آیت ۳۹).

ژباړه: هر هغه مال چې تاسی د الله تعالی په لاره کې لگوي پس الله تعالی د هغه عوض درکوي او الله تعالی غوره د روزي ورکونکو دی.

رسول کریم (صلی الله علیه و سلم) دخپلو ارشاداتو په ترڅ کې سخاوت لوري خپل امتیان داسې متوجه کوي:

۱- رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایي، چې الله تعالی فرمایلي دي: (وَأَنْفِقْ يُنْفِقْ عَلَيْكَ) (۲۰، ۳۳۲).

ای د ادم خويه! د الله تعالی په لاره کې مال ولگوه نو الله تعالی به په تا مال ولگوي.

۲- نبی کریم صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي: مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ فِيهِ الْعِبَادُ إِلَّا وَمَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا حَقًّا وَيَقُولُ الْآخَرُ اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَقًّا (۴۲، ۸۸).

هره شپه چې سبا کيږي دوه ملائکې له اسمانه را ښکته کيږي يوه ملائکه داسې دعاء کوي: چې الله تعالی هغه چاته ښه بدله ورکړي چې خپل مال ستا په لاره کې لگوي او بله ملائکه داسې خبرا کوي، چې الله تعالی د هغه چا مال تلف کړي چې د بخیلی په لامل خپل مال ستا په لاره کې نه مصرفوي.

۳- رسول الله صلی الله علیه و سلم بل خای داسې فرمایلي دي: «حَصَّنُوا أَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ، وَدَاوُوا مَرَضَاتِكُمْ بِالصَّدَقَةِ، وَأَعِدُّوا لِلْبَلَاءِ الدُّعَاءَ» (۵۸، ۲۷۴).

د خپلو مالونو ساتنه د زکات پوسيله وکړئ او خپل مرضونه د خيرات ورکولو په ذريعه تداوي کړئ او د کړاوونو څپي په دعاگانو او الله تعالی ته په زاريو کولو رفعه کړئ.

۴- نبی کریم صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي: ((الصَّدَقَةُ تُطْفِئُ غَضَبَ الرب وتُدْفِعُ مِيتَةَ السوء .)) ((۱۲: ۱۱۲)) .

ژباړه: په پټه خيرات ورکول د الله تعالی غصه سپروي او د ناوړه مرگ مخنيوی کوي

د الله تعالی رسول (صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمایي: «الْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْحِيَاءِ» ((۳۸، ۱۸۵)) .

جنت د سخيانو کور دی.

۲- رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمایلي دي: « السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِّنْ اللّهِ قَرِيبٌ مِّنْ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِّنْ النَّاسِ بَعِيدٌ مِّنْ النَّارِ وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِّنْ اللّهِ بَعِيدٌ مِّنْ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِّنْ النَّاسِ قَرِيبٌ مِّنْ النَّارِ وَلِجَاهِلٍ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَيَّ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِّنْ عَالِمٍ بَخِيلٍ » ((۴۸، ۲۲۲)) .

سخي الله تعالی ته نږدی دی، جنت ته نږدی دی، او خلکو ته نږدی دی، بخیل له الله تعالی نه لرې دی، جنت نه لرې دی، او خلکو نه لرې دی، سخی که څه هم

جاهل وي، الله تعالی ته له بخیل عالم نه ډېر خوښ دی.

د رسول الله صلی الله علیه و سلم د سخاوت څېنې بېلگې

۱- جابر بن عبدالله رضی الله عنه فرمایلي دي: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَ شَيْئًا قَطُّ، فَقَالَ لَا» (۷۰، ۱۴۷).

هېڅکله داسې نه دی شوی چې کوم سړي د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه د مال سوال کړی وي هغه ورته، نه، ویلي وي.

۲- عائشه رضی الله عنها وايي: يوه ورځ مونږ پسه حلال کړ او غوښه مو په غریبانو وويشله او تنها د پسو یو لاس مو خپل ځانته پریښود، رسول الله صلی الله علیه وسلم زما څخه پوښتنه وکړله چې ایا د حلال شوی پسو غوښی څخه څه مونږ سره پاتې ده؟ ما ورته وویل: چې یواځې یو لاس یې پاتې دی نو نبی صلی الله علیه وسلم مهرباني وکړله:

(بقی کلها غیر کتفها) (۲۵:۱۳)

په حقیقت کې د ذکر شوی پسو له لاس څخه پرته ټول پسو مورته پاتې دی.

د صحابو کرامو د سخاوت څېنې بیلگې:

د صحابو کرامو د سخاوت څېنې بیلگې په لاندې ډول ذکر کوو:

۱- معاویه رضی الله عنه عائشی رضی الله عنها ته د یو سلواتیا زرو درهمو په اندازه مال بخشش په توګه ورکړ، عائشی رضی الله عنها ذکر شوې ټول مال مسکینانو باندې وويشلو کله چې ماښام شو نو خپلې خادمې ته یې وویل: چې روژه ماتې راوړه! هغې ورته وچه ډوډۍ د تیلو سره راوړله او ورته یې وویل: چې نن دی دومره زیات مال په غریبانو وويشلو د یو درهم به دې غوښه اخیستی وه چې نن ماښام مو روژه ماتې کې خوړلې وای، عائشی رضی الله عنها ورته وفرمایل (لوذکرتني لفعلت) (۲۳:۱۴).

که چېرې دا خبره تا هماغه وخت کې کړای وای نو دا کار به مې هرو مرو کړای و.

۲- عبدالله بن عامر رضی الله عنه د خالد بن عقبه بن ابی معیط رضی الله عنه څخه د مکې مکرمې ښار کې د هغه کور په اویازرو درهمو په بیع واخست کله

چې ما بنام شو عبداللہ بن عامر رضی اللہ عنہد خالد رضی اللہ عنہ د کورنی ژړا واوریدله، د ژړا د علت پوښتنه یې وکړله، ورته وویل شل: چې هغه کور پسې ژاړي چې تا ورڅخه نن په بیع واخست نو د خالد بن عقبه کورنی ته یې یو تن ولیږه چې ورته ووايه چې ما ذکر شوی کور او پیسی تاسی ته د اللہ تعالیٰ په خاطر درو بڅښلی (۲۳:۱۴).

۳- د رومیانو سره د جگړې لپاره رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم د صحابو کرامو څخه چنده وغوښتله چې البته دا غزوه داسې وخت کې پېښه شوه چې مسلمانان له گڼو ستونزو سره لاس او گریوان ول ځکه دغه غزا د (جیش العسره) یعنی د ستونزو لښکر نومول شوی دی، عثمان بن عفان رضی اللہ عنه دغی غزا لپاره لس زره دیناره، درې سوه اوښان د خپلو ضروریاتو سره او پنځوس آسونه په چنده کې ورکړل (۱۳۱:۱۴).

۱۲- شجاعت او زړه ورتیا

د ستونزو په مقابل کې زړه ورتیا او مقاومت د ډیرو ښو صفاتو له جملې څخه دی او په ستونزو باندې د برلاسی لامل گرځي او د مشکلاتو په مقابل کې جین او بی زړه توب د گڼو بدبختیو عامل دی همدا وجه ده چې عربو کې مشهور متل دې چې وایې: (الشجاعة و قایة و الجبن مقتلة)

ژباړه: د ستونزو په مقابل کې مقاومت د نوموړو ستونزو څخه د خلاصیدلو غوره وسیله ده او د ستونزو په مقابل کې بی زړه توب مرگ دی چې سړی د هلاکت کندی ته غورځوي.

نو ځکه ابوبکر رضی اللہ عنه خالد بن ولید رضی اللہ عنه ته داسې نصیحت کوي (أحرص على الموت توهب لك الحياة) (۵:۵۲۲).

ژباړه: مرگ و غواړه چې ژوند درکړل شی.

په دى اساس اسلامي شريعت د مسلمانانو څخه په ټينگه غوښتنى چې بايد د ستونزو مقابل کې زړه ورتيا او شجاعت ولري، مونږ دلته ځينې شرعي دلائل د بيلگې په توگه په لاندې ډول ذکر کوو.

۱- الله تعالى د قرآن کریم په راتلونکې آيت شريف کې مسلمان دى ته هڅوي چې د کافرانو مقابلې او سيالۍ لپاره د ژوند په ټولو برخو کې ځانونه تيار او آماده کړي او په بشپړې زړه ورتيا او شجاعت سره د هغوي په مقابل کې ودريږي
فرمايي: ﴿لَا يَسْتَوِي السُّعْيَةُ وَالْبَأْسُ الْمُبِينُ﴾ (سورۃ انفال، آيت ۲۰).
﴿لَا يَسْتَوِي السُّعْيَةُ وَالْبَأْسُ الْمُبِينُ﴾

ژباړه: تاسې د کافرانو د مقابلې او سيالۍ لپاره څومره مو چې وسع کيږي قوت تيار کړئ.

۲- رسول الله صلى الله عليه و سلم به هر سهار او بېگانه د بى زړه توب څخه د خلاصون لپاره داسې دعاء کوله (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ)
(۱۱:۸۷)

ژباړه: اى الله تعالى! د بى زړه توب څخه په تا پناه غواړم.

د رسول الله صلى الله عليه و سلم د شجاعت او زړه ورتيا ځينې بيلگې
د رسول الله صلى الله عليه و سلم د شجاعت او زړه ورتيا ځينې بيلگې په لاندې ډول ذکر کوو:

۱- انس بن مالک رضی الله عنه وايي: رسول الله صلى الله عليه و سلم د ټولو خلکو په نسبت ښکلې ؤ، د ټولو خلکو په نسبت سخي ؤ، د ټولو خلکو په نسبت زړه ور ؤ، يوه شپه د مدينې منورې خلک د يوه آواز د اوريدلو له امله وويريدل، نويو شمېر خلکو د آواز د ځاى په لور حرکت وکړ ترڅو د آواز لامل معلوم کړي په لاره کې په داسې حال کې رسول الله صلى الله عليه و سلم سره مخامخ شول چې د ابو طلحه په بى ځينه اس سپور ؤ، غاړه کې يې توره پرته وه

د آواز له ځای څخه ستون شوی ؤ او خلکو ته یې ویل: (لم تراعوا، لم تراعوا) (۲۵۲:۳۱).

ژباړه: مه ډارېږئ، مه ډارېږئ.

۲- براء رضی الله عنه وایي: کله به چې غزاگانو کې جنگ ډیر تود شو مونږ به رسول الله صلی الله علیه و سلم شاته پناه وړله، په مونږ کې به هغه تن ډیر زیات زړه ور او شجاع ؤ چې د رسول الله صلی الله علیه و سلم سره یو صف کې د کافرانو په مقابل کې جنگیده (۲۵:۱۱).

۳- د براء رضی الله عنه څخه پوښتنه وشوه چې ایا تاسی د حنین غزوه کې د رسول الله صلی الله علیه و سلم څخه تښتیدلې وی؟
هغه ځواب ورکړی هو! خو رسول الله صلی الله علیه و سلم تر آخره کفارو سره ډیر سخت و جنگیده او ونه تښتیده (متفق علیه).

د صحابو کرامو د شجاعت څېنې بیلگې

که چېرې د رسول الله صلی الله علیه و سلم د صحابو کرامو څخه د هر یوه صحابي ژوند و څېړو دې نتیجه ته به ورسېږو چې د هغه ژوند د شجاعت او زړه ورتیا له کیسو څخه ډک دی، دلته مونږ د وخت د کمښت له امله د نبی صلی الله علیه و سلم فقط د یوه صحابي براء بن مالک انصاري رضی الله عنه یوه کیسه د بیلگې په توګه گرانو محصلینو ته ذکر کوو.

د رسول الله صلی الله علیه و سلم د وفات سره جوخت د عربو ګڼ شمېر قبیلې د اسلام څخه وګرځیدلې او مرتد شول چې په دې قبیلو کې تر ټولو غښتلې قبيله د مسیلمة الکذاب قبيله بنی حنیفه وه چې په خپله مسیلمة الکذاب چې د پیغمبري دعوی یې کړې وه څلویښت زره تنه تکره جنگیالي یې درلودل، کله چې ابو بکر رضی الله عنه خلیفه شو نو د مرتدینو سره یې مقابله پیل شوه چې په دې لړ کې د اسلام د لښکرو او مسیلمة الکذاب د لښکرو ترمنځ جنگ ونښتلو د مسیلمة الکذاب د لښکرو سره د جګړې لپاره د مسلمانانو د لښکرو

مشر عكرمه بن ابى جهل (رضى الله عنه) ماتې وخوړله او مسلمانان په شا وتمبول شول ابو بكر رضى الله عنه بل لښكر د خالد بن وليد رضى الله عنه په مشرۍ وړ وليرلو دواړه لښكرى د يمامه د نجد په سيمه كې مخامخ شوى مسلمانانو ته يې ډير تلفات واړول او دخالد رضى الله عنه د قوماندانۍ خيمه يې ونړوله نژدې ؤ چې د خالد رضى الله عنه ميرمن پكې ووژل شي، دواړه ډلې ډيرې سختې جنگيدلې، ثابت بن قيس رضى الله عنه چې د انصارو بيرغ يې لاس كې ؤ، د ځان لپاره قبر وويست كفن يې واغوست تر هغى پورې يې د اسلام له بيرغ څخه دفاع وكړله چې شهيد شو، د عمر رضى الله عنه ورورزيد بن الخطاب رضى الله عنه مسلمانانو ته غږ كړ چې د اسلام دښمنانو سره تينگه مقابله وكړئ مخ په وړاندې ورځئ قسم په الله تعالى تر هغه زه بله خبره نه كوم تر څو مسيلمۍ الكذاب ماتې وخوري يا زه د الله تعالى سره ملاقي شم هماغه ؤ چې د كفارو په لښكرو يې حمله وكړله تر هغه وجنگيده چې شهيد شو، په دى وخت كې براء رضى الله عنه انصارو ته مخ واړوه چې اى انصارو! داسې فكر مه كوئ چې تاسى به مدينى منورې ته لاړشى كه چېرې دلته د مسيلمۍ الكذاب لښكرو ماتې نه شي مدينه منوره كې به هم ورڅخه خلاص نه شى، په دى وخت كې د اسلام لښكرو يو ځل بيا د دښمن په ضد سخت جنگ پېل كړ چې په نتېجه كې د مسيلمۍ الكذاب په لښكرو كې درغ و غورځيده مسيلمۍ الكذاب د خپلو زرگونو عسكرو سره يو لوى باغ ته پناه يوړله چې ډير پنډ او لوړ ديوالونه يې درلودل او د باغ دروازه يې وتړله د باغ له ديوالونو څخه يې د اسلام په لښكرو گوزارونه كول چې مسلمانانو ته يې درانه زيانونه واړول بالاخره مسلمانان د نوموړي باغ له فتح كيدلو څخه پاتې راغلل په دى وخت كې براء بن مالك رضى الله عنه خپلو ملگرو ته وويل: ما په سپر كښينوى او سپر په نيزو پورته او د باغ منځ كې د باغ دروازى ته مې نژدې وغورځوئ يا به زه هلته شهيد شم او يا به د اسلام مجاهدينو ته د باغ دروازه خلاصه كړم

صحابو کرامو همداسي وکړل براء بن مالک رضی الله عنه يې په سپر کښينوه سپر يې په نيزو پورته او د زرگونو عسکرو منځ کې يې وغورځولو د باغ په منځ کې د براء بن مالک رضی الله عنه او مسيلمۃ الکذاب د عسکرو ترمنځ جگړه پېل شوه د کفارو څخه يې لس تنه ووژل يې شمېره يې ټپيان کړل بالاخره يې د باغ دروازه د اسلام د سپاهيانو لپاره خلاصه کړله د اسلام لښکرو د دروازی د خلاصيدو سره جوخت په باغ حمله پېل کړله چې د دواړو لښکرو ترمنځ د باغ په منځ کې ډير سخته نښته پېل شوه چې په نتېجه کې د مسيلمۃ الکذاب په شمول د هغه شل زره جنگيالي ووژل شول له دغی ورځې وروسته دغه باغ (حديقه الموت) يعنی د مرگ باغ ونومول شو د يادونې وړ ده چې په دغه جگړه کې د براء بن مالک رضی الله عنه بدن څه د پاسه اتيا ټپونه خوړلې ول چې الله تعالی ورته د ټولو ټپونو څخه روغ صحت ورکړه بيا يې په ډيرو جگړو کې گډون وکړ بالاخره د فارسي امپراطورۍ په ضد جهاد کې شهيد شو (۴۴۱:۴).

په پورتنۍ پېښه کې براء بن مالک رضی الله عنه وشو کولای چې د شجاعت په لرلو سره د ځمکې په سرد لوی طاغوتي عربي قوت جړلې له بيخه و باسي او د اسلام ډيوه چې د عربي جزيرې په زړه کې د مړه کيدو حالت کې وه د ابد لپاره له مړه کيدو څخه وژغوري

۲- داسلام ددين په رڼا کې ځينې غوره ټولنيز اخلاق

له غوره ټولنيزو اخلاقو څخه مراد هغه اخلاق دي چې دټولني دافرادو ترمنځ دمحبت ، نزدېکت ، او يووالي سبب گرځي ، اوددغو اخلاقو بنياد په دې ولاړ دی چې دټولني دافرادو سره داسې رويه وشي ، کومه چې انسان دخپل ځان لپاره غواړي ، انسان غواړي چې کله ورڅخه خطاء يا گناوشي چې عفو ورته وشي ، نو په کار ده چې پخپله هم نورو ته عفو وکړي ، انسان غواړي چې درواغ ورته ونه ويل شي ، او درواغ ورپور ونه تړل شي ، دغسې پخپله هم نه چا ته درواغ ووايي او نه چاپورې درواغ وتړي ، انسان غواړي چې ناموس ته يې څو ک په سپکه سترگه ونه گوري ، نو په کار داده چې په خپله هم دچاناموس ته په سپکه سترگه ونه گوري ، دې ته ورته بې شمېره چارې داسې دي چې انسان يې نه غواړي چې په ټولنه کې ورته ورسپړي ، نو اسلام له دغه انسان څخه غواړي چې په ټولنه کې دنورو انسانانو هم دغسې خيال وساتي ، دغې لوري ته زموږ سترلابنود موږ داسې متوجه کوي ، ((الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ)) . (۱۵:۳۴).

کامل مسلمان هغه څوک دی چې نور مسلمانان دهغه دژبې او لاس له ضرر څخه په امن وي .

همدارنگه اسلام زموږ څخه غواړي چې څه دخپل ځان لپاره خونبوی هغه بايد بل مسلمان لپاره خونې کړي ، او دغه غوښتنه يې موږ څخه دايمان په تقاضا کړې ده ، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمايلي دي : ((لَأَيُّمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ)) (۲۱ ، ۳۴) .

له تاسې څخه يو څوک تر هغې مؤمن کېدې نشي ترڅو چې کوم څه دخان پاره خونبوی دبل مسلمان لپاره يې خونې نه کړي .

اسلام زموږ څخه غواړي چې دېدی ځواب په بدی ورنه کړو ، په دې اړه الله تعالی فرمایي: ((وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (فصلت 34))

او ای پیغمبره ! نیکي او بدی یو شاتنه نه دي ته د بده مخنیوی په هغیگ نیکه سره وکړه چېگ هغه اېگره شگه وي ته به وکگوریگ چېگ له تا سره چېگ د چادشگمني لویگدلیگ وه هغه دیگ لکه صمیمی دوست کگرحگیگدلی دی . له دغو ټولنیزو اخلاقو څخه ځینی دنمونی په توگه ذکر کوو :

۱- خپل منځي مرسته او همکاري:

د خپل منځي مرستې او همکاري څخه مطلب دادی چې د ټولني افراد دنپکی په چارو یوبل سره مرسته او همکاري وکړي لکه په قرانکریم کې چې الله تعالی فرمایي: (وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ اِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (المائدة 2))

کوم کارونه چېگ د نیکه او خدای پالنیگ دي په هغو کشگیگ له تگولو سره مرسته وکړئ او کوم کارونه چېگ د کگناه او تیري وي په هغو کشگیگ د هیگچا ملاتؤ مه کوئ . له الله نه وویگریگائ ، د الله عذاب اېگر سخت دی . ایت کریمه خپل منځي مرسته او همکاري دیو اصل په څېر چې ټولو ټولنیزو مسائلو ته شاملېري بیانوي ، ددې ایت کریمه غوښتنه داده چې کله پر یو مسلمان کوم یا مصیبت راجي د ټولني نور افراد په هغې کې خپل ځان سهیم وگنبي ، داسې پرې ودردېري گویا چې په خپله ده ته دغه درد رسېدلی دی ، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دغه حالت دیو حدیث په ترڅ کې ډېر ښه روښانه کړی دی لکه چې فرمایي: ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ

وَتَرَاحُمَهُمْ وَتَعَاطَفَهُمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحَمَى) ((٤٤: ٤٢٨).

دمؤمنانو مثال په خپل منځي محبت، ترحم، او مهرباني کې د يو جسد په څېر دې کله چې په جسد کې پر يو غړي کوم تکليف راځي نو ټول اندامونه په بې خبرۍ او تبه کې ورسره شريک وي.

اسلام د يوې مسلمانې ټولنې له افرادو غواړي چې په خپل منځ کې داسې عاطفه او مهرباني ولري چې که له کوم يو څخه سهوه يا خطا وشي مقابل لوري بايد د انتقام اخستنې اراده ونه کړي بلکې د غفوي او بخښنې احساس ورسره وي. دامام شافعي (رح) په اړه نقل شوي دي چې هغه ډېر حلیم انسان ؤ، خلکو شرط ايښی ؤ که چا امام په قهر کې جازه به ورکول کېږي، همدې موخې ته درسېدا په تکل يو خياط ته چې کله امام د لباس د گنډلو لپاره رخت وروړ په خپل زړه کې وويل چې د جاييزې دگټلو چانس په لاس ورغلی دی، نو رخت يې ورته خراب کړ يو لستونۍ يې لوی او بل يې ورته تنگ وگنډلو، کله چې امام خپل لباس وليد نو سمدستي يې د خياط شکر په اداء کړه وې ويل: الله تعالی دې خياط ته خبر ورپه برخه کړي چې ډېرې ښې جامې يې راته گنډلي دي، يو لستونۍ يې راته پراخه گنډلې دي چې کتابونه پکې ږدم، او بل يې راته تنگ کړی ترڅو په ژمي کې يې څه هوا زما بدن ته داخله نه شي، په دې اساس خلک دهغه له قهرولو عاجز پاتې شول.

امام به په هر حالت کې هغه يو کار مثبت ارزيايي کاوه ترڅو په دې وسيله خپل نفس له قهر او غضب څخه وساتي.

دا يقيني ده که يو څوک د چا بد مثبت ارزيايي نه کړي حتما د مقابل لوري گنا يقيني کېږي (٧١، ٤٤-٤٢).

مسلمان له عفوي بخبني ، تېرېدني او صبر څخه کار اخلي، او دغه صفات د مسلمان له لور او اخلاقو څخه شمېرل کېږي.

الله تعالیٰ په قران کریم د مسلمان صفت داسې بیانوي ((وَالْكَافِرِينَ
الْغِيظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (آل
عمران 134)

غوسه خوري او د نورو لئا پاری بگشگي داسيگ نيکان خلک د خدای ايوگر
خوشگ دي

هر هغه مسلمان چې په ټولنيز ژوند کې له بنواخلاقو کارنه اخلي، که څه هم
لمونځ کوي، روژې نيسي، صدقې ورکوي، او داسې نورې نېکې چارې ترسره
کوي د قيامت په ورځ به د دغونېکوا عمالو هېڅ گټه ونه رسيږي، رسول الله
(صلى الله عليه وسلم) د دغې شخص انظو په داسې شکل وړاندې کړې دى:

" أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَّا دَرَهْمَ لَهُ وَلَا
مَتَاعَ فَقَالَ إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ
وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا
وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا
مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ قَنَيْتَ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أَخَذَ
مِنْ حَطَايَاهُمْ فَطَرَحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طَرِحَ فِي النَّارِ " (١٢، ٤٥٩).

تاسې پوهېږئ، چې مفلس څوک دى دوي ځواب ورکړ، هو په مور کې مفلس
هغه څوک وي چې نه درهم ولري نه مال، رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم)
و فرمايل زما دامت حقيقي مفلس هغه څوک دى چې د قيامت په ورځ به له ډېرو
نېکيو سره راشي لمونځونه، روژې به يې ډېر اداء کړي وي، زکاتونه او صدقې

به ډېرې ورکړې وي خو چاته به يې نسکښلې کړي وي، په چا پورې به يې تور تړلی وي دچا مال به يې (ناروا طريقه) خوړلی وي دچا وينه به يې تويه کړې وي، څوک به يې وهلی وي، نو دهغه نېکي به يو بل ته به ورکړل شي نو مخکې له دې چې جرمونه يې ختم شي نېکۍ يې ختمې شي، بيا به دمظلومينو گناهونه راواخېستل شي او پر هغه به وچول شي بالاخره اور ته به وغورزول شي.

۲- دمور او پلار حقوق پرځاي کول:

الله تعالی دمور او پلار سره احسان په ټولو مسلمانانو لازم کړی دی، او دزيات ارزښت لپاره يې دخپل عبادت سره سم دهغې غوښتنه کړې ده، الله تعالی فرمايي: وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تُنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (الإسراء 23) وَأَحْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا (الإسراء 24).

په ذکر شوی آیت کریمه کې الله تعالی دمور او پلار سره داحسان غوښتنه کړې ده، نه دعدل کولو، ځکه دعدل درجه له احسان څخه کمه ده، عدل دې ته ویل کېږي چې یو څوک له یو چا سره مثلي او متقابل تعامل وکړي، البته احسان دې ته ویل کېږي چې یو چا سره دورکړې متقابل تعامل ونه کړي، بلکې له اخستلو څخه ورکړه زیاته وي او داحسان په مقابل کې څه ونه غواړي.

ففيهما فجاهد:

رسول ڪريم (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ته يو سڀي راغي او د جهاد کولو اجازه يي تري غوڻسته ، هغه (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ورخه وپوڻستل چي مور او پلار دي ژوندي دي؟ هغه ورته وويل چي هو، وي فرمايل چي (ففيهما فجاهد)، يعني دمور او پلار په خدمت کي جهاد اجرا و ثواب ترلاسه کړه.

مور او پلار دي خوشحاله کړه:

په يو حديث کي رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يو سڀي دهجرت پرځاي دمور او پلار خوشحالولو ته هڅوي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ جِئْتُ أَبَايَ عَلَى الْهَجْرَةِ وَتَرَكْتُ أَبِي يَبْكِيَانِ فَقَالَ ارْجِعْ عَلَيْهِمَا فَأَضْحَكُهُمَا كَمَا أَبْكَيْتَهُمَا (٧٢، ٥٧).

عبداللہ بن عمرو روايت کوي چي رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ته يو سڀي راغي وي ويل چي زه راغلي يم چي په هجرت کولو تا سره بيعت وکرم، او مور او پلار مي په ٿرا پرېښودل، رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ورته وفرمايل چي ولاړشه هغوي چي دي څنگه په ٿرا پرېښي دي دغسې هغوي وځنډوه)

عبداللہ بن عمر (رضي الله تعالى عنه) يو سڀي وليده چي مور يي په شا کړي او دبپت الله طواف ورکوي، ابن عمر (رضي الله تعالى عنه) ته يي مخ ورواړاوه وي ويل ته خو ما گوري چي دمور حق مي اداء کړي؟ هغه (رضي الله تعالى عنه) ورته وويل: هېڅکله نه، ته به هغې په شا گرځولي او ستا دژوند امېد يي درلود، خو که ته يي په شا گرځوي دمرگ شېبې يي شمېري. ٢٢:٤٢

ديخوانيوصالحينو په ژوند کې دمور اوپلار سره داحسان ځيني بېلگي:

له عبدالله بن مسعود (رضي الله تعالى عنه) څخه دهغه مور يوه شپه اوبه وغوښتې ، اوبه يې چې ورته راوړې گوري چې مور يې ويده ده ، ترسحره دهغې سرته ولاړ و چې ترڅو پخپله راويښه شي او زما په راويښولو سره په تكليف نه شي ، اوکه ورڅخه ولاړ شي او بيا راويښه شي اوبه به وغواړي زه به نه اوسم.

ابن حسن تميمي (رح) لرم وليده غوښتل يې چې وې وژني ، خو سوري ته ننوت ، گوتو سره يې دسوري مخه بنده کړه ، لرم وچيچه ، چا ورته وويل چې ولې دې په خپل لاس دسوري مخه بندوله ؟ وې ويل وېرېدم که لرم راووخې مور به مې وچيچي. (۴۴:۲۲)

دپلار په نسبت دمور حق زيات دى:

حديث شريف کې راغلي دي: ((جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي قَالَ أُمَّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أُمَّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أُمَّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أُمَّكَ)) (۳۷ ، ۳۶۳).

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته يو صحابي راغى وې ويل: يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په خلكو کې په ما باندې دزيات احسان حقدار څوك دى؟ وې فرمايل: ستا مور، بيبي پوښتنه وكړه ، ورپسې څوك زيات حقدار دى؟ بيا يې وفرمايل: ستا مور، هغه سړي په درېيم ځل بيا وپوښتل چې بيا څوك؟ په درېيم ځل بيا هم رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل ستا

مور، چي په څلورم ځل يې پوښتنه وکړه رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وفرمايل: ستا پلار.

مور ځکه درې حقه لري چې خپل اولاد سره په دريو مواردو کې زيات زحمت او تکليف وباسي، چې دقرانکريم په دې کریمه کې ورته اشاره شوې ده: ((وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنًا عَلًى وَهْنٌ وَفَصَّالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ (لقمان 14)

۱- په خپته دگرځولو تکليف.

۲- د تولد پر مهال تکليف.

۳- د شپږو ورځو تکليف.

پلار يواځې د تربيت په برخه کې دا اولاد سره تکليف اوباسي نوځکه خود مور حق د پلار په نسبت پر اولادونو درې چنده دی. تاسره لويه سرمايه ده مه يې ضايع کوه:

رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فرمايلي دي: ((رَغِمَ أَنْفٌ ثُمَّ رَغِمَ أَنْفٌ ثُمَّ رَغِمَ أَنْفٌ قِيلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَوَيْهِ عِنْدَ الْكِبَرِ أَحَدَهُمَا أَوْ كِلَيْهِمَا فَلَمْ يَدْخُلِ الْجَنَّةَ)). (۴۴، ۳۹۵).

وقد أوصى رسول الله لمعاذ بن جبل.... وقال ولما تعقن والدَيْكَ وَإِنْ أَمْرَاكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ أَهْلِكَ وَمَالِكَ). (۷۳، ۵۳).

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) معاذ بن جبل (رضي الله تعالى عنه) ته وويل دمور او پلار نافرمانی مه کوه که څه هم هغوي تاته امر وکړي چې له کور وځه او مال دې پرېږده.

دپورتنیو نصوصو په رڼا کې دمور او پلار حقوق په لاندې څو شمېرو کې خلاصه کوو:

- ۱- له گنا څخه بغېر په ټولو چارو کې دمور او پلار خبره مننه.
- ۲- دمور او پلار احترام او خدمت کوه.
- ۳- دهغوي له خوښۍ پرته په سفر مه ځه.
- ۴- کله چې مور او پلار کور ته ننوځي دهغوي په احترام ودرېږه.
- ۵- له هغوي څخه مخکې په لاره مه ځه.
- ۶- په تروش تندي هغوي ته مه گوره ، که څه هم تاته دهغوي لخوا تکلیف رسېدلی وي.
- ۷- که هغوي تا ځان لوري ته غواړي بې له ځنډه هغوي ته حاضرېږه.
- ۸- په عاجزۍ او نرمۍ هغوي سره خبرې کوه.
- ۹- دهغوي په مخکې دهغوي له اجازې څخه بغېر خبرې مه کوه.
- ۱۰- دهغوي په مخکې زیاتې خبرې مه کوه.
- ۱۱- هغوي په نامه مه رابوله.
- ۱۲- دهغوي خبرې مه قطع کوه.
- ۱۳- هغوي ته دامر او نهی فرمانونه مه صادره. (چې دا کوه ، او دامه کوه)
- ۱۴- هغوي څخه شکایتونه مه کوه.
- ۱۵- پر هغوي باندې دزړه له کومې ترحم کوه.
- ۱۶- دزړه له کومې هغوي سره مینه او دوستي کوه ، دهغوي په خوښۍ خوښېږه او په خفگان یې خفه کېږه.
- ۱۷- دهغوي په ناوړه خبرو د خفگان احساس مه کوه.

- ۱۸- که څه هم د مور او پلار احترام ساتې بيا هم دهغوي له ازاره وپرېږه.
- ۱۹- په خپل مال کې هغوي له ځان سره شريک وگڼه.
- ۲۰- دهغوي دوستان خپل دوستان او دهغوي دبنمنان خپل دبنمنان گڼه.
- ۲۱- دزياتو مصروفياتو سره سره دمور او پلار دملاقات اوصحبت لپاره وخت وټاکه.
- ۲۲- کور څخه دتلو پر مهال له هغوي څخه اجازه او دعا غواړه.
- ۲۳- سحار او ماينام دهغوي لاسونه مچې کوه.
- ۲۴- دهغوي دابرو او عزت ساتنه کوه.
- ۲۵- څه چې درڅخه غواړي ورته حاضر وه يې.
- ۲۶- دژوند په چارو کې هغوي سره مشوره کوه.
- ۲۷- دهغوي په مخکې بې مورده خندا څخه ځان ساته.
- ۲۸- دالله تعالی په دربار کې تل دهغوي لپاره بخښنه غواړه.
- ۳۰- که هغوي ويده وي مزاحمت يې مه کوه.
- ۳۱- بنځې او اولادونو ته پر هغوي ترجيح مه ورکوه.
- ۳۲- له هغوي څخه مخکې په خوراک او څښاک پېل مه کوه.
- ۳۳- دهغوي په مخکې پښې مه غزوه مگر دهغوي په اجازه.
- ۳۴- له مرگ څخه وروسته دهغوي لپاره دمغفرت دعاگانې غواړه، او دهغوي لطفه صدقه ورکوه.
- ۳۵- له مرگ څخه وروسته دهغوي دقبر زيارت ته ورځه، او دهغوي دوستان پاله (۱۸-۱۵، ۲۲)

۳- خپلوي پالل:

تعريف:

د خپلوي پاللو (صلة الرحم) تعريف علماؤ دارنگه كړي دي: د نسب او خسرگني له طرفه خپلو خپلوانو سره نيكې كول هغوى باندې شفقت او رحم كول او د هغوى له حالاتو څخه ځان خبرول، صلة الرحم (خپلوي پالل) بلل كېږي. (۱۳۱:۲۷).

د خپلوي په پاللو اسلامي شريعت زيات تاكيد كړي دي، دمؤمن دايمان د كمال لپاره يو شرط گرځول شوى دى، گڼ شرعي نصوص مسلمانان د خپلوي پاللو ته هڅوي، نو ددې په خاطر چې د خپلوي پاللو پر ارزښت پوه شو نو رسول الله (ص) لارښوونې د خپل ژوند لپاره دلارې مثال گرځوو چې په دې اړه په لاندې توگه له ځينو احاديثو څخه يادونه كوو:

۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْقَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحْمَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ. (۳۷، ۴۳۷).

له ابې هريره نه روايت دى، چې نبي صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: څوك چې پر الله او اخرت ايمان لري خپل مېلمه دې وپالي او څوك چې پر الله او اخرت ايمان لري له خپلوانو سره دې خپلوي تينگه كړي او څوك چې پر الله او اخرت ايمان لري، يا دې دخبر خبره وكړي، يا دې چوپ وي.

۲- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ أَوْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ (((۳۲، ۲۲۸).

له انس(رضي الله تعالى عنه) نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلي دي: څوک چې په دې خشحالېږي چې رزق يې زيات او عمر يې اوږد شي، نو خپلوانو سره دې خپلوي ټينگه کړي.

۳- عَنْ سَمَاقِ بْنِ حَرْبٍ قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ النَّاسِ أَتْقَاهُمْ، وَأَمْرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ، وَأَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَأَوْصَلَهُمْ لِلرَّحِمِ.

له سماک بن حرب (رضي الله تعالى عنه) نه روايت دی، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلي دي: غوره په خلکو کې له نارواوو نه ځان ژغورونکي، په نېکو امرکوونکي، له بديو منع کوونکي او د خپلوئ ټينگوونکي دي.

۴- عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ أَمْرِنِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَبْعِ أَمْرَيْنِي بِحُبِّ الْمَسَاكِينِ وَالِدُّنُوِّ مِنْهُمْ وَأَمْرِنِي أَنْ أَنْظُرَ إِلَى مَنْ هُوَ دُونِي وَلَا أَنْظُرَ إِلَى مَنْ هُوَ قَوْفِي وَأَمْرِنِي أَنْ أَصِلَ الرَّحِمَ وَإِنْ أَدْبَرْتُ وَأَمْرِنِي أَنْ لَا أَسْأَلَ أَحَدًا شَيْئًا وَأَمْرِنِي أَنْ أَقُولَ بِالْحَقِّ وَإِنْ كَانَ مُرًّا وَأَمْرِنِي أَنْ لَا أَحَافَ فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمٍ وَأَمْرِنِي أَنْ أَكْثَرَ مِنْ قَوْلٍ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَإِنَّهُنَّ مِنْ كُنْزِ تَحْتِ الْعَرْشِ (((۵۵، ۴۱۳).

ابو ذر رضی اللہ تعالیٰ عنہ واپي زما دوست (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) راته په اوو شيانو وصيت كړی، ۱- چې مسكينانو سره مينه وساتم او خان ورسره نږدې كړم، ۲- او هغه چا ته نظر و كړم چې تر ما ټيټ دي. ۳- او هغه چا ته ونه گورم چې تر ما پورته دي، ۴- چې خپلوانو سره خپلوي و پالم كه څه هم جفا يې راسره وكړي، ۵- او له هېچا هېڅ شی ونه غواړم. ۲- او حقه خبره و كړم كه څه هم ډېره ترخه وي و دا چې (دلا حول ولاقوة الا بالله) ذكر زيات تر سره كړم، او د الله لپاره د هېڅ ملامت كوونكي له ملامتيا ونه ډار شم

۵- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: لَقِيتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَبَدَرْتُهُ فَأَخَذَتْ بِيَدِهِ، أَوْ بَدَرَنِي فَأَخَذَ بِيَدِي، فَقَالَ: "يَا عُقْبَةُ، أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَفْضَلِ أَخْلَاقِ أَهْلِ الدُّنْيَا، وَأَهْلِ الْآخِرَةِ؟ تَصِلُ مَنْ قَطَعَكَ، وَتُعْطِي مَنْ حَرَمَكَ، وَتَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَكَ، الَّذِي أَرَادَ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيَمَدَّ لَهُ فِي عُمُرِهِ فَلَيتَّقِ اللَّهَ، وَلِيَصِلْ ذَا رَحِمِهِ" (۲۰، ۲۳۳).

له عقبه بن عامر نه روایت دی، یوه ورځ زه له نبي صلی الله علیه وسلم سره مخامخ شوم، ما د هغه لاس راوینو او یا هغه (صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بېرته وکړه او زما لاس یې ونيو، راته یې وویل: ای عقبه ایا زه تا د دنیا او اخرت د خاوندانو په خورا ښو اخلاقو خبر نه کړم؟ بیا یې وفرمایل: له هغه چا سره د خپلوی پالل، چې هغوی یې پرېکوي او هغه چا ته ورکړه کول چې له تا یې منع کوي. هغه چا ته عفو کول چې له تا سره ظلم کوي، هغه کس چې غواړي په رزق کې یې پراخي راشي او عمر یې زیات شي، نو له الله (جل جلاله) څخه دې په رښتیني توگه ووبړېږي او خپلوي دې وپالي.

۷- رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني ڪري ڏهه: (لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ قَالَ سَفِيَانُ يُعْنِي قَاطِعَ رَحِمٍ) (۴۴، ۴۰۸).
 ژباړه: د خپلولي قطع ڪوونڪي جنت ته نه شي داخل ٿي، سفيان وويل له قاطع نه مراد د خپلولي غوڻوونڪي دي.

۸- نبي عليه السلام فرمايلى دي: (الرَّحِمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ مَنْ وَصَلَنِي وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَنِي قَطَعَهُ اللَّهُ) (۴۴، ۴۰۷).
 د قيامت په ورځ به خپلوى عرش پوري نښتي وي او داسي به وايي چا چي دنيا کي زه پاللم الله دي نن پري رحم وکري او چا چي دنيا کي نه پاللم الله تعالي دي له خپل رحم څخه پري کري.

۱۰- جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي ذَوِي أَرْحَامٍ أَصْلٌ وَيَقْطَعُونِي وَأَعْفُو وَيَظْلَمُونَ وَأَحْسَنُ وَيَسِيئُونَ أَفَأَكْفَأُهُمْ قَالَ لَا إِذَا تَشْرَكُونَ جَمِيعًا وَلَكِنْ خُذْ بِالْفَضْلِ وَصَلْهُمْ فَإِنَّهُ لَنْ يَزَالَ مَعَكَ ظَهِيرٌ مِنْ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَا كُنْتَ عَلَى ذَلِكَ ذَلِكَ). (۵۱، ۴۵۱).

يو سري رسول الله صلى الله عليه و سلم ته راغي او عرض يي ورته وکري چي زما خپلوان دي زه ورسره خپلو پالم خو هغوى راسره خپلوى نه پالي زه هغوى ته عفو ڪوم خو هغوى راباندي ظلم ڪوي ، زه هغوي سره ښه ڪوم خو هغوى راسره بد ڪوي ايا زه هم د هغوى سره د هغوى په خبر چلند وکرم؟ نو رسول الله صلى الله عليه و سلم ورته وفرمايل: ((نه ته د هغوى سره د هغوى په خبر چلند مه ڪوه چي په دي صورت کي به ٽول گناه کي شريڪ شئ ته غوره ڪارونه ڪوه او ددوى سره خپلوى پاله تر هغى پوري چي ته داسي ڪوي الهي مرسته به تا سره وي.

۱۲- قال رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرَّحْمَةَ لَا تَنْزِلُ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ قَاطِعٌ رَحِمٍ {٦٥، ٥٩}.

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايلي دي: په يقيني توگه پر هغه قوم باندي رحم نه راځي چې په هغوي کې خپلولي پرېکونکي وي.

۱۳- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ أَعْمَالَ بَنِي آدَمَ تُعْرَضُ كُلَّ خَمِيسٍ لِيَلَّةِ الْجُمُعَةِ فَلَا يُقْبَلُ عَمَلٌ قَاطِعٌ رَحِمٍ ((٥٤، ٤٢٧)).

ابوهريرة (رضي الله تعالى عنه) روايت کوي چې رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) څخه مې اورېدلي دي ((د انسانانو اعمال هره پنج شنبه د جمعې په شپه الله تعالى ته وړاندي کېږي په دې الله تعالى دهغه چا عملونه نه قبلوي چې دخپلوانو سره خپلولي پرېکوي))

۴- شفقت او ترحم:

د شفقت او ترحم تعريف علماؤ دارنگه کړي دی:

شفقت او رحم داسې لوړ عزتمند خلق (عادت) ته وايي چې خلک د اړو او محتاجو خلکو مرستی، مدد او فرياد رسې. ته هڅوي اړو خلکو ته گټه رسوي او ضرر ورڅخه دفع کوي. (٣٤:١٣٧).

اسلامي شريعت داسې بشري ټولنه جوړول غواړي چې هلته د ټولني هر غړي بايد د شفقت او رحم په لباس پوښل شوی وي د غريب د غربت علاج پکې نيول شوی وي هېڅ انسان ته د بل انسان له لوري ويره متوجه نه وي.

البته اسلام د شفقت او رحم لپاره ځانگړي اصول او مقررات وضع کړي دي په دې اساس که چېرې شفقت او رحم په خپل ځای کې استعمال نشي گنې ستونزې زيږوي د بيلگې په توگه د هر مجرم بخښل په دې منظور چې دا پرې

شفقت او رحم دې په ټولنه کې جرمونه زیاتوي په ټولنی شفقت او رحم دادې چې مجرمانو ته د شرعي سزا ورکولو په وسیله د جرائمو مخه ونیول شي (۱۳۷:۳۴).

له همدې امله چې الله تعالی په قرآنکریم کې فرمایلي دي: ﴿لَا يَجْرِمُونَكَ لَعْنَةُ آدَمَ الَّذِي أُخْرِجَ مِنْ الْجَنَّةِ وَالشَّيْطَانُ الْمُرِيدُ الْفَكْرَ﴾ (۱: البقرې سورت، آیت ۱۷۹).

ای د عقلونو خاوندانو! تاسې لره په قصاص کې ژوند دی. که چېرې په یوه انساني ټولنه کې د ټولنې د غړو ترمنځ شفقت او ترحم نه وي دغه ټولنه په حقیقت کې د وحشي حیواناتو په څنګل بدلېږي هغه په دی معنی چې زورور به کمزوري خوري او ځوروي به ئی د کمزورو حقوق به تالا وي هر سړی به یوازې او یوازې د خپلې خیتې په فکر کې وي او د ټولنې د نورو غړو به ورسره غم نه وي (۱۳۸:۳۴).

البته اوسني وخت کې د شفقت او رحم د نشتوالي له امله زمونږ د ټولنې همدا حال ګرځیدلې دی یو زور سړي ماته خپله قصه په ژرغوني او از داسې وکړله: (زما بښځه او زما او لادونه ټول زما په ضد یو شوي دي ماته وایې چې زور شوی یې اعصابو د کار پریښي دي د کور هر غړی سپکې او سپورې راته وایې راباندې شرمېږي زما په ټولو شتو یې قبضه کړېده ماباندې یې خپل کور سور اور ګرځولې دی) ګڼ شمېر شرعي دلائل د مسلمانانو څخه په ټینګه غوښتنه کوي چې باید هر مسلمان د شفقت او رحم په لباس پوښل شوی وي چې مونږ د ذکر شوو د لاملو څخه ځېني د بېلګې په توګه په لاندې ډول ذکر کوو:

۱- رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمایلي دي: (مَنْ لَّا يَرْحَمِ النَّاسَ لَّا يَرْحَمُهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ) (۲۵:۱۱).

څوک چې خلکو باندې رحم نه کوي داسې تن باندې الله تعالی رحم نه کوي.

۲- نبی کریم صلی الله عليه و سلم مهرباني کړې ده: الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّنَ فِي السَّمَاءِ (۱۴:۱۳).

ژباړه: تاسې په هغه چا رحم وکړئ چې ځمکې کې دې نو په تاسې به رحم وکړي هغه ذات چې آسمان کې دی.

اسلامي شريعت مسلمانان تنها په دی نه دی مکلف کړي چې په انسانانو شفقت او رحم وکړي بلکې په حیواناتو شفقت کول یې هم د مسلمانانو اهمه دنده ګرځولې ده چې په لاندې ډول ځېنې شرعي دلائل د بیلګې په توګه ذکر کو:

۱- رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمایلي دي: (يو سړی په يوې دښتې کې روان ؤ دیر تندى نیولې په دې وخت کې یې یو کوهي پیدا کړ کوهي ته ښکته شو او به یې وڅښلې کله چې له کوهي پورته شو یو سپی ګوري چې له ډېرې تندې لمده خاوره خوري له ځان سره یې وویل چې داسپى هم زما په څېر زیات تېرى شوی دی بیرته کوهي کې ښکته شو خپله موزه یې له اوبو ډکه کړله خپله خوله کې یې ونيوله او له کوهي پورته شو او سپی ته یې اوبه ورکړلې الله تعالی له دې سړي څخه خوښ شو او بخښنه یې ورته وکړله، صحابو کرامو عرض وکړ چې ای د الله تعالی رسوله! مونږ ته د څارویو سره د ښه کولو په لامل اجر او ثواب راکول کیږي؟

رسول الله صلی الله عليه و سلم و فرمایلي: هر ژوندی موجود سره د احسان کولو په وجه اجر درکول کیږي. (۲۳۷:۳۱).

۲- نبی کریم صلی الله عليه و سلم مهرباني کړې ده: (عَدَبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ لَمْ تُطْعِمَهَا وَلَمْ تُسْقِهَا وَلَمْ تُتْرِكْهَا تَأْكُلُ مِنْ حَشَائِشِ الْأَرْضِ) (۲۳۲:۳۱).

ژباړه: یوه ښځه له دی امله دوزخ کې واچول شوه چې پیشکه یې زنداني کړی وه نه یې ورته خواړه ورکول او نه یې پرېښودله چې د ځمکې حشرات او څښندې وخورې ترڅو چې همدی حال کې پیښو مړه شوه.

۳- د حیواناتو وژل د لوبو او عبثیاتو په منظور حرام دی ځکه چې رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي (مَنْ قَتَلَ عُصْفُورًا عَبَثًا عَجَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ يَا رَبِّ إِنَّ فُلَانًا قَتَلَنِي عَبَثًا وَلَمْ يَفْتُلْنِي لِمَنْفَعَةٍ) (۳۸:۳۰).

ژباړه: چنجه به د قیامت په ورځ الله تعالی ته شکایت وکړي چې فلانی تن زه بې ځایه او عبث و وژلم او د گټې اخستو په خاطر بې حلال کړی نه يم.

۴- حیوان د نښې ویشتلو لپاره حرام دی ځکه چې رسول الله صلی الله علیه و سلم لعنت کړی هغه چا باندې چې ژوندی موجود د نښې په توگه استعمالوي (۳۲۱:۷).

په یو انسان کې رحم څنگه پیدا کېږي؟

په یو انسان کې رحم نشته (زړه بې سخت دی) هغه ته په کار دي چې د یتیمانو په سرلاس راکاږي او مسکینانو ته ډوډۍ ورکړي، دغه مقصد ته په یو حدیث کې داسې اشاره شویده.

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَجُلًا شَكَاَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسْوَةَ قَلْبِهِ فَقَالَ لَهُ إِنَّ أَرَدْتَ تَلْيِينَ قَلْبِكَ فَأَطْعِمِ الْمَسْكِينِ وَأَمْسَحْ رَأْسَ الْيَتِيمِ) (۵۲، ۳۰۱).

یوسړي رسول الله (صلی الله علیه و سلم) ته دخپل زړه د سختوالي شکایت وکړ رسول الله (صلی الله علیه و اله و سلم) ورته په ځواب کې وفرمایل: که ته غواړې چې زړه دې نرم شي مسکین ته طعام (خوراک) ورکړه، او د یتیم په سرلاس راکاږه.

۵- د گاونډیو سره ښه سلوک کول:

اسلامي شریعت مسلمانانو باندې لازم کړي دي چې ټولو هغو خلکو سره ښه تعلقات او سلوک ولري چې په کور او کلی، کارو بار او سفر کې د سره شریک او نزدی وي، ځکه اسلام تل د ټولني د افرادو ترمنځ په عامه توگه، او د یوې کورنۍ د غړو، همسایگانو د کار او عمل د ملگرو ترمنځ په خاصه توگه د ښو

د (۲۷۱:۲۳) دي. شامل

۲- رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي... وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ. (۴۹:۴۵۷)

ژباړه: او څوک چې الله تعالى او د اخرت په ورځ ايمان لري د خپل گاونډي عزت
دي وکړي...

۳- عَنْ أَبِي شَرِيحٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَاللَّهِ لَا
يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهُ لَا يُؤْمِنُ قِيلَ وَمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ
الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَائِقَهُ (۳۷، ۴۳۳).

نبي صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي قسم په الله تعالى چې مؤمن نه دي قسم
په الله تعالى چې مؤمن نه دي قسم په الله تعالى چې مؤمن نه دي نو رسول الله
صلى الله عليه و سلم څخه پوښتنه وشوه چې څوک مؤمن نه دي؟ نبي صلى الله
عليه و سلم وفرمايل هغه څوک چې گاونډي يې د ضرر څخه په امن کې نه وي.

۴ - که يو څوک زيات لمونځونه تر سره کوي زياتې روژې نيسي خو په ژبه
خپلو گاونډيانو ته ضرر رسوي په دغه لمونځ او روژه نجات نه شي ميندلی په
حديث کې راغلي دي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ
فُلَانَةَ يُذَكِّرُ مِنْ كَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَصِيَامِهَا وَصَدَقَتِهَا غَيْرَ أَنَّهَا
تُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِيَ فِي النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ
فَإِنْ فُلَانَةَ يُذَكِّرُ مِنْ قَلَّةِ صِيَامِهَا وَصَدَقَتِهَا وَصَلَاتِهَا وَإِنَّهَا
تَصَدَّقُ بِالْأَثْوَارِ مِنَ الْأَقِطِ وَلَا تُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ
هِيَ فِي الْجَنَّةِ (مسند احمد، ۱۹ ج، ۳۴۱ ص).

ابو هريرة (رضي الله تعالى عنه) روايت كوي چې يو سړي نبي صلى الله عليه وسلم ته عرض وکړ چې فلانی بښه د ورځې روژه وي او ټوله شپه په عبادت تيروي خو گاونډيو سره بڼه سلوک نلري رسول الله ددی بښځې په هکله وفرمايل: نوموړې بښه دوزخۍ ده، ديوې بلې بښځې په هکله ورته وويل شو چې روژې صدقې او لمونځونه يې کم دي لږ څه کوچ په صدقه کې ورکوي البته گاونډيانو ته په ژبه ضرر نه رسوي وې فرمايل: دغه بښه به جنت کې وي. (۳۵:۳)

۵- مؤمن ته په کار دي چې دخپل ځان لپاره څه خوبوي دخپل گاونډي لپاره هم خوښ کړي، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په دې اړه موږ ته داسې لارښوونه کوي: ((وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُحِبَّ لِحَارِهِ أَوْ قَالَ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ)). (۴۱، ۱۵۹).

زما دې پر هغه ذات قسم وي چې زما روح دهغه په قبضه کې دی يو بنده تر هغه کامل مؤمن کېدی نشي تر څو چې کوم شی دخپل ځان لپاره خوبوي دخپل گاونډي يا ورور لپاره يې خوښ نه کړي.

۲- گاونډي ته ضرر رسوونکی، الله تعالى ته ضرر رسوونکی دی او گاونډي سره جنگ کوونکی الله تعالى سره جنگ کوونکی دی، زموږ ستر لارښود په دې اړه داسې فرمايي

((من آذى جاره فقد آذاني ومن آذاني فقد آذى الله، ومن حارب جاره فقد حاربنني ومن حاربنني فقد حارب الله.)) (۲۲، ۲۴۳).

چا چې خپل گاونډي ته ضرر ورساوه هغه ما ته ضرر ورساوه او چا چې ماته ضرر ورساوه هغه يقينا الله تعالى ته ضرر ورساوه، او چا چې خپل گاونډي سره

جنگ وکړ هغه ما سره جنگ وکړ او چاچې ما سره جنگ وکړ هغه يقينا الله تعالى سره جنگ وکړ.

۷- رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گاونډي ته ضرر رسوونکی په خپل مجلس کې نه پرېږدي راتلونکی حديث ددغې موضوع بڼه روښانه کوونکی دی:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ : حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزَاةٍ ، فَقَالَ : لَا يَصْحَبُنَا الْيَوْمَ مَنْ آذَى جَارَهُ ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ : أَنَا بُلْتُ فِي أَصْلِ حَائِطِ جَارِي ؟ فَقَالَ : لَا تَصْحَبُنَا الْيَوْمَ) . (٢٢ ، ٢٤٣) .

عبدالله بن عمر (رضي الله تعالى عنه) څخه روايت دی چې يوه ورځ رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) په يوه غزا کې ووت، وې ويل: نن ورځ دې هغه څوک زموږ سره ملگرتيا نه کوي چې خپل گاونډي ته يې ضرر رسولى وي، يو سړي وويل، ما دخپل گاونډي ددېوال بېخ ته متيازې کړې وې، وې فرمايل: نن موږ سره ملگرتيا مه کوه.

۸- هغه مؤمن چې په خپله په مړه خېټه وېده کېږي او گاونډي يې وږى وي کامل مؤمن نه دی رسول الله (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) په دې اړه داسې فرمايې: ((لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالَّذِي يَشْبَعُ وَجَارَهُ جَائِعٌ)) . (٥٨ ، ٣٠٠) .

هغه مؤمن نه دی چې په خپله په مړه خېټه ويده کېږي او گاونډي يې وږى وي.
د گاونډيانو حقوق کوم دي؟
لاندي حديث دغو حقوق په داسې توگه ذکر کوي:

عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا حَقُّ جَارِي عَلَيَّ؟، قَالَ: "إِنْ مَرَضَ عُدَّتُهُ، وَإِنْ مَاتَ شَيَّعْتُهُ، وَإِنْ اسْتَفْرَضَكَ أَفْرَضْتُهُ، وَإِنْ أَعْوَرَ سَتَرْتُهُ، وَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ هَنَأْتُهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ عَزَيْتُهُ، وَلَا تَرَفَعُ بِنَاءُكَ فَوْقَ بِنَائِهِ فَتَسُدَّ عَلَيْهِ الرِّيحَ، وَلَا تُؤْذِهِ بِرِيحٍ قَدْرِكَ إِلَّا أَنْ تَعْرِفَ لَهُ مِنْهَا". (٢٢، ٢٤٣).

بهز بن حکیم له خپل پلار او هغه له خپل نیکه نه روایت کوي چې ما له رسول الله (صلی الله علیه واله وسلم) څخه پوښتنه وکړه چې ګاونډي پر ما څه حق لري؟ وې فرمایل: چې رنځور شي پوښتنې ته ورشي، او که وفات شي جنازه یې وکړې او بیا یې تر قبره ورسوې او که پور درڅخه وغواړي پور ورکړې، او که دهغه عورت لوڅ شي (کوم عیب پکې وګورې) ته یې پټه کړې، او که کوم خپل ورته ورسېږي پرې خوشحاله شي او مبارکې ته ورشي، او که غم ورته ورسېږي پوښتنې ته ورشي، خپله ابادي دهغه له ابادي مه پورته کوه، چې باد پر هغه بند کړې، دخپلې کټوې په بوي باندې هغه ته زیان مه رسوه مګر دا چې دهغه برخه پکې وکړې.

د ګاونډیانو ډولونه:

ګاونډیان په دريو ډولونو ويشل شوي دي ځېنې يې يو حق لري، ځېنې يې دوه حقونه لري او ځېنې يې درى حقونه لري هغه چې يو حق لري هغه کافر ګاونډى دى چې يواځې د ګاونډيتوب حق لري هغه چې دوه حقونه لري هغه مسلمان ګاونډى دى چې يو د مسلمانۍ حق او بل د ګاونډيتوب حق لري او هغه چې درى حقونه لري هغه مسلمان ګاونډى دي چې سړى ورسره دخپلولۍ رسته لري يو د مسلمانۍ حق دوهم د ګاونډيتوب حق او دريم دخپلولۍ حق (١٢٤:٣٥).

يعني بنه گاونڊيتوب يوازې د مسلمان گاونڊي حق نه دی بلڪې كافر گاونډي سره بنه گاونڊيتوب د اسلامي شريعت غوښتنه ده لكه چې روايت شوې دى چې ابن عمر رضی اللہ عنہ به كله خپل كور كې پسه حلال كړ نو له خپلې كورنۍ څخه به يې پوښتنه كوله چې ايا زما يهودي گاونډي ته موغوبنه ليرلې او كنه؟ (۱۲:۷۴)

۷- د مسلمان دعزت او ابرو ساتنه:

مسلمانان په خپلو كې وروڼه دي، بايد پر خوښۍ يې خوښ او پر خفگان يې خفه شي له همدې لامله اسلام هغه چارې حرامې گرځولي دي چې د مسلمانانو ترمنځ دلرې والي او خفگان لامل گرځي او پر هغو چارو يې تاكيد كړى دى چې د مسلمانانو ترمنځ د مينې محبت او نږدېوالي لامل گرځي، نو كله چې له يو مسلمان څخه داسې يوه گنا صادرېږي چې زيان يې نورې ټولنې ته خپرېږي، او دهغه شخصي گنا وي د اسلام غوښتنه داده چې پر دغه شخص باندې پرده واچول شي، په پټه توگه پوه كړاى شي او دهغه له رسوا كولو څخه ډډه وشي، د دوو جهانو سردار محمد مصطفى (صلى الله عليه واله وسلم) په دې هكله خپل امت ته داسې لارښوونې كوي: وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (۳۲، ۳۰۹).

او چاچې پر يو مسلمان باندې پرده واچوله په دنيا او اخرت كې به الله تعالى پر هغه باندې پردي واچوي.

او په يو بل مورد كې داسې فرمايي: «لَا يَرَى امْرُؤٌ مِنْ أَخِيهِ عَوْرَةً، قَيْسَتْرُهَا عَلَيْهِ؛ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ» (۵۷، ۲۵۴).

که مؤمن په خپل مسلمان ورور کې يو عبې گوري او بيا پر هغه پرده واچوي (په خلکو کې بې رسوا نه کړي) الله تعالى به هغه جنت ته داخل کړي. دمسلمان ورور رسوا کول (شرمول) دخپل ځان رسوا کول دي، په دې هکله رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) داسې لارښوونه کوي:

((يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بَلْسَانَهُ وَلَمْ يَدْخُلْ الْإِيمَانَ قَلْبَهُ لَا تَعْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعْ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعْ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ)) (٤٦، ٢٣).

ای هغو خلکو چې په ژبه دایمان نعرې وهی او زړونو ته مو ایمان نه دی ښکته شوی، دمسلمانانو غېبته مه کوئ، او مه دهغوي پټ عبېونه راسپړئ، یقینا څوک چې دمسلمان پټو عبېونو پسې ددې لپاره گرځي چې هغه وشرموي، په خپل کور کې به یې الله تعالی رسوا کړي.

دا او دې ته ورته بې شمېره احادیث په دې هکله راغلي دي ترڅو مسلمان ددغو لارښوونو په رڼا کې دداسې اخلاقو څښتن وگرځي چې دنورو دسپکاوي لامل نه شي.

٨- مېلمه پالنه:

د اسلامي شریعت گڼ احکام په دې ولاړ دي چې د مسلمانانو ترمنځ مینه او محبت رامینځته کړي او دهغوی ترمنځ د انشقاق او بې اتفاقی مخه ونیسي، چې په دې لړ کې مېلمه پالنه اسلامي شریعت په مسلمانانو کې سنت مؤکد گرځولې او هر مسلمان یې دې ته هڅولې چې دخپل مېلمه اکرام او عزت وکړي

ددرېيم فصل دمراجعو فهرست

- ۱-قرانکريم
- ۲-ابن الاثير، كال ۱۹۰۸م، اسد الغابة في معرفة الصحابه، پنځم ټوك، طبعه: دار احياء التراث العربي-بيروت-لبنان.
- ۳-ابن حنبل: احمد، مسند احمد، څلورم ټوك، طبعه: دارالفكر-بيروت-لبنان
- ۴-ابن سعد: محمد، الطبقات الكبرى، درېيم ټوك، طبعه: دارالتحرير للطباعة والنشر الالرياض-السعودية.
- ۵-ابن القيم: شمس الدين ابي عبدالله، كال: ۱۴۳۰ هـ - ۲۰۰۹ م، المجموع القيم من كلام ابن القيم، لومړی ټوك، طبعه: دار طيب للنشر والتوزيع-الالرياض-السعودية.
- ۶-ابن كثير: اسمعيل بن عمر. تفسير القرآن العظيم. څلورم ټوك. طبعه: دار السلام-الالرياض-السعودية.
- ۷-ابو داود: سليمان بن اشعث. سنن ابي داود، كال: ۱۳۱۲هـ ق، دويم ټوك طبعه: خبير گروپ آف كمپنيز-پيښور-پاكستان.
- ۸-اصفهانى: الراغب ابو القاسم الحسين بن محمد، المفردات في غريب القرآن، طبعه: دارالمعرفة.
- ۹-اصفهانى: الراغب ابو القاسم الحسين بن محمد، الذريعة الى مكارم الاخلاق، طبعه: دارالمعرفة.
- ۱۰-اصلاحي: محمد يوسف، كال: ۱۴۲۹هـ ق، په اسلام کې د ژوندانه آداب، طبعه پيغام خپرونډوى مركز-پيښور-پاكستان.
- ۱۱-البخاري: محمد بن اسمعيل، كال: ۱۳۵۷هـ ش، صحيح البخاري، لومړی ټوك، طبعه: نعماني كتب خانہ پيښور-پاكستان.
- ۱۲-البيهقي: ابو بكر، كال ۱۴۲۲هـ ق، السنن الكبرى، پنځم ټوك، طبعه مكتبه الرشد للنشر والتوزيع-الرياض-السعودية.
- ۱۳-الترمذي: محمد بن عيسى، سنن الترمذي، لومړی ټوك طبعه: مكتبة حقايقية پيښور-پاكستان.
- ۱۴-الجزائري: ابو بكر جابر، كال: ۱۴۱۰هـ ق-۱۹۹۰م، منهاج المسلم، طبعه: دارالشروق للنشر و التوزيع والطباعة-جده-السعودية.

د اسلام اخلاقي نظام

170

- ١٥-الحاكم: محمد بن عبد الله ابو عبد الله، المستدرک على الصحیحین، خلورم ٲوک، طبعه: دارالکتب العلمیه - بیروت - لبنان.
- ١٦-سمرقندی: ابو الیث نصر بن محمد بن احمد، تنبیه الغافلین، طبعه: مکتبه الكتاب والسنة - پینور - پاکستان.
- ١٧-سمرقندی: ابو الیث نصر بن محمد بن ابراهیم، بستان العارفین طبعه: مکتبه الكتاب والسنة.
- ١٨-الصنعانی: محمد بن اسمعیل، کال: ١٤٠٧ هـ ق- ١٩٨٧ م، سبل السلام، خلورم ٲوک، طبعه: دارالكتاب العربي - بیروت - لبنان.
- ١٩-الطبرانی: ابو القاسم سلیمان بن احمد، کال ١٤١٥ ق، المعجم الاوسط، دویم ٲوک طبعه: دارالحرمین - قاهره.
- ٢٠-الطبري: تفسیر الطبري، نهم ٲوک، طبعه: دارالفکر - بیروت - لبنان.
- ٢١-الطحان: مصطفى محمد، کال: ١٩٩٥ م، شخصیه المسلم المعاصر، طبعه: المركز العالمی للكتاب الاسلامي - الکویت.
- ٢٢-العنبري: خالد بن علي بن محمد، الاخلاق الضایعة، طبعه: مرکز ترجمة التراث الاسلامي - پینور - پاکستان.
- ٢٣-العبيد: عبدالرحمن بن عبدالکریم، کال : ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٤ م، اصول المنهج الاسلامي، طبعه: مطابع الفرزدق التجاریه - الرياض - السعودیه.
- ٢٤-الغزالي : محمد بن محمد بن احمد، کال ١٣٨٥ هـ ش خلق المسلم. طبعه: مکتبه حقانیه - پینور - پاکستان.
- ٢٥-الغزالي: محمد بن محمد بن احمد، احیاء علوم الدین، طبعه: دارالفکر - بیروت - لبنان.
- ٢٦-لویس: معلوف، المنجد، طبعه دارالفکر - بیروت - لبنان.
- ملا علی قاری، مرقة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح، نهم ٲوک طبعه: مکتبه رشیدیه - بلوچستان - پاکستان.
- ٢٧-المنذري: زکي الدین عبدالعظیم بن عبدالقوي، الترغیب والترهیب. دریم ٲوک، طبعه: داراحیاء التراث العربي - بیروت - لبنان.
- ٢٨-مودودي: ابو الاعلی، کال ١٤٠٥ هـ ق- ١٩٨٥ م، تفهیم القرآن، شپرم ٲوک، طبعه: ادارة احیاء العلوم - پینور، پاکستان.
- ٢٩-النسائي: احمد بن شعيب، سنن النسائي، دویم ٲوک، طبعه: خبير گروپ آف کمپنيز - پینور - پاکستان.

داسلام اخلاقي نظام

171

- ۳۰- النيسابوري: مسلم بن حجاج ابو الحسين، كال: ۱۳۴۹ھ ش، الجامع الصحيح مسلم، دويم ٽوك طبعه: خيبر گروپ اف ڪمپنيز پبليشرز پاڪستان.
النووي: يحيى بن شرف، كال ۱۴۱۸ھ - ۱۹۹۸ م، الرياض الصالحين، طبعه: المكتبة الاسلامي - بيروت - لبنان.
- ۳۱- النووي: يحيى بن شرف، شرح الاربعين للنووي، طبعه: دارالكتاب العربي.
- ۳۲- هاشم محمد، كال ۱۴۱۴ھ ق- ۱۹۹۳ م، ضوابط السلوك والمنجيات، طبعه: مكتبة دارالسالم للنشر والتوزيع - السعودية.
- ۳۳- الهيثمي: نورالدين على بن ابي بكر، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، اتم ٽوك، طبعه: دارالفكر - بيروت لبنان.
- ۳۴- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۳۵- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ٧ ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۳۶- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ۸ ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۳۷- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ۱۸ ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۳۸- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ۱۹ ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۳۹- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ۲۰ ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۴۰- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخاري بن مغيره، ۲۲ ٽوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۴۱- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۱ ٽوك، دار الجيل بيروت
- ۴۲- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۲ ٽوك، دار الجيل بيروت
- ۴۳- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۹ ٽوك، دار الجيل بيروت

- ٤٤- النيسابوري ، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري ، صحيح مسلم ، ١٢ ٽوڪ ، دار الجليل بيروت
- ٤٥- النيسابوري ، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري ، صحيح مسلم ، ١٤ ٽوڪ ، دار الجليل بيروت
- ٤٦- السجستاني ، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي ، سنن أبي داود ، ١٣ ٽوڪ ، طبعه، دار الفكر
- ٤٧- الترمذي ، محمد بن عيسى أبو عيسى السلمي ، الجامع الصحيح سنن الترمذي ٧ ٽوڪ ، طبعه: دار إحياء التراث العربي - بيروت
- ٤٨- الترمذي ، محمد بن عيسى أبو عيسى السلمي ، الجامع الصحيح سنن الترمذي ٧ ٽوڪ ، طبعه: دار إحياء التراث العربي - بيروت
- ٤٩- ابو عبد الله مالك بن انس ، الموطاء ، ٥ ٽوڪ. طبعه دار احياء التراث العربي - مصر.
- ٥٠- ابو عبد الله مالك بن انس ، الموطاء ، ٣ ٽوڪ. طبعه دار احياء التراث العربي - مصر.
- ٥١- ابن حنبل: احمد ، مسند احمد ١٣ ، ٽوڪ. طبعه: دار الفكر-بيروت-لبنان.
- ٥٢- ابن حنبل: احمد ، مسند احمد ، ١٥ ٽوڪ. طبعه: دار الفكر-بيروت-لبنان.
- ٥٣- ابن حنبل: احمد ، مسند احمد ، ١٩ ٽوڪ. طبعه: دار الفكر-بيروت-لبنان.
- ٥٤- ابن حنبل: احمد ، مسند احمد ، ٢٠ ٽوڪ. طبعه: دار الفكر-بيروت-لبنان.
- ٥٥- ابن حنبل: احمد ، مسند احمد ، ٤٣ ٽوڪ. طبعه: دار الفكر-بيروت-لبنان.
- ٥٦- ابن حنبل: احمد ، مسند احمد ، ٤٦ ٽوڪ. طبعه: دار الفكر-بيروت-لبنان.
- ٥٧- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ٤ ٽوڪ ، طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٥٨- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ١٠ ٽوڪ ، طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٥٩- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ١١ ٽوڪ ، طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٦٠- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ١٢ ٽوڪ ، طبعه القاهرة دارالحرمين.
- ٦١- الطبراني ، ابوالقاسم سليمان بن احمد بن ايوب ، المعجم الكبير ، ١٩ ٽوڪ ، طبعه القاهرة دارالحرمين.

- ٢٢- القادري، علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان. كنز العمال في سنن الأقبوال والأفعال، ٢، تيوك طبعه: مؤسسة الرسالة.
- ٢٣- البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين، شعب الإيمان ١ تيوك، طبعه: المكتب الإسلامي، دار عمار - بيروت، عمان
- ٢٤- البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين، شعب الإيمان ١٢ تيوك، طبعه: المكتب الإسلامي، دار عمار - بيروت، عمان
- ٢٥- الصنعاني: محمد بن اسمعيل، كال: ١٤٠٧ هـ ق- ١٩٨٧ م، سبل السلام، ٧ تيوك، طبعه: دار الكتاب العربي - بيروت - لبنان.
- ٢٦- عرفة، منير، وبالوالدين احسانا، المكتبة الشاملة
- ٢٧- ابن أبي شيبه، أبو بكر عبد الله بن محمد الكوفي، المصنف في الأحاديث والآثار ٨ تيوك، مكتبة الرشد - الرياض
- ٢٨- القزويني: ابن ماجه محمد بن يزيد، سنن ابن ماجه، دولسم تيوك، مطبعه: مكتبة العلميه- بيروت-لبنان.
- ٢٩- المقدسي، الامام احمد بن محمد، مختصر منهاج القاصدين، طبعه، المكتب الاسلامي بيروت.
- ٧٠- الباني: محمد ناصر الدين بن نوح، صحيح الادب المفرد، طبعه: دارالصدق.
- ٧١- الصيدلي، د، جمال محمد الزكي، (انما بعثت لاتمم مكارم الاخلاق.
- ٧٢- السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ٧ تيوك، طبعه، دار الفكر
- ٧٣- ابن حنبل: احمد، مسند احمد، ٤٥ تيوك. طبعه: دار الفكر - بيروت - لبنان.

خلورم فصل

٢- ناوره (بد) اخلاق

د اسلام د دين په رڼا كې د ځينو ناوړه (بدو) اخلاقو بېلگې

۱- غيبت

۲- دروغ ويل

۳- نمامت

۴- رياء كاري

۵- كبر

۶- د ناز او نخرو تگ

۷- حسد

۸- غصه

۹- تجسس

۱۰- بدگماني

ناوړه (بد) اخلاق

ناوړه اخلاق بې شمېره دنيوي او اخروي بدبختۍ زېږوي همدا لامل دی چې اسلامي شريعت په بېلا بېلو طريقو په ډېر تاكيد سره مسلمانان د پته هڅولي

چې ځانونه له ناوړو اخلاقو څخه لرې وساتي په دغه فصل کې د اسلامي شريعت له نظره ځينې ناوړه اخلاق په لاندې ډول ذکر کېږي:

۱- غيبت:

الف: د غيبت تعريف:

د غيبت تعريف په راتلونکي حديث شريف کې داسې بيان شوی دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَدْرُونَ مَا الْغَيْبَةُ قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ ذَكَرْتُ أَحَاكَ بِمَا يَكْرَهُ قِيلَ أَقْرَأَيْتَ إِنْ كَانَ فِي أَخِي مَا أَقُولُ قَالَ إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ اغْتَابْتَهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهْتَهُ).

(۲۸، ۴۷۲).

ابوهريره روايت کوي چې رسول الله صلی الله عليه و سلم صحابو کرامو څخه وپوښتل: آیا تاسې غيبت پېژنئ؟ صحابو کرامو عرض وکړ، چې د غيبت په تعريف الله تعالی او د هغه رسول ښه پوهیږي. نو رسول الله صلی الله عليه و سلم ورته غيبت په دې الفاظو سره تعريف کړ: د يو مسلمان ورور په غياب کې هغه پسې داسې خبره کول چې هغه يې بده گڼي، دې ته غيبت وايي، يو صحابي عرض وکړ، چې يا رسول الله صلی الله عليه و سلم که چېرې د مسلمان په اړه چې څه وایم هغه پکې موجود وي نو دا هم غيبت دی؟

نبي صلی الله عليه و سلم ورته وفرمايل: که چېرې ذکر شوی عيب پکې موجود وي دې ته غيبت وايي او که چېرې پکې موجود نه وي دې ته بهتان وايي. البته بهتان له غيبت څخه لويه گناه ده.

د غيبت اضرار او ناوړه پایلې:

عليه السلام راته وويل چې دې خلکو دنيا کې غيبت کاوه او د خلکو بې عزتي بې کوله

۳- په يو حديث کې عايشة (رضي الله تعالى عنه) د غيبت په اړه خپله قصه په داسې الفاظو بيانوي: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّ صَفِيَّةَ امْرَأَةً، فَقَالَتْ بِيَدِهَا: أَيُّ: إِنَّهَا قَصِيرَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَقَدْ مَزَجْتِيهَا بِكَلِمَةٍ لَوْ مَزَجْتَ بِهَا الْبَحْرَ لَمَزَجَتْهُ ((. (٤٤، ١٣٤).

ما رسول الله صلى الله عليه و سلم ته د صفيه رضی الله عنها په اړه وويل چې قد بې لنډ دی يعنې (غيبت بې وکړ) رسول الله صلى الله عليه و سلم راته وفرمايل: تا داسې خرابه خبره وکړله چې که د بحر اوبو سره گډه شي د بحر ټولې اوبه به خرابې کړي.

هغه ځايونه چې غيبت کول په کې جواز لري:

شپږو شرعي مقصدونو لپاره غيبت کول جواز لري چې په لاندې ډول ذکر کېږي (٥٢٨-٥٢٥:٢٠).

اول: دا چې مظلوم د ظالم له لاسه داسې چاته شکايت وکړي چې د ظلم څخه بې خلاصوي.

دوهم: دا چې يو څوک چا کې د شريعت څخه مخالف کار وگوري نو دا کار داسې سپری ته په گوته کوي چې دا قوت او قدرت لري چې ذکر شوی بد کار څخه منع کړي.

درېم: دا چې د استفتاء لپاره وي هغه داسې چې يو چاته ورځي او ورته وايي چې فلاني سپری ما سره داسې چلند کړي دي، آيا هغه ما سره د داسې چلند کولو حق درلوده او که نه؟ زه ورسره څه وکړم؟ غوره خبره دا ده چې په پورتنۍ صورت

کې يې نوم وانه خستل شي او داسې وويل شي چې: که چېرې يو څوک د چا سره داسې چلند وکړي نو هغه سره بايد شرعاً څنگه معامله وشي؟

څلورم: دا چې يو تن کې کوم عيب موجود وي د دې په خاطر بل څوک ورباندې خبر وي چې له شر څخه يې وژغورل شي چې البته د دې گڼ صورتونه دي چې د هغو له جملې څخه يو دا دی چې څوک غواړي د چا سره نښېني وکړي نو جانب مقابل د دې د کړو وړو څخه خبر وي ترڅو په راتلونکي کې د دوی ترمنځ د شر مخه نيول شوي وي.

پنځم: دا چې يو څوک بڼکاره گناه کوي نو د داسې سړی د بڼکاره گناه يادونه جواز لري.

شپږم: دا چې يو عيب د چا نوم گرځيدلی وي لکه گود، روند، کون او داسې نور څوک له ذکر شوي نوم پرته نوموړی شخص په بل نوم خلکو پېژنده بيا د گود، روند او کون ويل ورته جواز نه لري البته د پورتنیو شپږو صورتونو جواز په صحيحو احاديثو سره ثابت دي.

د غيبت کوونکي د توبې څرنگوالی:

د غيبت کوونکي د توبې په هکله علماء دوه ډلې شوي دي يوه ډله علماء وايي چې د غيبت کوونکي توبه دا ده چې په خپل کړي غيبت پښيماڼه وي او راتلونکي کې د غيبت کولو څخه ځان وساتي خو بله ډله علماء وايي چې د ذکر شوو دوو نقطو ترڅنگ دريمه نقطه هم بايد په نظر کې ونيول شي هغه دا چې د چا غيبت يې کړې وي له هغه څخه د غيبت کولو بخښنه وغواړي، البته غوره نظر دا دی چې که غيبت هغه چا ته ور رسيدلې وي چې غيبت يې شوی دی نو د

هغه څخه د بخښنه و غواړي خو که غيبت نه وي ورسيدلې بخښنه دی ورڅخه نه غواړي (۱۳: ۸۹).

۲- دروغ وويل:

اسلامي شريعت د مسلمانانو څخه غواړي چې خپل ټول ژوند په حق او حقيقت ودروي، له حق پرته بل څه ونه وايي او له حق پرته په بل څه عمل ونه کړي چې په دې ترتيب يې حق د انساني خلقت د اساساتو څخه مهم اساس ګرځولې دی، ډېرې بدبختۍ چې انسانان ورسره نن ورځ لاس وګريوان دي اصلي علت يې دا دی چې انسانانو پورتنې مهم اسلامي اصل هير کړی دی (۱۲: ۵۲).

په دی اساس کوم ارزښت چې اسلامي شريعت حق وويلو ته ورکړې دی که کوم مسلمان ورڅخه ځان لری او درواغو وويلو ته لاس اوږد کړی داسې مسلمان د حقيقي مسلمانانو له ډلې څخه وتلې ګڼي لکه چې په دې هکله حديث شريف کې راځي چې رسول الله صلی الله عليه و سلم څخه پوښتنه وشوه. قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّكُونُ الْمُؤْمِنُ جَبَانًا فَقَالَ نَعَمْ فَقِيلَ لَهُ أَيُّكُونُ الْمُؤْمِنُ بَخِيلًا فَقَالَ نَعَمْ فَقِيلَ لَهُ أَيُّكُونُ الْمُؤْمِنُ كَذَابًا فَقَالَ لَا ((۲۵، ۱۳۱)).

ژباړه: آیا مؤمن ډارن کېدې شي؟ رسول الله صلی الله عليه و سلم وفرمايل: هو، بيا پوښتنه ترې وشوه چې آیا کېدلی شي يو مؤمن بخیل وي؟ نبي صلی الله عليه و سلم وفرمايل هو، بيا ورته وويل شو چې آیا کېدلی شي يو مؤمن دروغجن وي؟ رسول الله صلی الله عليه و سلم وفرمايل نه نشي کېدلی.

د پورتنې حديث شريف مطلب دا نه دی چې بخل او د کافرو سره د جنګيدلو نه ويره کوچنۍ ګناه ده بلکې مراد ترې دا دی چې کله کله د بخل او ويري لپاره

((الكذب لا يصلح الا في ثلاث في الحرب لان الحرب خدعة والرجل يصلح به بين اثنين و حديث الرجل امرأته و حديث المرأة زوجها) (۳۲۵:۲۲).

ژباړه: دروغ ويل پرته له دغو دريو ځايونو نورو ځايونو کې جواز نه لري: کافرو سره جنگ کې ځکه چې جنگ دوکه کول دي، په هغه ځای کې چې يو څوک د دوو تنو ترمنځ روغه جوړه راولي او هغه ځای کې چې ميره خپلې بنځې سره يا بنځه خپل ميره سره پرې روغه جوړه برابر وي.

۳- شیطانت (نمیمة):

شیطانت (نمیمة) دې ته وايي چې يو څوک د دوو تنو ترمنځ گڼي راگرځي د يوه جانب خبری بل جانب ته رسوي ترڅو په دې وسيله د جانيينو ترمنځ شر او فتني راپيدا کړي (۱۴۸:۱۵).

اسلامي شريعت د فرد، کورنۍ او ټولني لپاره اتفاق، سوکاله او ارامه ژوند جوړول غواړي خو شيطان سړی (نمام) په يوه لحظه کې د کورنۍ او ټولني وحدت له منځه وړي او هغوی د هلاکت کندي ته غورځوي په همدې لامل دا خبره ډېره مشهور ده چې د نمام عمل د شيطان د عمل څخه ډېر خطرناک دی ځکه چې شيطان خلک د تباهي کندي ته په وسوسو سره غورځوي خو نمام مستقيماً سړی له لاسه نيسي او د هلاکت کنده کې يې اچوي (۹۱:۱۳).

گڼ شرعي دلايل مسلمانان د شیطانت څخه منع کوي چې د هغو له جملې څخه يو حديث شريف د بېلگې په توگه په لاندې ډول ذکر کوو:

رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني کړی: (لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ) (۳۲۵، ۴۵).

ژباړه: جنت ته نام (شیطان شخص) نه شي داخلېدلی.

۴- ریاء کاری:

د ریاء تعریف علماؤ دارنگه کړی دی: (ارادة العباد بطاعة المعبود عزوجل للحصول على الحظوة بينهم والمنزلة في قلوبهم) (۲۴۳:۱۵).

ژباړه: ریاء دې ته وايي چې د الله تعالی د عبادت پر مهال بنده گان مراد کړلای شي خو ددې پوسيله د هغوی په منځ کې خائنه مقام حاصل کړي او په زړونو کې یې ځای ونیسي.

الله تعالی یوازې او یوازې هغه عمل باندې اجر او ثواب ورکوي چې ریاء په کې ځای ونه لري تنها د ده د رضا په خاطر ترسره شوی وي په دې اړه رسول الله صلی الله علیه و سلم داسې مهرباني کړې ده: (ان الله لا يقبل من العمل الا ما كان خالصاً وابتغى به وجهه) (۲۸:۱۹).

ژباړه: الله تعالی یوازې هغه عمل قبلوی چې سوچه وي او تنهاد الله تعالی د رضا په خاطر شوی وي. نو دا چې ریاء عملونه تباہ کوي په دې وجه اسلامي شریعت مسلمانان له ریاء منع کوي او دې ته یې هڅوي چې نیک عملونه یوازې او یوازې د الله تعالی د رضا په خاطر ترسره کړي مونږ دلته ځینې شرعي دلایل د بېلگې په توگه ذکر کوو:

۱- رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي چې الله تعالی داسې فرمایلي: (يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى : مَنْ عَمَلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَهُوَ لَهُ كَلْبُهُ وَأَنَا عَنْهُ بَرِيءٌ وَأَنَا أَغْنَى الْأَغْنِيَاءِ عَنِ الشَّرِكِ) ((۳۸، ۱۳۳)).

ژباړه: چا چې د نیک عمل په ترسره کولو کې زما رضاء سره بل څوک شریک کړي نو دا عمل ټول د هماغه بل تن د خوښۍ لپاره شوز د دې عمل څخه بېزاره يم.

۲- ریاء ته اسلامي شریعت کې کوچنی شرک ویل شوی دی په دې هکله رسول الله صلی الله علیه و سلم داسې مهرباني کړې ده

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكَ الْأَصْغَرَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الشِّرْكَ الْأَصْغَرُ قَالَ الرِّيَاءُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ تُجَازَى الْعِبَادُ بِأَعْمَالِهِمْ أَذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاءُونَ بِأَعْمَالِكُمْ فِي الدُّنْيَا فَاَنْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمْ جَزَاءً (۱۲۸.۴۱).

ژباړه: زه په تاسې ډېر زیات ډارېږم چې تاسې به کوچنی شرک وکړئ صاحبو کرامو عرض وکړ، چې یا رسول الله کوچنی شرک څه شی ته وايي؟ نبي صلی الله علیه و سلم ورته وفرمایل: کوچنی شرک ریاء ته وايي کله چې د قیامت په ورځ الله تعالی خپلو بندگانو ته د خپلو نیکو عملونو بدلله ورکوي نو کومو کسانو چې نیکو عملونو کې یې ریاء کړې وي هغوی ته به ووايي لاړ شی د هغو خلکو څخه د خپل عمل بدلله وغواړئ چې په دنیا کې دا نیک کارونه تاسې د هغوی لپاره ترسره کول او گورئ چې ایا د هغوی سره بدلله موندلای شی او کنه؟

۵- کبر:

د کبر تعریف رسول الله صلی الله علیه و سلم په راتلونکي حدیث شریف کې داسې کړی دی: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ قَالَ رَجُلٌ إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ تَوْبَهُ حَسَنًا وَتَعْلَهُ

۱- نبی صلی الله علیه و سلم مهرباني کړې ده چې الله تعالی فرمایلي دي:
 ((الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعِظْمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا
 أَلْقَيْتُهُ فِي النَّارِ)). (۴۳، ۲۱۳).

کبر زما خادر او لویی زما پرتوگ دی یعنی (عظمت او کبر زما ځانگړې صفات دي) چې زما څخه پرته بل هیڅوک د دې وړتیا نه لري، چا چې دغو صفاتو کې ځان راسره شریک کړي، دوزخ کې یې اچوم.

۲- رسول الله صلی الله علیه و سلم مهرباني کړې ده: ((بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ
 الشَّرِّ أَنْ يَحْقَرَ أَحَاهُ الْمُسْلِمَ)) (۱۲، ۴۲۲).

د یوه تن د هلاکت او تباهی لپاره همدومره شربس دی چې خپل مسلمان ورور خوار او ذلیل وگڼي.

د کبرجنو نښې نښانې:

کبر مختلف ډولونه او شکلونه لري چې نښې یې په کبرجنو کې راڅرگندېږي، چې د هغو له جملې څخه ځینې یې په لاندې ډول دي:

۱- کبر جن ځینې داسې دي چې فقیرانو او مسکینانو خلکو سره په ناسته پاسته شرمېږي، خوبښېږي او ویاړي چې تل د منصب خاوندانو او شتمنو سره اوسي.

۲- د کبرجنو بله نښه داده چې تل هڅه کوي چې په خپل لباس او موټرسره په خلکو ځان جگ وگڼي، رنگارنگ لباسونه او نوي ماډل موټرونه د دې لپاره بدلوي رابدلوي چې په نورو فخر وکړي.

۳- ځینې خلک چې ځان دعوتگران هم گڼي چې لږ خلک وي خبره نه کوي او یا درست اهتمام ورته نه کوي خو کله چې خلک زیات وي په خبرو کې دلچسپي اخلي او موضوع ته اهتمام کوي.

۴- دڪبر جنو ریاڪارو بله ننبه داده چي ڪله خبري کوي، مبالغه کوي، دڄان نبودني په خاطر لغت پراني کوي، او پخوله کي به ڙبه داسي اڀروي راپوي چي دييان اثر به له منڃه ويسي او غرور يي له ورايه په خبرو کي ښڪاري، رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) ددغو خلکو څخه په دې توگه يادونه کوي: ((اِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ يُبْغِضُ الْمُبْلِغَ مِنَ الرَّجَالِ الَّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ تَخَلَّلَ الْبَاقِرَةَ بِلِسَانِهَا)) . (۳۲، ۱۹۳).

الله تعالیٰ هغه مبلغ ډېر بد ايسي چي په خوله چي به ڙبه داسي اڀروي راپوي لکه غوايان چي دخوراک پر مهال خوله کي ڙبه اڀروي راپوي.

۵- دڪبر جنو بله ننبه داده چي پر خپل علم به له نورو خلکو ڄان لوږ گڼي دخپل ڄان دشهرت او رياء کاري په خاطر به دخپل ڄان صفتونه کوي، تل به هڅه کوي چي په خپلو خبرو کي علماؤ ته اخطارونه او چيلنجونه ورکري، علم يي ددې لپاره کړي وي چي علماؤ سره پرې مناظري او مقابلي وکري، ناپوهو خلکو سره جگړي وکري ڄان پرې لوږ وگڼي، دا هغه مذموم صفات دي چي رسول کریم (صلى الله عليه واله وسلم) ددې کار ممانعت په دې الفاظو سره کړي دی:

((لَا تَعْلَمُوا الْعِلْمَ لَتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءُ وَلَا لَتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءُ وَلَا تَحَيَّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ قَالَنَارُ النَّارِ)) . (۴۲، ۲۹۲).

علم ددې لپاره مه زده کوي چي علماؤ سره پرې مقابلي وکړي، او مه ددې لپاره علم زده کوي چي ناپوهو سره پرې جگړي وکړي، او مه ددې لپاره علم زده کوي چي په مجالسو کي ڄان په نورو لوږ وگڼي، که هر چا دا کار وکړ نو اور يي ځاي دی اور يي ځاي دی.

يوجل حديث كڀي دڀي موضوع ته داسي اشاره شوي ده: ((اِنِّ مِنْ اَحَبِّكُمْ اِلَيَّ
 وَاَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اَحْسَنَكُمْ اَخْلَاقًا وَاِنَّ
 اَبْغَضَكُمْ اِلَيَّ وَاَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الشَّرَّارُونَ
 وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَّقِيهِفُونَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ قَدْ عَلِمْنَا
 الشَّرَّارُونَ وَالْمُتَشَدِّقُونَ فَمَا الْمُتَّقِيهِفُونَ قَالَ
 الْمُتَكَبِّرُونَ)) . (۳۰۹، ۴۵) .

دقيامت په ورځ به په تاسي كڀي ماته ډير محبوب، او په مجلس كڀي ما ته ډير
 نږدې به هغه څوك وي چې دنسو اخلاقو څښتن وي، او ماته تر ټولو مبعوض
 ترين او په مجلس كڀي به له ما نه لرې هغه څوك وي چې ډيرې او تكلفي خبرې
 كوي (۲۹۲، ۴۳) او هغه څوك چې غټې او په ډكه خوله فصاحت سره خبرې
 ددې لپاره كوي چې دخپلو خبرو عظمت خلكو ته وښايي (۲۹۲، ۳۴) . او هغه
 سړي چې په خپلو خبرو كڀي مبالغه كوي، او ږدوي يې ددې لپاره چې خلك
 دخپلو خبرو د تاثير لاندې راولي، په خلكو خپل غوره والي ثابت كړي او خلكو
 ته خپل ځان پوه سړي معرفي كړي. (۲۹۲، ۳۴)

دكبر علاج:

كه څوك دكبر علاج كول غواړي نو دمسكينانو سره دې اړيكي وساتي په
 مجلس كڀي تر ټولو وروسته كيني او داسي چارې ترسره كړي چې دكبرجن دشان
 سره نه ښايي لكه دلرگيو وړل پنډه په شا كول او داسي نور
 ۲- په لاره كڀي په نازو نخرو تگ:

ژباړه: يو سپری بنکلی لباس اغوستی وو خپل سر يې رېمنځ کړی ؤ او په نازو نڅرو په لاره کې روان ؤ چې الله تعالی دا سپری په ځمکه ننویست تر قیامت به ځمکه کې ننوځي.

۷- حسد:

د حسد تعریف:

((تمنی زوال النعمة عن صاحبها، سواء كانت نعمة دين او دنیا)). (۴۸، ۳۳۲).
(له يو چا نه د نعمت د زوال ارزو درلودل برابره خبره ده هغه ديني نعمت وي او که دنياوي.

حسد یو ناوړه قلبي مرض:

حسد یو ناوړه او بد قلبي مرض دی چې د حسد کوونکي په بدوالي دلالت کوي، په ټولنه کې د شر خپرېدو لامل، او د ټولني د زوال سبب گرځي.
حسد په حقیقت کې دنورو زیات شمېر بدو خویونو دمنځ ته راتلو مصدر گڼل کېږي له دې لارې شېطان دانسان نفس ته داخلېږي او ډېرو ناوړو چارو ته يې هڅوي.

د حسد کولو عوامل:

حسد عموماً له کبر، د بنمنی، بغض، ځان بنودنې، په نورو باندې د رځې کولو، د ځان لوړ گڼلو او زیات شمېر نورو ناوړه اخلاقو په سبب انسان کې پیدا کېږي.

په اسلامي شریعت کې د حسد کولو حکم:

اسلام حسد کول حرام ڪري ڏي او په ڪلڪو الفاظو يي مؤمنان ورخه منع ڪري ڏي، له ڪبيره گناهونو خه يي شمپري، ددنيا او اخرت دزيان لامل يي گهي، او ايمان پرضد يي شمپري، لانديني احاديث دحسد دحرمت لپاره خرگند دلايل دي

۱- رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) په دې هڪله داسې فرمايي: **لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ الْإِيمَانُ وَالْحَسَدُ** ((۳۵، ۱۵۷)).
دمؤمن په زړه کې ايمان او حسد دواړه نه يوځاي کېږي.

۲- په يوبل حديث کې رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) له حسد خه په دې الفاظو منعه ڪړې ده: ((لَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَجِلْ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهَاجِرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ)). (۲۴، ۳۹۵).

يو بل سره بغض مه ڪوي، يو بل سره حسد مه ڪوي، يوبل نه مه مرورېږي دالله تعالى بنده گان ورونه ورونه شئ، ديو مسلمان لپاره جايز نه دي چې دخپل مسلمان ورور سره له درې ورځو خه زيات اړيکي پرېکړي.

۳- ((إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ أَوْ قَالَ الْعُشْبَ)) (۴۳، ۵۲).

له حسد خه ځانونه وساتي، ځکه حسد نيکي داسې خوري لکه اور چې لرغي خوري.

دحسد اضرار:

۱- حسد نه يواځې داچې لويه گناه ده بلکې دنورو لويو گناهونو لکه کبر، دبنمني، ځان بنودنه، ظلم، قتل، عجب او داسې نورو ناوړه اخلاقو دمنځ ته راتلو سبب گرځي. (۳۳۲:۴۸)

۲- حسد داور هغه سڪروتيه ده چې نه يواځې داچې په خپله حسد کونکي ته اور لگوي، بلکې له کبله يې په ټولنه کې زيات شمېر افرادو ته ضرر رسيري او دټولني د هلاکت لامل گرځي. (۲۰۱:۴۹).

۳- حسد کونکي دالله تعاليٰ دنعمتونو دښمن، دالله تعاليٰ په پرېکړو ناراض، اودبنده گانو ترمنع دالله تعاليٰ پر وېش اعتراض کونکي دي، رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) په دې هکله داسې فرمايي:

((الحاسد عدو نعمتي ، متسخط لقضائي ، غير راض بقسمتي التي قسمت بين عبادي)). (۳۲، ۱۵۰).

حسد کونکي زما دنعمتونو دښمن، زما په پرېکړو ناخوښ، اودبنده گانو ترمنع زما په تقسيم ناراضه دي.

دحسد او بغض ترمنع توپير:

بغض دغصې هغه پايله ده چې انسان دښمنۍ کولو ته هڅوي، دبغض له کبله دانسان سره حسد پيدا کېږي، بغض خاص، او حسد عام دي، حسد په هر حالت کې حرام خو بغض که دالله تعاليٰ په خاطر وي مستحب گڼل کېږي او انسان ته پرې اجر ورکول کېږي، رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) په دې هکله فرمايي: ((مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ وَأَعْطَى لِلَّهِ وَمَنْعَ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيْمَانَ)). (۲۹۱:۳۲).

چاچې دالله تعاليٰ لپاره مينه وکړه دالله لپاره يې چاسره بغض وکړ، دالله تعاليٰ لپاره يې چا ته څه شی ورکړ، يايې منعه کړ، ايمان يې بشپړ شو.

عَنْ مُعَاذٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيْمَانِ قَالَ: ((أَنْ تُحِبَّ لِلَّهِ وَتُبْغِضَ لِلَّهِ)). (۴۱، ۱۰۶).

معاذ بن جبل (رض) له نبي کریم (صلی الله علیه و اله وسلم) څخه پوښتنه وکړه چې غوره ایمان کوم یو دی؟ وې فرمایل: چې محبت او بغض دې د الله تعالی لپاره وي.

د حسد او غبطې تر منځ توپیر:

غبطه او حسد یو بل څخه توپیر لري ، په حسد کې یو څوک د یو چا دنعمت د زوال ارزو لري ده ته ورکول شي یا نه ، خو برخلاف په غبطه کې یو څوک د یو چا دنعمت ارزو نه لري او نه غواړي چې نوموړي شخص څخه نعمت واخستل شي ، بلکې ارزو یې داوي چې کوم نعمت مقابل لوري ته ورکول شوی دی هماغسې ده ته هم ورکول شي ، (۴۸:۳۳۲)

د حسد علاج:

۱- الهي پرېکړو ته غاړه اېښودل، له دنیا څخه بې رغبتې (زهد) او داخرت حساب کتاب مخ ته اېښودل هغه اسباب دي چې پر مټ یې له حسد څخه ځان ژغورلای شو، ځکه په دې اسبابو سره د زړه تشفي کېږي، سکون پرې حاصلیږي او د انسان د اطمینان سبب ګرځي.

۲- د دې شیطاني خوي (حسد) علاج په قناعت او په الهي تقسیم باندې راضي کېدو سره کېږي، که څوک غواړي چې له دې بد عادت څخه نجات ومومي نو د الله (جل جلاله) څخه دې بڅښنه وغواړي (استغفار) دې ووايي او د چا سره چې حسد لري دهغه لپاره دې د خیر دعا وکړي نو ډېر زړبه یې له زړه څخه کینه ووځي.

۸- غصه:

غصه د اور یوه لمبه ده چې شیطان ورڅخه جوړ شوی او انسان هغه وخت د شیطان دغه خوي اخلي چې په قهر شي، انسان چې له خاورې جوړ شوی

طبيعت يې سکون او وقار دی، او داور طبيعت لمبې او گرموالي دی نو انسان د غصې په حالت کې له خپل اصلي حالت څخه بدلون مومي او د شيطان خوي او خصلت اخلي، له همدې کبله کله چې يو صحابي له رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) څخه د نصيحت غوښتنه کوي نو رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) ورته فرمايي:

((..! تَغْضَبُ قَرْدًا مَرَارًا قَالَ لَا تَغْضَبُ)) (٧٤:٢٢).

غصه مه کوه هغه بيا بيا غوښتنه کوله رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) همدغه ځواب ورکاوه چې غصه مه کوه.

که څه هم غصه د انسان يو فطري عمل دی ځان ساتل ورڅخه يو ستونزمن کار دی خو د اسلامي شريعت غوښتنه داده چې مسلمان د غصې له نتايجو څخه ځان وساتي، ځان کنترول کړي او هغه کارونه تر سره نه کړي چې د غصې په نتيجه کې منځ ته راځي، لکه تعصب، جگړه، ظلم، وژنې، طلاق او داسې نور بد عواقب، رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايلي دي ((لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ اِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ)) (٢٤، ٣٩٢).

پهلوان هغه نه دی چې بل راو پرزوي، يقيني پهلوان هغه دی چې د غصې پر مهال خپل ځان کنترول کړي.

د غصې علاج:

که په چاکې دغه صفت موجود وي نو په حديث کې هغې علاج داسې ښودل شوي دي:

١- غصه کوونکی دې خپل فزيکي حالت ته بدلون ورکړي:

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) فرمايلي دي: ((إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَإِلَّا فَلْيَضْطَجِعْ)) (٤٠٢:٣٢).

يعني: ڪله ڇي يو له تاسي غصه شي ڪه ولاڙ وي نو ڪبيدني ڪه غصه تري لاڙه نو بنه تر بنه او ڪه غصه بي ختمه نه شوه نو تڪيه دي ووهي.

٢- غصه ڪوونڪي دي اودس وڪري:

په دي اڙه در رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) لارنبوونه داسي ده: په يوبل حديث ڪي بي علاج داسي ذڪر شوي ((إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ التَّارِ وَإِنَّمَا تَطْفَأُ التَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ)) (٤٠٣:٣٢).

غصه دشيطان له لوري وي او شيطان له اوره پيدا شوي دي، اور په اوبو مي ڪپري، نو ڪله ڇي يو له تاسي په غصه شي اودس دي وڪري. يعني: ڪله ڇي يو له تاسي غصه شي نو اودس دي وڪري ڪه غصه له اوره پيدا شوي او اور په اوبوسره مڪيري.

٣- اعوذ بالله دي ووايي:

داعوذ بالله په ويلو سره دانسان غصه له منحه ڪي رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) په دي هڪله داسي فرمايي:

((لو يقول أحدكم إذا غضب: أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ذهب عنه غضبه)) (١٥٧:٣٧).

دغصي پر مهال ڪه له تاسي څخه يو څوڪ ((اعوذ بالله من الشيطان الرجيم)) ووايي، نو غصه به تري لاڙه شي.

په دې اړه يوه كيسه په حديث كې داسې ذكر شوى ده:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى عُرِفَ الْغَضَبُ فِي وَجْهِ أَحَدِهِمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ غَضَبُهُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ((٤٢: ٣٤٩).

معاذ بن جبل (رضي الله تعالى عنه) روایت کوي چې د نبي کریم (صلى الله عليه وسلم) په مخکې دوو تنو يو بل ته کنځلې پېل کړې تردې چې ديو په مخکې دغصې اغېزې را څرگندې شوې نبي کریم (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل: ما ته يوه کلمه معلومه ده که يې ووايې نو غصه به يې سره شي هغه (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) دى

٩- د خلکو پټ عیبونه لټول (تجسس):

د تجسس تعريف:

علماو د تجسس تعريف داسې كړى دى (التجسس البحث عما يكتُم عنك) (١٧: ٣٣٣).

ژباړه: تجسس د هغه شي لټونې ته وايي چې ستا څخه پټ كړل شوى دى.

د تجسس حكم:

د گڼو مصالحو پر اساس اسلامي شريعت په مسلمانانو حرام كړې چې يو مسلمان د بل مسلمان پټو عیبونو پسې وگرځي، هغه را برسېره كړي، او مسلمان پ ټولنه كې رسوا كړي، د تجسس د حراموالي گڼي دلايل موجود دي چې ځېنې يې د بېلگې په توگه په لاندې ډول ذكر كوو:

۱- الله تعالى په قرآنکريم کې مهرباني کړې ده: (... ﴿...﴾ آيت (۱: د الحجرات سورت، آيت (۱۲).

ژباړه: او مه لټوي تاسې پټ عیبونه د مسلمانانو.

۲- په همدې توگه رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) په ډېرو سختو الفاظو دهغه چا غندنه کړې چې د مسلمان پټ عیوب رابرسېره کوي، او غواړي چې په دې سره مسلمان رسوا کړي، په دې هکله دهغه (صلى الله عليه واله وسلم) فرمان په دې ډول دی:

((يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بَلْسَانَهُ وَلَمْ يَدْخُلْ الْإِيمَانَ قَلْبَهُ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعْ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعْ اللَّهَ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ)) (۳۳:۳۳).

ای هغې ډلې چې په ژبه یې ایمان راوړی او زړه ته یې ایمان ننوتی نه دی تاسې د مسلمانانو غیبت مه کوئ او د مسلمانانو پټ عیبونه مه لټوي څوک چې د مسلمانانو پټ عیبونه ولټوي الله تعالی به دهغه عیبونه ولټوي او د چا چې الله تعالی عیبونه ولټول الله تعالی به داسې سړی په خپل کور کې وشموي.

پر مسلمان پرده واچوئ:

دالله تعالی رینستینی استازی دهغه چا چې په مسلمان پرده اچوي مقام بیانوي او په دې بیان سره هغه څوک تشویقوي چې د مسلمان تجسس نه کوي په دې هکله دهغه لارښوونه داسې ده:

۲- رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني کړې ده: ((لَا يَسْتُرُ اللَّهُ عَلَى عَبْدٍ فِي الدُّنْيَا إِلَّا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)). (۲۸:۴۷۸).

شوڪ چې د يوه مسلمان په عيب باندې په دنيا کې پرده واچوي الله تعالى به د دې سړي په عيب باندې د قيامت په ورځ پرده واچوي.

په يوبل حديث کې دې الفاظو ته ورته الفاظ راغلي دي خو په لږزياتوالي چې په دې حديث کې د دنيا يادونه هم شوې ده لکه چې فرمايي: وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ((٢٩، ٣١)).

شوڪ چې د يو مسلمان په عيب باندې پرده واچوي الله تعالى به دهغه په عيب باندې په دنيا او اخرت کې پرده واچوي.

٣- نبي صلى الله عليه و سلم مهرباني كړي: (طوبى لمن شغلته عيبه عن عيوب الناس) ((٣٦: ٤٤٣)).

نېكمرغه دى هغه مسلمان چې د خپلو عیبونو اصلاح كولو دومره مشغول كړي وي چې د خلكو عیبونو ته د فكر كولو لپاره هيڅ وخت نه لري.

٥- عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه يوه شپه د اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضی الله عنه سره د مدينې منورې په كوڅو کې گډېدې ترڅو د خلكو د حال احوالو څخه ځان خبر كړي په دې وخت کې د يوه كور د دروازی څخه ښكاريدې چې كور کې چراغ لگيدلى او د خلكو گڼه گڼه ده عمر رضی الله عنه عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه ته مهرباني وكړله چې دا كور د ربيعه بن اميه بن خلف دى دوى اوس لگيا دي. شراب څښي دوى سره څه وكړو؟ عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه وويل: مونږ د اوس لپاره لگيا يو تجسس كوو ، حال دا چې الله تعالى فرمايلي دي: (ولاتجسسوا) چې په دې اساس دواړو دا خلك په خپل حال پريښودل او هيڅ يې ورته ونه ويل. (٣٣٣: ١٧).

لكه څرنگه چې يو مسلمان ته لازم نه دي چې د بل مسلمان عیبو پسي وگرځي او هغه وپلټي نو دغسې خپل عيوب هم بايد پټ كړي او چا ته يې ښكاره نه

کړي، او څوک چې ډاکار کوي هماغسې دجزاء او عذاب مستحق دی لکه پردي عیوب چې لوڅوي، رسول الله (صلی الله علیه و اله وسلم) په دې هکله فرمایي:

((كُلُّ أُمَّتِي مُعَافَى إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهِرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فَيَقُولُ يَا فُلَانُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ)) (١٥:١٩).

زما هرا متي دمعافي لياقت لري خو مجاهرين نه، مجاهرين هغه خلک دي چې د شپې يو ناروا عمل تر سره کړي، الله تعالی هغه باندې پر دې واچوي بيا سحر خلکو ته بيان کوي چې ای فلانيه بېگناه مې دغسې دغسې کارونه وکړل، شپه به يې دالله تعالی په پرده کې تېره کړې وي او سهار دالله تعالی پر ده له ځانه پورته کوي.

١٠- بد گماني:

بد گماني هغه بد خوي او عادت دی چې دزيات شمېر ناوړه بدو پايلو دمنځ ته راتلو سبب گرځي، نوځکه خو په قران کریم کې له دې ناوړه خوي څخه په کلکه منعه راغلې ده، الله تعالی فرمایي: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ...)) (الحجرات 12)
ای مؤمنانو، له ډېرو گومانونو کولونه ډډه وکړئ چې ځينې گومانونو څخه کار اخستل گناه وي.

رسول الله (صلى الله عليه واله وسلم) هم له بد گمانئ خخه مور منعہ کړي يو لکه چې فرمايي: ((إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)) (۲۴):

۳۹۶). له گمان خخه ځانونه وساتئ ځکه گمان کول تر ټولو بد درواغ دي.

په قران کريم کې الله تعالی له ځينو گمانونو خخه منع فرمايلې ده له دې حکم خخه جوتيري چې په مطلق ډول له گمان کولو خخه منع نده شوې بلکې له ډېرو زياتو گمانونو خخه کار اخستل او دهر ډول گمان پېروي کول منع کړای شوي دي ، کله چې ځينې گمانونه گنا وي نو په کار داده چې دغه حکم باندې ددرستې پوهې لپاره تجزيه او په ډولونو ووېشل شی پر دې بنا گمانونه په لاندي ډولونو وېشو:

۱- بڼه گمان:

يو ډول گمان هغه دی چې داخلاقو له نظره ډېر غوره او ددين له نظره مطلوب گمان دی، دمثال په ډول په الله تعالی او دهغه په رسول ، پر مؤمنانو او پر هغو خلکو باندې نېک گمان کول چې د مؤمنانو سره ناسته پاسته لري او دهغو په باب دبد گمانئ کولو هيڅ دليل نه وي.

۲- غالب گمان

لکه په محکمه کې چې قاضي دگواهانو په گواهي يوه پرېکړه په غالب گمان تر سره کوي، ځکه قاضي ته د موضوع پر حقيقت باندې په مستقيم ډول پوهېدل گران وي.

۳- جايز بد گمانئ:

دا که څه هم بد گمانئ ده خو په گنا کې نه شمېرل کېږي دمثال په ډول ديو شخص يا يوې ډلې په کړو وړو کې داسې څرگندې نښې نښانې ليدل کېږي چې

دهغې پر بنسټ پر هغه بدگماني کېدې شي او دښه گمان وړ نه وي په دغسې حالت کې د شريعت غوښتنه هيڅکله دا نه ده چې مسلمان ساده لوحې غوره کړي او ارو مرو پرې نېک گمان ولري، خو ددغې مشروعې بدگماني حد يواځې همدومره دی چې انسان پرې دبل له شره ځان وساتي، له دې نه زيات محضې دگومان په اساس دهغه پر خلاف کوم اقدام کول صحيح کار نه دی.

۴- ناروا بدگماني:

څلورم ډول گمان چې په حقيقت کې گنا ده، هغه دادی چې انسان پر بل چا باندې بې سببه بدگماني وکړي، يا دنورو په باب په رای ټيگولو کې تل په بدگماني سره پېل وکړي، يا داسې خلکو په باب له بدگماني څخه کار واخلي چې دهغو ظاهري حالت دهغه دښه والي او شرافت نمايندگي کوي، همدارنگه دا خبره هم گنا ده چې ديو چا په څه وينا کې دبدی او نېکۍ مساوي احتمال وي او مور محضې دبدگماني نه په څه کار اخستلو سره هغه پر بدی باندې وشمېرو، دمثال په توگه يو ښه سړی له يوې غونډې نه پاڅېږي او دخپلو پڼو پرځاي دبل چا پڼې پښو کوي، او مور يواځې دگان پر اساس دا فکو وکړو چې دپڼو دغلا کول لپاره يې دا کار کړی دی، په داسې حال کې چې دا کار په سهوې سره هم کېدې شي، او دلته دښه احتمال پر ځاي دبد احتمال په غوره کولو کې له بدگماني پرته بل هيڅ دليل نشته.

له دې تجزيې څخه څرگنده شوه چې گمان په خپل ذات کې کوم ممنوع شی نه دی، بلکې په ځينو حالاتو کې مستحب، په ځينو حالاتو کې ضروري، ځينو حالاتو کې تر يو حده روا او له هغه نه زيات ناروا دی، او په ځينو حالاتو بيخي ناروا دی.

نو په کار داده يو مسلمان دبل مسلمان په اړه کومه رايه څرگندوي يا دکوم اقدام تصميم نيسي نو له زيات تحقيق او پلټنې وروسته يې ونيسي. (۱۱۸- ۱۲۰: ۴۷)

د خلوړم فصل دمراجعو فهرست

۱-قرانکریم

۲-ابن حبان: محمد بن حبان بن احمد ابو حاتم، کال ۱۹۰۶م، صحیح ابن حبان پترتیب

ابن بلیان، دولسم ټوک، طبعه: مؤسسه الرساله.

۳-ابن حنبل: احمد، مسند احمد، دویم ټوک. طبعه: دارالفکر-بیروت-لبنان.

- ۴- ابو عبدالله: مالک بن انس، الموطاء، دویم ٲوک، طبعه داراحياء التراث العربي - مصر.
- ۵- ابو داود: سليمان بن اشعث، كال ۱۳۱۲ھ ق، سنن ابى داود، دویم ٲوک طبعه: خير گروپ آف کمپنيز- پيڻور- پاڪستان.
- ۶- البخاري: محمد بن اسمعيل، الادب المفرد، طبعه: وحيدى كتب خانه- پيڻور- پاڪستان.
- ۷- البزار: ابى بكر احمد بن عمرو بن عبد الخالق، مسند البزار، دویم ٲوک، طبعه: دارالفكر- بيروت- لبنان.
- ۸- البغوي: حسين بن مسعود، كال ۱۴۰۳ھ ق، شرح السنن، دولسم ٲوک، طبعه: المكتب الاسلامي- دمشق.
- ۹- البيهقي: ابو بكر، كال ۱۴۲۲ھ ق، السنن الكبرى، دویم ٲوک، طبعه: مكتبه الرشد للنشر والتوزيع- الرياض- السعوديه.
- ۱۰- الترمذي: محمد بن عيسى، جامع الترمذي، دویم ٲوک طبعه: مكتبة حقانية پيڻور- پاڪستان.
- ۱۱- الحاكم: محمد بن عبدالله ابو عبدالله، المستدرک على الصحيحين، دربیم ٲوک، طبعه: دارالكتب العلميه- بيروت- لبنان.
- ۱۲- زين الدين: محمد، فيض القدير شرح جامع الصغير، دربیم ٲوک، طبعه: دارالفكر- بيروت- لبنان.
- ۱۳- سمرقندي: ابو الليث نصر بن محمد بن احمد، تنبيه الغافلين، طبعه: مكتبة الكتاب والسنة- پيڻور- پاڪستان.
- ۱۴- سمرقندي: ابو الليث نصر بن محمد بن ابراهيم، بستان العارفين طبعه: مكتبة الكتاب والسنة.
- ۱۵- العبيد: عبد الرحمن بن عبد الكريم، كال: ۱۴۰۵ هـ- ۱۹۸۴م اصول المنهج الاسلامي، طبعه: مطابع الفرزدق التجاربه- الرياض- السعوديه.
- ۱۶- الغزالي: محمد بن محمد بن احمد، كال ۱۳۸۵ھ ش، خلق المسلم، طبعه: مكتبة حقانية- پيڻور- پاڪستان.

- ۱۷- القرطبي : ابو عبدالله محمد بن احمد، الجامع لاحكام القرآن، شپارسم ٲوك، طبعه: دارالفكر - بيروت - لبنان.
- ۱۸- ملا على قاري، مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، نهم ٲوك طبعه: مكتبه رشيديه - بلوچستان - پاكستان.
- ۱۹- النسائي: احمد بن شعيب، سنن النسائي، دويم ٲوك، طبعه: خير گروپ آف كمپنيز-پيڻسور-پاكستان.
- ۲۰- النوي: يحيى بن شرف، كال ۱۴۱۸ هـ - ۱۹۹۸ م، الرياض الصالحين، طبعه: المكتبة الاسلامي - بيروت - لبنان.
- ۲۱- النوي: يحيى بن شرف، كال ۱۴۱۸ هـ - ۱۹۹۸ م، شرح النووي للجامع الصحيح، دويم ٲوك طبعه: المكتبة الاسلامي - بيروت - لبنان.
- ۲۲- النيسابوري : مسلم بن حجاج ابوالحسين، كال: ۱۳۴۹هـ ش، الجامع الصحيح، دويم ٲوك طبعه: خير گروپ آف كمپنيز پيڻسور پاكستان.
- ۲۳- الهيثمي : نورالدين على بن ابى بكر، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، لسم ٲوك، طبعه: دارالفكر-بيروت لبنان.
- ۲۴- ابو عبدالله: مالك بن انس، الموطاء، ۵ ٲوك. طبعه داراحياء التراث العربي - مصر.
- ۲۵- ابو عبدالله: مالك بن انس، الموطاء، ۲ ٲوك. طبعه داراحياء التراث العربي - مصر.
- ۲۶- البخاري، محمد بن اسماعيل صحيح البخارى بن مغيره، ۱۹ ٲوك، طبعه بيروت دار بن كثير اليمامة
- ۲۷- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۱ ٲوك، دار الجيل بيروت
- ۲۸- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۱۲ ٲوك، دار الجيل بيروت
- ۲۹- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۱۳ ٲوك، دار الجيل بيروت

- ۳۰- السجستاني ، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۲ توك،
طبعه، دار الفكر.
- ۳۱- السجستاني ، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۷ توك،
طبعه، دار الفكر.
- ۳۲- السجستاني ، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۱۲ توك،
طبعه، دار الفكر.
- ۳۳- السجستاني ، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۱۳ توك،
طبعه، دار الفكر.
- ۳۴- أبو الطيب، محمد شمس الحق العظيم آبادي، عون المعبود شرح سنن أبي
داود ۱۰ توك، طبعه دار الكتب العلمية-بيروت
- ۳۵- النسائي: احمد بن شعيب، سنن النسائي، ۱۰ توك، طبعه: خبير گروپ آف كمپنيز-
پيڻبور-پاڪستان.
- ۳۶- البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين، شعب الإيمان ۴ توك، طبعه: المكتب
الإسلامي، دار عمار-بيروت، عمان
- ۳۷- الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب أبو القاسم، المعجم الصغير، ۳ توك، طبعه:
دار الكتب العلمية-بيروت
- ۳۸- الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب أبو القاسم المعجم الاوسط ۱ توك، طبعه:
دار الكتب العلمية-بيروت
- ۳۹- البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين شعب الإيمان ۴ توك، طبعه: دار الكتب
العلمية-بيروت
- ۴۰- البيهقي، أبو بكر أحمد بن الحسين شعب الإيمان ۱۴ توك، طبعه: دار الكتب
العلمية-بيروت
- ۴۱- الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد ، مسند الإمام
أحمد بن حنبل، ۴۵ توك ، طبعه مؤسسة الرسالة بيروت.
- ۴۲- القزويني: ابن ماجه محمد بن يزيد، سنن ابن ماجه، اول توك، مطبعه: مكتبة
العلمية-بيروت-لبنان.

- ۴۳- القزويني: ابن ماجه محمد بن يزيد، سنن ابن ماجه، دولسم ٽوڪ، مطبعه: مكتبة العلميه-بيروت-لبنان.
- ۴۴- الطحاوي: أبو جعفر، بيان مشكل الآثار، ۲ ٽوڪ، مطبعه: دارالنشر للكتب.
- ۴۵- الترمذي، محمد بن عيسى أبو عيسى السلمي، الجامع الصحيح سنن الترمذي ۷ ٽوڪ، طبعه: دار إحياء التراث العربي-بيروت
- ۴۶- الترمذي، محمد بن عيسى أبو عيسى السلمي، الجامع الصحيح سنن الترمذي ۱۱ ٽوڪ، طبعه: دار إحياء التراث العربي-بيروت
- ۴۷- مودودي، مولانا سيد ابوالاعلى، تفهيم القرآن، ۵ ٽوڪ، پبنتو ژباړه قيام الدين كشاف.
- ۴۸- الزحيلي، استاد دكتور وهبه، اخلاق المسلم، ۱ ٽوڪ، طبعه دارالفكر المعاصر، بيروت لبنان.
- ۴۹- المقدسي، الامام احمد بن محمد، مختصر منهاج القاصدين، طبعه، المكتب الاسلامي بيروت.

پنجم فصل

دمسلمان دژوندانه ځيني مهم ادا ب

۱- دمېلمه پالنې ادا ب

۲- دا جازي غوڻبتلو ادا ب

- ۳- دسلام ادا ب
- ۴- د صنف او مجلس ادا ب
- ۵- د خوراک او خښاک ادا ب:
- ۶- د سفر ادا ب
- ۷- د خوب ادا ب

۱- د مېلمه پالنې ادا ب:

مسلمانانو ته ښايې چې د مېلمه پالنې په اړه لاندې لارښوونې نظر کې ونيسي (۱۷۲-۱۷۰:۱۴)

۱- مېلمستيا ته تقوا داره خلک راوبلي د فاسقو، فاجرو خلکو له مېلمه کولو ډډه وکړي، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمايلي دي: (لَا تُصَاحِبُ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلُ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيًّا) (۸:۳۱۲).

ژباړه: له مؤمن پرته بل چا سره ملگرتيا مه کوه او ستا خواړه د د تقوی داره شخص پرته بل څوک نه خوري.

۲- مېلمستيا تنها مالدارو خلکو پورې ځانگړې نه کړې غريب خلک هم بايد په کې موجود وي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي (شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيْمَةِ يُدْعَى لَهَا الْأَغْنِيَاءُ وَيَتْرَكُ الْمَسَاكِينُ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ) (۲:۱۲۸).

ژباړه: په خوړو کې تر ټولو بد د هغه واده خواړه دي چې غنيان (مالداران) ورته رابلل کېږي او فقيران (غريبان) ورڅخه منع کېږي، او چا چې دعوت ونه منلو د الله تعالى او رسول نافرمانی يې وکړه.

۳- مېلمستيا ته دی هغه څوک نه رابلي چې مېلمستيا ته د حاضریدلو په لامل مشقت او حرج کې لویږي ځکه چې داسې کول مسلمان ته ضرر رسول دي چې شرعاً جواز نه لري.

۴- د مېلمستيا جوړولو څخه يې هدف يواځې او يواځې د رسول الله صلى الله عليه و سلم د سنتو په ځای کول وي نور مقاصد بايد مېلمستيا کې په نظر کې ونه نیول شي.

۵- د مېلمستيا قبلولو کې بايد د مالدار او غريب تر مینځ توپيرونه ونه شي ځکه که چېرې څوک د مالدار مېلمستيا قبلوی او د غريب مېلمستيا نه قبلوی د ايو نوع کبر دی او کبر په اسلام کې بد عمل گڼل شوی دی، يوه ورځ حسن بن علي رضی الله عنه په لاره تیریده چې يو شمېر غريبو خلکو د سترخوان هوار کړې ؤ او ډوډۍ يې خوړله، هغوی ورته وويل: چې ای د رسول الله صلى الله عليه و سلم د لور ځويه! راشه مونږ سره ډوډۍ وخوره، حسن رضی الله عنه ورته مهرباني وکړله: هو د الله تعالی متکبرين نه خوښیږي د خپل اس څخه بنکته شو د هغوی سره په يوه دسترخوان کښېناست او ډوډۍ يې ورسره وخورله.

۲- د نفلي روژي نيولو په لامل بايد سپري مېلمستيا كې غير حاضر نه شي مېلمستيا ته دى ورشي هلته كه كوربه د ده په ډوډۍ خوړلو خونبیده نو روژه دى ماته كړي ځكه چې د مسلمان ورور خوشحاله كول عبادت دى كه روژه يې نه خوړله نو كوربه ته دې د مېلمستيا جوړولو له امله دعاء و كړي ځكه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني كړې ده: (إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ قَلِيْبُ فَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ وَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيَطْعَمْ) (۱۸:۱۸۵).

كله چې يو تن ستاسې څخه مېلمستيا ته وبلل شي نو مېلمستيا ته دى لار شي كه چېرې روژه وي نو كوربه ته دې د مېلمستيا جوړولو له امله دعاء و كړي او كه روژه نه وي د مېلمستيا خواړه دى و خوري.

په بل حديث شريف كې راځي: (تكلف لك اخوك و تقول انى صائم) (۱۸:۱۸۵).

ژباړه: ستا مسلمان ورور تكليف كړي او تا ته يې مېلمستيا تياره كړي او ته ورته وايي چې زه روژه يم.

۷- د دعوت قبلولو لامل يواځې او يواځې د خپل مسلمان ورور اكرام كول وگرځوي چې په دې ترتيب مېلمستيا ته ورتگ عبادت گرځي ځكه چې د مسلمان ورور عزت او اكرام كول د اسلامي شريعت امر دى.

۸- كوربه بايد د مېلمه لپاره دومره خواړه تيار كړي چې د مېلمه د مرښت لپاره كفايت و كړي، ځكه چې كه چېرې خواړه له دې څخه لږ وي د كوربه شخصيت ته ضرر رسوي او كه له دې څخه زيات وي اسراف كې داخلېږي، چې دواړه اسلامي شريعت بد گڼلي.

۹- مېلمه بايد کوربه کره د زيات وخت لپاره پاتې نه شي مگر په هغه صورت کې دی پاتې شي چې کوربه د پاتې کېدلو زيات اصرار پرې وکړي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني کړې. (وَلَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ مُسْلِمٍ أَنْ يُقِيمَ عِنْدَ أَخِيهِ حَتَّى يُؤْتِمَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يُؤْتِمُهُ قَالَ يُقِيمُ عِنْدَهُ وَلَا شَيْءَ لَهُ يُقْرِيه بِهِ ۱۸۱:۱۸).
 ژباړه: مسلمان ته نه بڼايې چې خپل مسلمان ورور کره دومره وخت لپاره مېلمه شي چې هغه گناهگار کړي خلکو پوښتنه وکړله چې ای د الله تعالی رسول له! څنگه یې گناهگار وی؟ نبي صلى الله عليه و سلم وفرمایل: هغه داسې چې کوربه کره دومره وخت و او سپرې چې کوربه د هغه مېلمستيا لپاره څه ونه لري.

۱۰- کله چې مېلمه د کوربه له کوره رخصتېږي بايد کوربه د خپل کور څخه ورسره بهر ووځي ځکه چې د سلفو صالحينو څخه همداسې رانقل شوی دی بله دا چې په داسې کولو سره د مېلمه عزت کېږي چې شرعاً مسلمانان پرې مکلف دي.

د ذکرشوو ادابو برسېره د نړۍ نامتو عالم الشيخ ابو الیث نصر بن محمد سمرقندي د مېلمه پالنې لپاره لاندیني اداب ذکر کړی دی (۱۵:۴۶).

۱- مېلمه به هغه ځای کې کښېني چې کوربه یې غواړي، ځکه چې کوربه د خپل کور د عورت ساتنې په برخه کې له هرچا زيات پوهیږي.
 ۲- کوم خوراک چې د کوربه لخوا مېلمه ته راوړل کېږي مېلمه بايد پرې بد ونه وایي بلکې صفت یې وکړي.

۳- د کوربه له اجازې پرته د مېلمه بل طرف ته نه ځي.

۴- که چېرې مېلمه سره په دسترخوان د ده څخه مشر سړی ناست وي مېلمه بايد له هغه څخه وړاندې په خوراک پیل ونه کړي.

۵- کوربه بايد خپلې وسعې مطابق خواره تیار کړي.

۲- کوربه بايد په مېلمه بخل ونه کړي په مېلمه بخل کول دادی چې مېلمه ته په کور کې موجوده خواړه ورنکړي بلکې د موجوده خوړو څخه خراب خواړه ورته تيار کړي.

۷- که چېرې مېلمانه لږ وي کوربه کولی شي چې په يوه دسترخوان ميلمنو سره ډوډۍ خوړلو ته کښېني او د ميلمنو خدمت وکړي خو که مېلمانه زيات وي د ميلمنو خدمت د وکړي او په دسترخوان ورسره ډوډۍ خوړلو ته ناسته ښه نه ده.

۸- ښه دا ده چې کوربه کله کله د ډوډۍ مينځ کې مېلمه ته اواز کوي چې خوراک زړور کوه خو ډېر ټينگار د پرې نه کوي.

۹- د ډوډۍ خوړلو وخت کې ډېره چپتيا غوره کار نه دی.

۱۰- کوربه بايد د ډوډۍ خوړلو وخت کې د ميلمنو څخه لری بل ځای ته لاړ نه شي.

۱۱- کوربه بايد مېلمه سره د ډوډۍ خوړلو په وخت کې داسې څوک کښېنوي چې مېلمه باندي د هغه ناسته درنده تماميږي.

۱۲- کله چې ميلمنو ډوډۍ وخورله او د کوربه څخه يې د تگ اجازه غوښتله بايد کوربه ورته په پاتې کېدلو کې ډېر ټينگ نه شي.

۱۳- د ډوډۍ خوړلو وخت کې بايد يو تن د بل تن د خوړو مړۍ ته ونه گوري او نه دی مېلمه هغه لوری ته گوري چې د هغه لوری خواړه دسترخوان ته راوړل کېږي.

۱۴- د خوړو څخه وړاندې د لاس وينځلو پيل په اړه علماء دوه ډلې شوي دي. يوه ډله علماء وايي چې لاس وينځل به د مشر مېلمه څخه پيل شي او د مشر مېلمه ښي طرف ناستو خلکو لاسونه به يو بل پسې مينځل کېږي بله ډله علماء وايي چې لاس وينځل په ميلمنو کې د کشر مېلمه څخه پيل کېږي او د کشر مېلمه ښي طرف ته به ځي او د خلکو لاسونه په يو بل پسې مينځي چې البته

دواړه ډلی علماء ځانته دلايل لري په دې اساس که هر قول باندې عمل وشي جواز لري.

۱۵- له ډوډۍ وړاندې د لاس وينځلو څخه وروسته د لاس په دستپاک پاکولو په هکله علماؤ ويلې دي چې غوره کار دا دی چې لاس په دستپاک پاک نه شي خو که چا لاس پاک کړ پروا نه لري.

۱۶- په خوراک او څښاک کې بايد د خپل ناست ملگري خيال وساتل شي هغه داسې چې هڅه ونه کړي ترڅو د خپل ملگري څخه زيات خوراک او څښاک وکړي.

۱۷- مېلمه بايد له خوراک او څښاک وروسته کوربه ته دعاء وکړي ځکه چې جابر بن عبدالله رضي الله عنه ويلې دي: يو ځل ابو هيثم بن تيهان رسول الله صلى الله عليه وسلم او يو شمېر صحابه کرامو ته مېلمستيا تياره کړله کله چې نبی عليه السلام او صحابو کرامو خوراک او څښاک وکړ نو نبی عليه السلام صحابو کرامو ته مهرباني وکړله چې تاسې ابو هيثم ته ددې مېلمستيا بدله او عوض ورکړئ صحابو کرامو رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض وکړ چې بدله يې څنگه ورکړو؟ نبی عليه السلام ورته مهرباني وکړله (إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا دَخَلَ بَيْنَهُ فَأَكَلَ طَعَامَهُ وَشَرِبَ شَرَابَهُ قَدَعَوْا لَهُ قَذَلِكَ إِيَّابَتُهُ) (۸:۱۸۲).

کله چې يو تن خپل مسلمان ورور کره مېلمه شي او هلته خوراک او څښاک وکړي بيا دغه مېلمه کوربه ته د خیر او برکت دعا وکړي دا د کوربه لپاره د مېلمه بدله ده.

البته رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د مېلمه څخه کوربه ته د دعاء کولو بيلا بيل الفاظ را نقل شوي دي چې د هغو له جملې څخه دوه دعاگانې د بيلگې په توگه ذکر کوو:

الف: يو ځل رسول الله صلى الله عليه وسلم سعد بن عباده رضی الله عنه كره مېلمه شو د خوراك او خېناك څخه وروسته يې كوربه ته داسې دعاء وكړه (أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمْ الْأَبْرَارُ وَصَلَتْ عَلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةُ) (۸:۱۸۲).

تاسې كره دې روژه نيونكې روژه ماتې وكړي، نيكان خلك دى ستاسو خواړه وخوري او ملائكې دى ستاسو لپاره د مغفرت او رحمت دعاگانې وغواړي.
ب: رسول الله صلى الله عليه وسلم كوربه ته د خوراك او خېناك څخه وروسته داسې دعاء وكړه (اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي مَا رَزَقْتَهُمْ وَاعْفِرْ لَهُمْ وَأَرْحَمَهُمْ) (۱۸:۱۸۰).

اى الله تعالى! تا چې دوى ته څه وركړي دي په هغې كې ورته برکت واچوي او دوى ته بخښنه وكړي او په دوى رحم او كرم وكړي.

۲- د اجازې غوښتلو ادا:

كله چې يو څوك د چا ځاى ته ورځي اسلامي شريعت ورڅخه د گڼو مصلحتونو پر اساس ټينگه غوښتنه كړې ده چې بايد ورڅخه اجازه وغواړي چې د نوموړي مصلحتونو څخه يو دا دى چې ممكن د مېلمه سترگى د كوربه په غير محرمى ښځې ولگيږي يا مېلمه د كوربه كور كې داسې يوشى وگوري چې كوربه يې په ليدلو خفه كېږي چې البته دغه علت ته په راتلونكي كې حديث شريف كې داسې اشاره شوى (إِنَّمَا جُعِلَ الْإِسْتِئْذَانُ مِنْ أَجْلِ النَّظْرِ) (۸:۳۵۷).

ژباړه: بېشكه اجازه غوښتل (استيذان) د سترگو لگيدلو له امله ضرور گڼل شوى.

طريقه يې د داخلیدلو اجازه و غوښتله رسول الله صلی الله علیه و سلم ورته اجازه ورکړله سړی کورته داخل شو (۸:۳۵۲).

د اجازې غوښتلو (استیذان) اداب

د اجازې غوښتلو (استیذان) اداب په لاندې ډول ذکر کېږي:

۱- مېلمه باید له دريو څلو زيات د کوربه څخه د داخلیدلو اجازه ونه غواړي ځکه چې رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي: (الاستیذان ثلاثٌ فَإِنْ أَذِنَ لَكَ فَادْخُلْ وَإِلَّا فَارْجِعْ) (۱۸:۲۱۰).

اجازه غوښتل درى ځلي وي که اجازه درکړل شوه ښه که نه بېرته وگرځه.

که چېرې کوربه د اجازې غوښتونکي څخه پوښتنه وکړي چې ته څوک يې چې اجازه غواړي؟ نو هغه دى خپل نوم ورته وښايې ځکه چې يوه ورځ رسول الله صلی الله علیه و سلم يوه باغ کې تشریف درلوده. ابوبکر رضی الله عنه ورڅخه اجازه و غوښتله رسول الله صلی الله علیه و سلم ترې پوښتنه وکړله چې ته څوک يې چې اجازه غواړي هغه ځواب ورکړ، ابوبکر يم بيا عمر رضی الله عنه راغی هغه هم په همدې طريقې اجازه و غوښتله او اجازه ورکړل شوه، وروسته له دې عثمان رضی الله عنه ته په ذکر شوی طريقې اجازه ورکړل شوه (۲:۴۴).

کله چې کوربه اجازه غوښتونکي څخه پوښتنه وکړي چې ته څوک يې؟ هغه به ځواب کې دانه وايې زه يم، ځکه جابر رضی الله عنه وايې: ما د رسول الله صلی الله علیه و سلم دروازه وټکوله هغه صلی الله علیه و سلم راڅخه پوښتنه وکړله څوک يې؟ ما ورته وويل زه يم. نبی صلی الله علیه و سلم داسې ويل بد وگڼل ويې فرمايل. (انا انا) (۱۸:۲۱۱).

ژباړه: زه يم زه يم.

۳- د اسلام ادااب:

اسلامي شريعت مسلمانانو څخه غوښتي چې كله يو د بل سره مخامخ كېږي سلام واچوي، چې البته د (السلام عليكم) ويل د سلامتی او عافیت هر اړخیزه جامع دعاء او هغه ته د خیر غوښتنې وعده ده، په دی معنا چې الله تعالی دی تا په بشپړی سلامتی سره ونازوي ستا ځان او مال دې خوندي وساتي، ته او ستا اولاده خپل خپلوان او دوستان د روغ رمټ ولري ستا دین او دنیا د سلامتی جامه کې وپوځي، ستا دین او دنیا د دهر قسم ضرر څخه په امن کې وساتي، زما په زړه کې ستا لپاره د خیر غوښتنې، د مینې او اخلاص او د سلامتی او عافیت ژوری ولولې دي زما له لاسه به تا ته هیڅکله درد او تکلیف ونه رسیږي. ته زما له لوری هیڅ انډیښنه مه لره (۲۱۱:۱۳).

په گڼو شرعي نصوصو کې مسلمانان سلام اچولو ته هڅول شوي چې ځېنې یې د بېلگې په توگه په لاندې ډول ذکر کوو:

الله تعالی قرآنکریم کې فرمایلي دي: (□◆①②③④⑤⑥⑦⑧⑨⑩⑪⑫⑬⑭⑮⑯⑰⑱⑲⑳㉑㉒㉓㉔㉕㉖㉗㉘㉙㉚㉛㉜㉝㉞㉟㊀㊁㊂㊃㊄㊅㊆㊇㊈㊉㊐㊑㊒㊓㊔㊕㊖㊗㊘㊙㊚㊛㊜㊝㊞㊟㊠㊡㊢㊣㊤㊦㊧㊨㊩㊰㊱㊲㊳㊴㊵㊶㊷㊸㊹㊺) (سورت النساء، ایت ۸۲).

كله چې تاسې ته سلام واچول شي نو د هغه څخه په بنو الفاظو سره ځواب وركړئ يا په همغه الفاظو سره ځواب وركړئ.

رسول الله مهرباني كړې: كله چې الله تعالی ادم عليه السلام پيدا كړه نو الله تعالی ورته امر وكړ، چې د ملايکو هغی ناستی ډلی ته ورشه او سلام ورته واچوه هغوی چې څرنگه ځواب دركړ هغه ښه واوره چې همدا سې ويل ستا او ستا د اولادى سلام اچول دي كله چې ادم عليه السلام د ملايکو ټولگي ته ورسیده نو هغوی ته یې په دی الفاظو سره سلام واچوه چې (السلام عليكم) ملايکو ورته وويل: (السلام عليك ورحمة الله) (متفق عليه).

نبي صلى الله عليه و سلم مهرباني كړې ده: (لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُوْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوْ لَا أَدْلُكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمْوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ). (۴: ۱۸۳)

تر هغی جنت ته داخلیدلی نه شی ترڅو چې ایمان رانه وړی. تر هغی پوری به تاسی د کامل ایمان څښتنان نه شی ترڅو چې یو بل سره مینه او محبت ونه لری. آیا زه تاسی ته داسی یو کار وښایم چې که هغه کار مو سرته ورسوه یو بل سره مو مینه او محبت پیدا کړې هغه کار دا دی چې تاسی خپلو مینځونو کې یو بل ته سلام اچوی.

د سلام اچولو آداب:

اسلامي شریعت د سلام اچولو لپاره ځانگړی آداب وضع کړي دي، چې په لاندی ډول ذکر کړې:

مستحبه طریقه دا ده چې څوک چا ته سلام اچوي (السلام علیکم) دی ورته ووايې یعنی چاته چې سلام اچوي یو تن وي، دوه تنه وي یا ډېروي د ټولو لپاره د جمعی صیغه یعنی (علیکم) کلیمه دی ورته استعمال کړي ځواب ورکونکی باید ورته (وعلیکم السلام) ووايې، یعنی د سلام د ځواب سر کې واو چې د عطدرف لپاره دی او د (علیکم) کلمه استعمال کړي (۳۴۲: ۱۹).

په حدیث شریف کې راغلي چې سپور به پیاده باندی سلام اچوي ولاړ په ناست باندی سلام اچوي، لږ خلک په ډېرو خلکو باندی سلام اچوي او کشر په مشر باندی سلام اچوي (۱۸: ۲۱۲).

په حدیث شریف کې بیان شوي چې کله د دوو تنو تر مینځ ملاقات وشو او دوی یو پر بل سلام واچوه بیا د دوی تر منځ ونه، تیره یا دیوال راغی او دوی یو د بل څخه جدا شول کله چې بیا یو د بل سره مخ کړې باید سلام واچوي (۳۲۰: ۸).

کله چې يو تن خپل کور ته ننوزي بايد سلام و اچوي ځکه چې انس رضی الله عنه ويلي دي چې ماته رسول الله صلی الله علیه و سلم داسې وفرمايل: ((يَا بُنَيَّ إِذَا دَخَلْتَ عَلَى أَهْلِكَ فَسَلِّمْ يَكُنْ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ)) (۹۹:۱۲).

ای بچونیه! کله چې خپل کور ته داخلېږی سلام اچوه چې دا سلام په تا او ستا کورنۍ کې برکت و اچوي. په ماشومانو سلام اچول غوره کار دی ځکه چې انس رضی الله عنه يو ځل په ماشومانو تېريده په هغوی يې سلام و اچوه بيا يې وويل: چې رسول الله صلی الله علیه و سلم همداسې کول (۱۸:۲۱۴).

که د فتني خطر نه وي نارينه خپلو او پرديو بنځو او بنځی خپلو او پرديو نارينو ته سلام اچولی شي ځکه چې اسماء بنت يزيد رضی الله عنها ويلي دي چې مونږ د بنځو يوه ډله ناست و رسول الله صلی الله علیه و سلم تيريده پر مونږ يې سلام و اچوه (۸:۳۲۰).

همدارنگه ام هانئ رضی الله عنها ويلي دي چې: زه د رسول الله صلی الله علیه و سلم کورته لاړم نبي صلی الله علیه و سلم باندی مې سلام و اچوه (۱۸:۲۱۳).

د سلام الفاظ چې څومره زيات وي ثواب او اجر يې زياتېږي ځکه چې حديث شريف کې راځي چې يوه ورځ رسول الله صلی الله علیه و سلم مجلس کې تشریف درلوده يو صحابي راغې په دې الفاظو سره يې سلام و اچوه (السلام عليك) نبي صلی الله علیه و سلم د سلام ځواب ورکړ، بيا يې وفرمايل: د دی سړي لپاره لس نيکۍ ورکړل شوی، بل سړي راغی په دې الفاظو سره يې سلام و اچوه، (السلام عليك ورحمة الله) نبي صلی الله علیه و سلم ځواب ورکړه بيا يې وفرمايل د دی سړي لپاره شل نيکۍ ورکړل شوی، دريم سړي راغی او په دی الفاظو سره يې سلام و اچوه (السلام عليك ورحمة الله وبركاته) نبي صلی

الله عليه و سلم د سلام خواب ورکړ بيا يې وفرمايل دى سپرى لپاره ديرش نيکى ورکړل شوى (۸:۳۲۰).

مسلمان به کافر ته اول سلام نه اچوي کله چې کافر ورباندې سلام واچوي نو په خواب کې به تنها دومره ووايې (وعليکم) ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني کړى. (لَا تَبْدَءُوا الْيَهُودَ وَلَا النَّصَارَىٰ بِالسَّلَامِ) (۱۸:۲۱۴).

تاسى يهودو او انصارو باندې اول سلام مه اچوئ. په بل حديث شريف کې راغلى دى (اذا سلم عليكم اهل الكتاب فقولوا و عليكم) (۱۸:۲۱۳).

کله چې تاسى ته اهل کتابو سلام واچوه نو ووايې. (وعليکم) که چېرې يو مجلس کې مسلمانان او کافران گډ ناست وي داسې مجلس باندې سلام اچول جواز لري ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم هم داسې مجلس باندې سلام اچولى دى (متفق عليه).

کله چې څوک د چا څخه رخصتيري بايد سلام ورته واچوي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي ((إِذَا انْتَهَىٰ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ فَلْيُسَلِّمْ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ فَلْيُسَلِّمْ فَلْيَسْتِ الْأُولَىٰ بِأَحَقِّ مِنَ الْآخِرَةِ)) (۱۱:۴۱۸).

کله چې ستاسې څخه يو تن مجلس ته راځي نو سلام دى واچوي او کله چې د مجلس څخه بېرته ځي سلام دى واچوي ځکه چې راتگ د تگ څخه زيات د سلام اچولو مستحق نه دى.

إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَحَاهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ فَإِنْ حَالَتْ بَيْنَهُمَا شَجَرَةٌ أَوْ جِدَارٌ أَوْ حَجْرٌ ثُمَّ لَقِيَهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ أَيْضًا (((۱۱:۴۱۸).

کله چې ستاسې يو تن دخپل مسلمان ورور سره مخامخ کېږي، نو پر هغه دې سلام واچوي، که ونه، دېوال او يا تيگه ددواړو ترمنځ پرده شي او بيا سره مخامخ شي نو بيا دې سلام پرې واچوي.

۴- د صنف او مجلس ادا ب:

د هر مسلمان ټول ژوند بايد د اسلامي شريعت په اصولو ولاړ وي چې په دې لړ کې د صنف او مجلس مهم شرعي ادا ب په لاندې ډول ذکر کېږي (۱۴:۱۷).

۱- کله چې څوک صنف يا مجلس ته راشي نو سلام دې واچوي او د مجلس هغې برخې کې د کنبېني چې دې ته نژدې وي او ناست خلک ورته رسيدلی دې داسې دې نه کوي چې بل تن د مجلس څخه پاڅوي خپله د هغه ځای کې کنبېني او نه د دوو تنو په مينځ کې د هغوی له اجازې پرته کنبېني ځکه چې رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمايلي دي: (لا يقيم من احد کم رجلاً من مجلسه ثم يجلس فيه و لکن توسعوا) (متفق عليه).

ستاسې څخه دې يو تن داسې نه کوي چې بل تن د مجلس څخه پاڅوي او خپله د هغه ځای کې کنبېني، خلک دې و خوځېږي ترڅو راغلي تن ته د ناستي ځای پيداشي.

د ابن عمر رضی الله عنه دا عادت ؤ چې چا به ورته مجلس کې خپل ځای پرېښوده هلته به نه کېناسته. جابر بن سمره رضی الله عنه وايي چې: کله به مونږ د رسول الله صلی الله عليه و سلم مجلس ته راغلو نو کوم ځای کې به چې د مجلس وروستني خلک ناست ول، د هغوی ترڅنگ به کېناستلو.

رسول الله صلی الله عليه و سلم مهرباني کړې ده: (لا يحل للرجل ان يفرق بين اثنين الا باذنهما) (۸:۳۱۷).

جواز نه لري چې يو څوک په مجلس کې د دوو تنو ترمنځ د هغوی له اجازې پرته کېږي.

۲- څوک چې په صنف يا مجلس کې د کوم ضرورت په اساس د خپل ځای څخه پاڅېده او بهرته ووت هرکله چې مجلس ته راشي حق يې دا دی چې خپل اولني ځای کې کېښي ځکه رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمايلي دي: (إِذَا قَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسٍ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ) (۱۸:۲۱۷).

کله چې يو تن ستاسې څخه د مجلس څخه ووځي بيا بهرته مجلس ته راشي حق يې دا دی چې خپل اولني ځای کې کېښي.

۳- که چېرې صنف يا مجلس د حلقې په بڼه جوړ شوی وي نو د حلقې په منځ کې ناسته جواز نه لري ځکه چې حذيفه رضی الله عنه ويلي دي (لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَعَدَ فِي وَسْطِ الْحَلْقَةِ) (۸:۳۱۲).

رسول الله صلی الله عليه و سلم لعنت کړی هغه چا باندی چې د حلقې منځ کې کېږي.

۴- په صنف او مجلس کې مسلمان بايد په ډېر وقار او سنگيني سره ناست وي په خپلې ږيری يا بل شي دې لوبې نه کوي. خپلو غاښونو او پوزی کې دی گوتې نه وهي، نه دی لارې توکوي او نه دی پوزه سونوي او نه دی قصداً توخې کوي. د خبرو نوبت دی مراعات کړي، ډېرې خبرې دی نه کوي د بې ځايه توکو او رياء کارۍ څخه دی ځان وساتي. لاپی دی نه وهي که بل چا خبرې کولې د هغه خبرو ته دې غوږ کېږدي د بل چا خبره دې نه قطع کوي چې البته ذکر شوي کارونه په دوو وجو جواز نه لري يو دا چې په دی کارونو سره د مجلس او صنف گډونوالو ته ضرر رسوي چې داسې کول شرعاً حرام کار دي بل دا چې د نوموړو کارونو په

نه کولو سره د مجلس د گډونوالو مینه او محبت ځانته راجلبوي چې دې کار باندې هر مسلمان شرعاً مکلف دی.

۵- کله چې یو څوک مجلس ته راځي بل شخص به د ستړي مشي او احترام له امله ورته درېږي او که نه؟

دی موضوع کې د علماؤ تر منځ اختلاف دی یو شمېر علماء وايي چې د بل چا ستړي مشي او احترام لپاره هېچاته دریدل جواز نلري د دغې ډلې علماؤ ځېنې دلائل په لاندې ډول ذکر کوو:

الف- ابو امامه رضی الله عنه وايي چې یو ځل رسول الله صلی الله علیه و سلم زمونږ مجلس ته راغی مونږ ورته ودریدو نو نبی علیه السلام مونږ ته مهرباني وکړله (لَا تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الْأَعَاجِمُ يُعْظَمُ بَعْضُهَا بَعْضًا) (۸:۳۳۲).

ژباړه: لکه څنگه چې غیر عرب خلک یو د بل احترام لپاره درېږي تاسی مه درېږئ.

ب- انس رضی الله عنه وايي (لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهِيَّتِهِ لَذَلِكَ) (۱۲:۱۰۴).

صحابو کرامو ته د رسول الله صلی الله علیه و سلم څخه بل هېڅوک زیات گران نه و خو سره له دې چې کله به رسول الله صلی الله علیه و سلم د دوی مجلس ته راغی نو دوی به ورته نه دریدل دا ځکه چې صحابه کرام پدې پوهیدل چې نبی علیه السلام د دوی په دریدلو خفه کېږي.

خو یو شمېر نور علماء وايي چې د بل چا د ستړي مشي او احترام لپاره دریدل جواز لري، د دغې ډلې علماؤ ځېنې دلائل په لاندې ډول ذکر کوو:

الف: يو ځل سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ مجلس ته راغی نو نبی علیه السلام صحابو کرامو ته وفرمايل: (فُوْمُوا اِلَى سَيِّدِكُمْ) (۳: ۴۸۴) خپل مشرته ودريرئ.

ب: عائشه رضی اللہ عنها وايي: چې زيد بن حارثه رضی اللہ عنہ مدينه ته را ورسيد کله چې زمونږ کور ته راغی نبی علیه السلام ورته پاڅيده، غاړه يې ورته ورکړله او مچي يې کره (۱۲: ۱۰۲).

ج: عائشه رضی اللہ عنها وايي: چې کله به د نبی علیه السلام لور يې بي فاطمه رضی اللہ عنها راغلله نو نبی علیه السلام به ورته پاڅيده مچي به يې کړله او په هغه ځای کې به يې کښينوله چې نبی علیه السلام به ناست ؤ او کله به چې نبی علیه السلام فاطمې رضی اللہ عنها کره لار هغه به ورته پاڅيدله لاس به يې مچي کړله او په هغه ځای کې به يې کښينوه چې فاطمه رضی اللہ عنها به ناسته وه (۳۲۲: ۸).

علماء د پورتنیو دوو ډلو د دلائلو تطبيق پدې ډول کړی چې کوم دليل کې د احترام له امله دريدل منع شوي دا هغه دريدل دي چې سړی يې د تکبر له امله پخپله د خلکو څخه غواړي يا که چاته دريدل هغه کې تکبر پيدا کوي بيا ورته دريدل جواز نلري خو که ناست شخص راتلونکی شخص ته د هغه د غوښتنې پرته د هغه د احترام او اکرام لپاره ودريرې او دريدل په هغه کې تکبر نه پيدا کوي بيا داسې دريدل شرعاً جواز لري (۱۱۰: ۱۷).

۲-د مجلس په پای کې بايد دغه دعاء ولولي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم همداسې امر کړی دی سبحانک اللهم و بحمدک اشهدان لا اله الا انت استغفرک و اتوب اليک (۳۱۹: ۸).

ای الله! تا لره پاکې ده او ثناء تا لره ده گواهي ورکوم چې پرته له تا څخه بل د عبادت وړ نشته ستا څخه بخښنه غواړم او تا ته رجوع کوم (توبه وباسم).

۵- د خوراک او خبناک اداب:

اسلامي شريعت مسلمانانو ته لارښوونه کړې ده چې د خوراک او خبناک په وخت کې لاندیني اداب باید په نظر کې ونیسي

۱- هر مسلمان باید د خوراک او خبناک څخه وړاندې دا نېت ولري چې دا خوراک او خبناک د دې په خاطر کوم چې بدن مې قوي شي ترڅو د الله تعالی عبادت پری وکړم چې په دې نېت سره یې خوراک او خبناک عبادت ګرځي کوم چې مسلمانان پری مکلف دي.

۲- مسلمان د داسې شيانو څخه خوراک او خبناک وکړي چې حلال وي ځکه چې الله تعالی په قرآنکریم کې فرمایلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَابْتَاعُوا لِحْزَانِهِ إِذَا جُمِعَ الثَّمَرُ ۚ ذَٰلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ (البقره: ۱۷۲).

ژباړه: ای مؤمنانو حلال خواړه چې ما تاسی ته درکړي دي وخورئ. ۳- له خوراک وړاندې او وروسته باید خپل لاسونه ښه ووينځي، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه و سلم مهرباني کړی: **بَرَکَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ** ((۱۰، ۲۰۹)).

ژباړه: له خوړلو وړاندې او وروسته لاس وینځلو کې برکت دی.

۴- د خوراک او خبناک پیل کې باید (بسم الله الرحمن الرحيم) ووايي ځکه رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمایلي دي: **((إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَذْکُرْ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى فَإِنْ نَسِيَ أَنْ يَذْکُرَ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ))**. ((۱۰: ۲۱۹)).

ژباړه: کله چې ستاسی څخه یو تن خوراک کوي نو د الله نوم دی یاد کړي که چېرې دا ورڅخه د خوړلو پېل کې هېر شو کله چې وریاد شو و دی وایې: (بسم الله اوله و اخره).

که څوک هرې مړې کې (بسم الله) ووايې د قیامت په ورځ د دی مړې حساب و کتاب ورسره نه کېږي په دې هکله حدیث شریف کې داسې راغلي دي: (من قال عند کل لقمة بسم الله لا يحاسبُ يوم القيامة في اکلها) (۴۴:۱۵).

ژباړه: څوک چې د خوراک هرې مړې کې (بسم الله) ووايې د قیامت په ورځ ورسره د دغی مړې حساب و کتاب نه کېږي.

ښه دا ده چې د خوراک په پېل کې (بسم الله) په لوړ او از وویل شي ترڅو په دسترخوان ناست خلک یې واورې، هغوی یې هم ووايې.

۵- خوراک او څښاک به په نبي لاس سره کوي او د کاسې له هغې څنډې څخه به خواړه اخلي چې ده ته نژدې وي د کاسې له مینځ څخه دې خواړه نه اوچتوي ځکه رسول الله صلی الله علیه و سلم عمر بن سلمه رضی الله عنه ته داسې مهرباني کړې: **يَا غُلَامُ سَمِّ اللَّهَ وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ** (۱۸:۱۷۲).

ژباړه: خوراک په نبي لاس سره کوه او د کاسې د هغې څنډې څخه خوراک کوه چې تاته نژدې ده.

په بل حدیث شریف کې راځي: **(الْبَرَكَهُ تَنْزِيلُ وَسَطِ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَاقَتِيهِ وَلَا تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ)** (سنن الترمذی، ۲ ټوک، ۴۲۶ مخ).

ژباړه: برکت د خوړو منځنۍ برخه کې نازلېږي نو تاسې د خوړو د څنډو څخه خوراک کوئ د خوړو د منځنۍ برخې څخه خواړه مه اخلئ.

۲- ډېر تاوده خوړل او څښل بايد ونه شي او نه د خوراک او څښاک شيان بوي کړل شي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي ("أَبْرِدُوا بِالطَّعَامِ، فَإِنَّ الطَّعَامَ الْحَارَّ غَيْرُ ذِي بَرَكَةٍ" . و لاتشم الطعام فان ذلك عمل البهائم)(۱۵:۴۳).

ژباړه: خواړه ساړه کړئ، ځکه د تاوده خوړو خوړولو کې برکت نه شته او خواړه دی نه بويول کېږي ځکه چې دا عمل د څارويو عمل دی.

۷- د خوراک او څښاک څيزونو کې بايد تنفس ونه شي او نه د خوراک او څښاک پو کړل شي ځکه چې ابن عباس رضی الله عنه ويلي دي: (ان النبي صلى الله عليه و سلم نهی ان يتنفس في الاناء او ينفخ فيه)(۱۳:۳۳).

ژباړه: رسول الله صلى الله عليه و سلم له دې څخه منع کړې ده چې د خوراک او څښاک څيزونو کې تنفس وکړل شي يا په کې پوکې وکړل شي.

۸- په حديث شريف کې راغلي دي چې: خوراک او څښاک بايد لومړی په دسترخوان ناست تر ټولو د عمر له لحاظه مشر ته کېښودل شي(۱۴:۱۲۷).

بيا دی د مشر تن د نبي څنگ سړي څخه پېل کړي او په ترتيب سره دی ټولو ته خوراک او څښاک کېږدي (متفق عليه).

۹- د خوراک او څښاک وخت کې دی نه داسې کار او نه داسې خبره وکړي چې عاداتاً د سړي کرکه راوړي د بېلگې په توگه له هرې مړي کولو وروسته د وريجو غوري کې لاس څنډل يا د خوراک څښاک وخت کې د چټلو شيانو يادول البته ذکر شوي شيان ځکه جواز نلري چې پدې سره خوراک او څښاک ته ناستو خلکو لپاره داسې ضرر رسيږي چې شريعت حرام گڼلې دي.

۱۰- له خوراک وروسته له لاس وينځلو وړاندې بايد خپلې ګوتې وختي او کاسه بڼه پاکه کړي ځکه چې جابر رضی الله عنه ته نبي صلی الله عليه و سلم همداسې امر کړی دی او فرمایلي دي: (انکم لاتدرون فی ای طعامکم البرکة) (۳۱:۱۷۵).

ژباړه: تاسی په دی نه پوهیږئ چې د خوړو په کومې برخې کې برکت دی. ۱۱- په خوراک او څښاک سره باید سړی خپله خپته ډېره ډکه نه کړي ځکه چې رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمایلي دي: (ما ملأ ابن ادم وعاء شراً من بطنه بحسب ابن ادم لقیمات یقمن صلبه فان کان لامحاله فثلث لطعامه وثلث لشرابه وثلث لنفسه) (۳۰:۳).

ژباړه: بنی ادم د خپلې خپتې څخه بد بل لوبنی نه دی ډک کړی د هغه لپاره په کار ده چې څو مړی خواړه و خوري چې بدن یې پری استوار وي که چېرې یو څوک ضروراً خواړه خوړل غواړي نو خپله خپته دی په دريو برخو وويشي یوه برخه دی خواړه و خوري، دوهمه برخه دی اوبه وڅښي او دریمه برخه دی هوا ته خالي پرېږدي.

۱۲- په څښاک کې مستحبه طریقه دا ده چې څښاک په دريو تنفسونو سره وشي ځکه انس رضی الله عنه ویلي دي: (ان النبی صلی الله عليه و سلم کان یتنفس فی الشراب ثلاثاً) (۱۸:۱۷۴).

ژباړه: رسول الله صلی الله عليه و سلم څښاک په دريو تنفسونو څښه. ۱۳- د خوراک په وخت کې که کومه مړی د لاسه په دسترخوان ولوی ږي هغه دی پاکه کړي او ودی خوري ځکه چې رسول الله فرمایلي دي: (اذا سقط لقمة

احدکم فلیأخذها فلیمِطَ عنها الاذی ولیاکلها و لا یترکها
للشیطان (۸:۱۸۱).

ژباړه: کله چې خوراک وخت کې ستاسې څخه د یوه تن له لاسه د خوړو مړۍ په
دسترخوان ولوېږي هغه دی پورته کړي پاکه دی کړي او ودی خوري شیطان ته
دې دا مړۍ نه پرېږدي.

۱۴- په اجتماعي بڼه خوراک او څښاک کول غوره کار دی ځکه چې رسول الله
صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي: (اجتمعوا علی طعامکم ببارک
الله لکم فیه) (۸:۱۷۲).

ژباړه: خپل خواړه په اجتماعي بڼه خورئ الله تعالی په کې برکت اچوي.
۱۵- خواړه باید په درېو گوتو و خوړل شي ځکه چې کعب بن مالک رضی الله
عنه ویلي دي: ((كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ
ثَلَاثَ أَصَابِعٍ وَيَلْعَقُ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يَمْسَحَهَا)) (۸:۱۷۵).

ژباړه: رسول الله صلی الله علیه و سلم به په دريو گوتو سره يې خوراک کاوه ، او
له وچولو مخکې به يې خپلې گوتې څټلې.

۱۲- مستحبه طریقه دا ده چې د خوراک وخت کې تیار شوو خوړو باندې بد ونه
ویل شي بلکې صفت يې وشي (۱۸:۳۱۲).

۱۷- خوراک او څښاک په ولاړه جواز لري ځکه ابن عمر رضی الله عنه ویلي دي:
(کنا علی عهد رسول الله صلی الله علیه و سلم نأکل و نحن
نمشی و نشرب و نحن قیام) (۱۰:۱۲).

ژباړه: د رسول الله صلی الله علیه و سلم وخت کې به مونږ په روانه خوراک کاوه
او په ولاړه به مو څښاک کاوه.

خو غوره او افضل کار دا دی چې خوراک او خښاک په ناسته وشي ځکه چې انس رضی الله عنه د نبی صلی الله علیه و سلم څخه نقل کړې دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم په ولاړې د ابو خښلو څخه خلک منع کړي دي. قتادة رضی الله عنه ویلي دي چې مونږ د انس رضی الله عنه څخه پوښتنه وکړله چې خوراک کول په ولاړې څنگه دی؟

هغه ځواب راکړ، چې په ولاړه خوراک کول د ولاړې خښاک کولو څخه ډېر بد دی (۱۸:۱۷۳).

د پورتنیو حدیثونو او نورو دلایلو په اساس علماؤ داسې فتوی ورکړې ده چې خوړل او خښل په ولاړې جواز لري خو غوره او افضل په ناستی خوراک او خښاک کول دي (۱۸:۳۲۴) (۳۰۵:۱۲).

۱۸- له خوراک او خښاک وروسته دا دعاء دی ولولي: (الحمد لله الذی اطعمنا و سقانا و جعلنا من المسلمین) (۸:۴۳۲).

۱۹- له خوراک وروسته د خپله خوله وویښي (۱۴:۱۲۹).

۲- د سفر اداب:

د سفر لپاره اسلامي شریعت ځانگړې اداب ایښي دي، چې ځېنې یې په لاندې ډول ذکر کېږي:

۱- مسافر به خپلې کورنۍ او ملگرو سره خدای پاماني کوي هغوی به الله تعالی باندې سپاري، رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلي دي ((ان الله تعالیٰ اذا استودع شیئاً حفظه)) (۴:۲۸).

لقمان صاحب ویلي دي، چې کله الله تعالی باندی څوک و سپارل شو الله تعالی یې ساتنه کوي.

او مسافر ته به خپله کورنۍ او ملگري راتلونکو الفاظو سره دعاء کوي کومه چې د رسول الله صلى الله عليه و سلم خڅه رانقل شوی: (استودع الله دينک و امانتک و خواتيم عملک) (۸:۳۵۷).

ژباړه: ستا دين، امانت او د عمل پایلې الله تعالى ته سپارم.
۲- مسافر بايد سفر ته يواځې لار نه شي درى يا زيات ملگري بايد ولري ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم مهرباني کړې (الراکب شيطان والراکبان شيطانان والثلاثة ركب) (۸:۳۵۷).

ژباړه: کوم تن چې سفر ته يواځې ځي دا داسې عمل دی چې يوه شيطان د دى عمل سرته رسولو لپاره هڅولې دي که دوه تنه يواځې سفر ته روان وي دا داسې عمل دی چې دوو شيطانانو د دى عمل سرته رسولو لپاره هڅولې دي کله چې درى تنه سفر ته يوځای روان شي دا ډله ده چې د الله جل جلاله مرسته ورسره ملگرى ده.

په بل حديث شريف کې رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي: (لوان الناس يعلمون من الوحدة ما اعلم ما سار راکب بليل و حده) (۲:۲۳).

ژباړه: که چېرې د يواځې سفر په هغو عواقبو چې زه پرې پوهيرم نور خلک پوهيدلى يو تن به هم د يوى شپې لپاره يواځې سفر ته ونه وځي.
۳- د سفر ملگري بايد په خپلو کې د مشورو په اساس يو تن د سفر امير وټاکي ځکه چې رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي دي: (اذا خرج ثلاثة فى سفر فليأمر واحدهم) (۸:۳۵۸).

ژباړه: کله چې درى تنه سفر ته ځي نو يو تن دى خپل امير وټاکي.

- ۴- سفر ته له وتلو وړاندې بايد مسافر استخاره وکړي (۲۳:۱).
- ۵- مسافر بايد په سفر کې ډېرې دعاگانې وکړي ځکه چې رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمايلي دي: (ثلاث دعوات مستجابات لاشک فيهن دعوة المظلوم و دعوة المسافر و دعوة الوالد على ولده) (۲۷:۱۲).
- ژباړه: بېشکه چې د دريو ډلو خلکو دعاگانې قبلېږي. د مظلوم دعاء، د مسافر دعاء او د پلار دعاء خپل اولاد ته.
- ۶- مستحب دا دی چې مسافر د پنجشنبې په ورځ سفر ته ووځي ځکه چې کعب بن مالک رضی الله عنه ويلې دي: (کان الرسول صلی الله عليه و سلم يحب ان يخرج يوم الخميس) (متفق عليه).
- ژباړه: رسول الله صلی الله عليه و سلم دا خوښه وه چې د پنجشنبې په ورځې سفر ته ووځي.
- ۷- مستحبه طریقه دا ده چې مسافر سهار وختي سفر ته ووځي ځکه چې رسول الله صلی الله عليه و سلم فرمايلي دي: (اللهم بارک لامتی فی بُکورها) (۸:۳۵۸).
- ژباړه: ای الله تعالی ځما په هغو امتیانو برکتونه رانازل کړه چې سهار وختي سفر کوي.
- ۸- کله چې مسافر نقلیه واسطې ته خيژي (بسم الله) دی ووايې ځکه چې د علي رضی الله عنه څخه همداسې رانقل شوي دي (۸:۳۵۷).
- ۹- کله چې مسافر نقلیه وسیله کې کښېناسته او نقلیه وسیله حرکت وکړي درې ځلي به الله اکبر ووايې، وروسته له دې به راتلونکې دعاء ولولي ځکه چې

رسول الله صلى الله عليه وسلم همداسي ڪول: { سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ }
 اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ وَسُوءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ وَإِذَا رَجَعَ قَالَهُنَّ وَزَادَ فِيهِنَّ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ (۸:۳۵۷).

پاڪي ده هغه الله لره چي دا (د سپرلي وسيله) بي مونڙ ته تابع ڪري حال دا چي مونڙ ددي د تابع ڪولو قدرت نه لره، بيشڪه چي مونڙ د الله لوري ته ورتلونڪي يو، اي الله! مونڙ په دي سفر ڪي ستا خخه نيڪي او تقوى غوارو او مونڙ ته پدي سفر د داسي عملونو سرته رسولو توفيق راڪري چي ته پري خوبيري، اي الله! زمونڙ دا سفر اسانه ڪري او ورده لاره بي لنڊه ڪري، اي الله! ته مو پدي سفر ڪي ملگري شي او ته مو په ڪورونو ڪي خليفه او ساتونڪي شي، اي الله! ته مو ددي سفر له تڪليفونو وساتي او د ناورو پيسو له ليدلو مو خوندي ڪري او خپل مال، خپل ڪور او خپلو بچيو ته د بد ستنيدلو خخه خلاصون را په برخه ڪري

ڪله چي مسافر له سفر خخه بپرته خپل ڪور ته راگرڇي د ذکر شوي دعاء سره به راتلونڪي الفاظ ورزيات ڪري: (آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ) (۸:۳۵۷).

ژباړه: مونږ خپل رب ته رجوع کوونکی، توبه ویستونکی، عبادت کوونکی او ثناء ویوونکی یو.

۱۰-د سفر په اوږدو کې کله چې نقلیه وسیله په لوړه څیږي مسافر به (الله اکبر) وایي او کله چې په ژوره کوزیږي (سبحان الله) به وایي ځکه چې له رسول الله صلی الله علیه و سلم څخه همداسې وینا رانقل شوی ده (۸:۳۵۷).

۱۱-د سفر په بهیر کې که چېرې مسافر په کوم ځای کې له خلکو ویریده راتلونکې دعاء دی لولي: (اللهم انا نجعلک فی نحورهم و نعوذ بک من شرورهم) (۸:۳۵۸).

ژباړه: ای الله! مونږ تا ددوی مخې ته گرځوو او د دوی له شر څخه په تا پناه غواړو.

۱۲-د سفر په اوږدو کې کله چې مسافر کوم ځای کې دمه کوي راتلونکې دعاء دی ولولي ځکه چې رسول الله صلی الله علیه و سلم مهرباني کړی چې که چېرې دغه حالت کې راتلونکې دعاء ولوستل شي هیڅ شی ورته ضرر نه شي رسولی: (اعوذ بکلمات الله التامات من شر ما خلق) (۱۸:۲۵).

ژباړه: د الله په کاملو کلماتو د الله د مخلوقاتو د شر څخه پناه غواړم.

۱۳-کله چې مسافر له سفر څخه را ستون شي او د لومړي ځل لپاره یې په خپلې سیمې سترگې ولگیږي راتلونکې دعاء دی ولولي ترهغه پورې دی دا دعاء لولي چې خپل کور ته ورسیري ځکه چې انس رضی الله عنه ویلي دي چې کله مونږ د نبی صلی الله علیه و سلم سره د خیبر غزوې څخه را ستانه شولو او مدینه منوره مونږ ته له لری بنکاره شوه رسول الله صلی الله علیه و سلم دا دعاء ولوستله او ترهغې یې تکراروله چې مدینې منورې ته ورسیدو (ایبون تائبون عابدون لربنا حامدون) (۱۸:۲۴).

ژباړه: مونږ خپل رب ته رجوع کوونکی، توبه ویستونکی، عبادت کوونکی او ثناء ویوونکی یو.

۱۴- کله چې مسافر له سفر څخه خپلې سیمې ته ستون شي نو د خپل کور نژدې مسجد کې دی دوه رکعت له لمونځ وکړي وروسته دی خپل کور ته داخل شي ځکه چې د رسول الله صلی الله علیه و سلم څخه همدا سې کول را نقل شوي دي (متفق علیه).

۷- د خوب آداب:

په انسانانو باندې د الله تعالی له سترو نعمتونو څخه یو هم خوب کول دي چې د انسانانو د ژوند د بقاء لپاره ډیر مهم عنصر ګڼل کېږي الله تعالی د قرآن کریم په ګڼو ایتونو کې خوب کول په انسانانو باندې خپل لوی نعمت بولي او د احسان په توګه یې یادوي چې د نوموړو ایتونو له جملې څخه راتلونکې ایت شریف د بېلګې په توګه ذکر کوو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوْهُكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ بِمَاءٍ ثَلَاثًا مِّنْ أَمَّا السُّؤْمُورَ وَالْأَسْفَادَ فَإِنَّهُمَا يَأْوِيان إِلَى الْعُرْلِ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ فِي عَذَابٍ مُّهِينٍ﴾ (سورت، آیت ۹).

ژباړه: ستاسې خوب مي ستاسو لپاره آرامتيا او راحت ګرځولې دی. نو ددې لپاره چې مسلمانانو د الله تعالی ددې ستر نعمت څه نا څه شکر اداء کړي وي بايد د خوب په اړه د اسلامي شريعت لاندیني اخلاق او آداب حتما مراعات کړئ:

هر مسلمان بايد له ضرورت پرته د ماسخوتن له لمانځه څخه وروسته خوب کول ونه ځنډوي ځکه ابو برزهرضی الله عنھو یلي دي چې (ان النبیعلیه السلام کان یکره النوم قبل صلاة العشاء والحديث بعدها) (متفق علیه).

ژباړه: نبي علیه الصلاة والسلام د ماسخوتن له لمانځه څخه وړاندې خوب کول او د ماسخوتن لمانځه څخه وروسته خبرې اترې کول بد ګڼلي دي.

مسلمان بايد ډېره هڅه وکړي چې په اودس سره ويده شي لومړی بايد په بني ډډه پريوځي او بني لاس بايد د خپل سر لاندې کېږدي وروسته له څه وخته که بلې ډډې ته واوري شرعا کومه پروا نلري ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم براء بن عازب ته داسې فرمايلي و: ((إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ)) (۴۱۲:۲)

کله چې ويده کېږي نو د لمانځه د اودس په څير اودس وکړه بيا په بني ډډه پريوزه.

اوبل حديث شريف کې له همدې براء بن عازب (رض) څخه روايت دی چې ماته رسول الله (ص) وفرمايل: ((إِذَا أُوتِيَ إِلَى فِرَاشِكَ وَأَنْتَ طَاهِرٌ فَتَوَسَّدَ يَمِينَكَ)) (سنن ابی داود: ۱۳ ټوک، ۲۴۳ مخ.

او چې کله ويده کېږي په اوداسه ويده کېږه، او بني لاس سر لاندې کښيږده مسلمان بايد پر مخي په خيټي پري نه وځي ځکه چې دداسې خوب په اړه رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې مهرباني کړي: ((إِنَّمَا هَذِهِ ضِجَّةُ أَهْلِ النَّارِ)) او په بل حديث شريف کې داسې راغلي دي ((إِنَّ هَذِهِ ضِجَّةُ لَأ يُحِبُّهَا اللَّهُ)) (سنن ابن ماجه: ۱ټوک، ۱۴۱ مخ، مسند احمد، ۱۲ ټوک، ۲۳۹ مخ.

ژباړه: پر مخي پريوتل د دوزخيانو پريوتل دي. پر مخي پريوتل داسې عمل دی چې الله جل جلاله يې نه خوښوي
د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه گڼ شمېر دعا گاني را نقل شوي دي چې د خوب په وخت کې ويل کېږي چې ځينې يې په لاندې ډول ذکر کوو:

الف - دري ديرش ڄلي (سبحان الله) دري ديرش ڄلي (الحمد لله) او څلور
 ديرش ڄلي (الله اڪبر) ووايبي ڇڪه ڇي يو ڄل علي رضي الله عنه او فاطمي
 رضي الله عنها د رسول الله څخه يو خادم و غوڻبت ڇي د ڪور په ڪارونو ڪي
 مرسته ورسره وڪري نو نبي عليه السلام ورته داسي وفرمايل: ((أَلَا أَدُلُّكُمْ
 عَلَىٰ خَيْرٍ مِّمَّا سَأَلْتُمَا إِذَا أَحْذَيْتُمَا مَضًا جَعَلْنَا أَوْ أَيْتُمَا إِلَىٰ
 فِرَاشِكُمَا فَسَبَّحَا ثَلَاثًا وَتَلَاثِينَ وَآحْمَدَا ثَلَاثًا وَتَلَاثِينَ وَكَبَّرَا
 أَرْبَعًا وَتَلَاثِينَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ مِّنْ خَادِمٍ)) (۱۸:۳۴۲).

ژباړه: ايا زه تاسي ته داسي څه ونه بنايم ڇي له هغه څه څخه ډير غوره دي ڇي
 تاسي زما څخه و غوڻبت؟ هغه داچي ڪله تاسي ويده ڪېري دري ديرش
 ڄلي(سبحان الله) دري ديرش ڄلي(الحمد لله) او څلور ديرش ڄلي(الله اڪبر)
 ووايبي داسي لپاره د خادم څخه ډير گټور دي.

ب- ايت ڪرسي دي ووايبي ڇڪه ڇي رسول الله صلى الله عليه وسلم يو صحابي
 ته داسي فرمايلي دي: (إِذَا أُوتِيَ إِلَىٰ فِرَاشِكَ قَافِرًا آيَةَ الْكُرْسِيِّ
 مِنْ أَوْلَاهَا حَتَّىٰ تَخْتِمَ الْآيَةَ {اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
 {وَقَالَ لِي لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرَبَكَ شَيْطَانٌ
 حَتَّىٰ تُصْبِحَ} (۱:۸۳).

ژباړه: ڪله ڇي ويده ڪېري ايت ڪرسي ترپايه ولوله تر سهاره پوري به د الله
 تعالى له طرفه په تا باندي ساتندوي مقرر وي او شيطان به تاته نشي نژدي
 ڪيدلاي

البته د قران ڪريم راتلونڪي آيت شريف د آيت ڪرسي په نوم نومول شوي دي:)

که چپرې کوم مسلمان ښه خوب وگوري هڅه دی وکړي چې چاته یې ونه وایې خو که چاته یې وایې داسې چاته دي ووايي چې ده سره محبت لري او د خوب ښه تعبیر ورته کوي خو که چپرې کوم مسلمان بد خوب وگوري درې ځلې دی چې لورې ته لاړې توکړي بیا دی درې ځلې له الله تعالیٰ څخه ددی خوب له شر څخه پنا وغواړي او هیچاته دی ذکر شوی خوب نه وایې په کومه ډډه یې چې نوموړي خوب لیدلای وي له هغې ډډې څخه دی بلې ډډې ته واوړي او که چپرې یې خوښه وي نو پورته دی شي او لمونځ دی وکړي: (۱۸:۳۴۵).

کله چې د خوب په دوران کې وینسیري دا الفاظ دی ولولي:

((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ)).

وروسته لدې څخه دی له الله تعالیٰ څخه د خپلې اړتیا د پوره کېدو غوښتنه وکړي ځکه چې رسول الله فرمایلي دي: (مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ حِينَ يَسْتَيْقِظُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ دَعَا رَبَّ اغْفِرْ لِي قَالَ الْوَلِيدُ أَوْ قَالَ دَعَا اسْتَجِيبَ لَهُ فَإِنْ قَامَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّىٰ قُبِلَتْ صَلَاتُهُ) (۸:۳۴۲).

ژباړه: څوک چې د خوب دوران کې وینس شي پدې وخت کې دا الفاظ (لا اله الا الله و حده لا شریک له له الملك و له الحمد و هو علي کل شي قدیر سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و لا حول و لا قوة الا بالله) د ووايي وروسته

له دی الفاظو ویلو خخه له الله تعالیٰ خخه سوال وکړي الله تعالیٰ یې سوال
قبلوي او که لمونځ وکړي الله تعالیٰ به یې قبول کړي.

کله چې له خوب خخه پاڅیده دغه دعا دي ولولي (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ) (۱۸:۳۴۶).

ژباړه: ثناء هغه الله لره ده چې له مرگ وروسته یې را ژوندي کړلو او د هغه لورې
ته ورتگ دی.

تمت بالخیر

الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات

د پنځم فصل دمراجعو فهرست

- ۱- القرآن الکریم
- ۲- البخاري: محمد بن اسمعيل، كال: ۱۳۵۷هـ ش، صحيح البخاري، لومړی ټوک، طبعه: نعماني کتب خانه پېښور-پاکستان.
- ۳- البخاري: محمد بن اسمعيل، كال: ۱۳۵۷هـ ش، صحيح البخاري، ۸ ټوک، طبعه: نعماني کتب خانه پېښور-پاکستان.
- ۴- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۱ ټوک، دار الجيل بيروت
- ۵- النيسابوري، أبو الحسين مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري، صحيح مسلم، ۲ ټوک، دار الجيل بيروت
- ۶- النيسابوري: مسلم بن حجاج ابوالحسين، كال: ۱۳۴۹هـ ش، الجامع الصحيح مسلم، دويم ټوک طبعه: خيبر گروپ آف کمپنيز پېښور پاکستان.
- ۷- ابن حنبل: احمد، مسند احمد، څلورم ټوک، طبعه: دارالفکر-بيروت-لبنان
- ۸- السجستاني: سليمان بن اشعث. سنن أبي داود دويم ټوک، كال: ۱۳۱۲هـ ق، طبعه: خيبر گروپ آف کمپنيز-پېښور-پاکستان.
- ۹- السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۹ ټوک، طبعه، دارالفکر
- ۱۰- السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۱۰ ټوک، طبعه، دارالفکر
- ۱۱- السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي، سنن أبي داود، ۱۳ ټوک، طبعه، دارالفکر
- ۱۲- الترمذي: محمد بن عيسى، جامع الترمذي، لومړی ټوک طبعه: مکتبه حقانيه پېښور-پاکستان

- ۱۳-اصلاحي : محمد يوسف، كال: ۱۴۲۹ھ ق، په اسلام كې د ژوندانه آداب، طبعه پيغام خپرونډوې مركز-پيښور-پاكستان.
- ۱۴- الجزائري: ابو بكر جابر، كال: ۱۴۱۰ھ ق- ۱۹۹۰م، منهاج المسلم، طبعه: دارالشروق للنشر والتوزيع والطباعة-جده-السعوديه.
- ۱۵- سمرقندي: ابو الليث نصر بن محمد بن ابراهيم، بستان العارفين طبعه: مكتبة الكتاب والسنة.
- ۱۶- الصنعائي: محمد بن اسمعيل، كال: ۱۴۰۷ھ ق- ۱۹۸۷م، سبيل السلام، خلورم ټوك، طبعه: دارالكتاب العربي-بيروت-لبنان.
- ۱۷- الطحان: مصطفى محمد، كال: ۱۹۹۵م، شخصية المسلم المعاصر، طبعه: المركز العالمي للكتاب الاسلامي-الكويت.
- ۱۸- النووي: يحيى بن شرف، شرح الاربعين للنووي، طبعه: دارالكتاب العربي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**